

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

ગુજરાત હાઈકોર્ટ, અમદાવાદ ખાતે

સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૧૦૩૦/૨૦૧૦

વિથ

સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૫૮૬/૨૦૧૧

વિથ

સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૨૫૪૧/૨૦૧૧

ઉ

સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૨૫૫૫/૨૦૧૧

=====

હેમા રિતેશ ઠક્કર (લગ્ન પહેલાંનું નામ હેમા એચ. રાઠોડ) અને

૧૬....અરજદાર(ઓ)

વિરુદ્ધ

ગુજરાત રાજ્ય અને ૨....સામાવાળા(ઓ)

=====

ઉપસ્થિતિ:

અરજદાર(ઓ) નં. ૧ – ૧૭ તરફથી શ્રી હાર્દિક સી. રાવલ, એડવોકેટ

અરજદાર(ઓ) નં. ૧ – ૧૭ તરફથી શ્રીમતી એમ.એચ. રાવલ, એડવોકેટ

સામાવાળા(ઓ) નં. ૩ તરફથી ઉપસ્થિતિ રદ કરવામાં આવી

સામાવાળા(ઓ) નં. ૧ તરફથી સરકારી વકીલ

સામાવાળા(ઓ) નં. ૨ તરફથી શ્રી દીપક આર. દવે, એડવોકેટ

સામાવાળા(ઓ) નં. ૩ ને નોટિસની બજવાણી થયેલ છે

સામાવાળા(ઓ) નં. ૨ ને ડી.એસ. દ્વારા રૂલની બજવાણી થયેલ છે

=====

કોરમ: માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે. બી. પારડીવાલા

તારીખ: ૦૮/૦૮/૨૦૧૬

મૌખિક હુકમ

સ્પીકિંગ ટુ મિનિટ્સ માટેની આ નોંધ દ્વારા એ બાબત દર્શાવવામાં આવી છે કે અનવધાનતાવશ, ગુજરાત રાજ્ય તરફથી ઉપસ્થિત રહેલા વિદ્વાન આસિસ્ટન્ટ ગવર્નમેન્ટ પ્લીડર શ્રી સ્વપ્નેશ્વર ગૌતમનું નામ ચુકાદામાં દર્શાવવામાં આવ્યું નથી. તેના બદલે, કોઝ ટાઈટલમાં ગવર્નમેન્ટ પ્લીડરની ઉપસ્થિતિ દર્શાવવામાં આવી છે. રજિસ્ટ્રીએ સામાવાળા નં. ૧ તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન એ.જી.પી. શ્રી સ્વપ્નેશ્વર ગૌતમનું નામ દર્શાવવું. રજિસ્ટ્રીએ આ સંબંધમાં જરૂરી સુધારો કરવો અને હુકમની નવી રીટ જારી કરવી. નોંધનો તે મુજબ નિકાલ કરવામાં આવે છે.

(જે. બી. પારડીવાલા, ન્યાયમૂર્તિ)

ગુજરાત હાઈકોર્ટ, અમદાવાદ ખાતે
સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૫૮૬/૨૦૧૧
વિથ
સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૧૦૩૦/૨૦૧૦
વિથ
સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૨૫૪૧/૨૦૧૧
ડું
સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૨૫૫૫/૨૦૧૧

મંજૂરી અને સહી માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે. બી. પારડીવાલા

૧	શું સ્થાનિક સમાચારપત્રોના પત્રકારોને આ ચુકાદો જોવાની પરવાનગી આપી શકાય?	હા
૨	રિપોર્ટર સમક્ષ મોકલવાપાત્ર છે કે નહીં?	હા
૩	શું નામદાર ન્યાયાધીશશ્રીઓ આ ચુકાદાની ચોખ્ખી નકલ જોવાની ઇચ્છા રાખે છે?	ના
૪	શું આ કેસમાં ભારતના બંધારણ અથવા તે હેઠળ કરવામાં આવેલ કોઈપણ હુકમના અર્થઘટન અંગેનો કાયદાનો કોઈ મહત્વનો પ્રશ્ન સમાવિષ્ટ છે?	ના

હેમા રિતેશ ઠક્કર અને અન્ય અને ૧૫....અરજદાર(ઓ)

વિરુદ્ધ

ગુજરાત રાજ્ય રજિસ્ટ્રાર મારફતે અને ૪....સામાવાળા(ઓ)

ઉપસ્થિતિ:

અરજદાર(ઓ) નં. ૧ – ૧૬ તરફથી શ્રી હાર્દિક સી. રાવલ, એડવોકેટ

સામાવાળા(ઓ) નં. ૧ તરફથી સરકારી વકીલ

સામાવાળા(ઓ) નં. ૩ – ૫ તરફથી શ્રી દીપક આર. દવે, એડવોકેટ

સામાવાળા(ઓ) નં. ૨ ને નોટિસની બજવણી થયેલ છે

સામાવાળા(ઓ) નં. ૨ ને ડી.એસ. દ્વારા નોટિસની બજવણી થયેલ છે

સામાવાળા(ઓ) નં. ૧ – ૫ ને રૂલની બજવણી થયેલ છે

=====

કોરમ: માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે. બી. પારડીવાલા

તારીખ: ૩૧/૦૮/૨૦૧૬

સંયુક્ત મૌખિક ચુકાદો

૧. શીર્ષકવાળી તમામ રીટ અરજીઓમાં ઉપસ્થિત કરવામાં આવેલ મુદ્દાઓ લગભગ સમાન હોવાથી, તેઓને એકસાથે સાંભળવામાં આવી હતી અને આ સંયુક્ત ચુકાદા અને હુકમ દ્વારા તેનો નિકાલ કરવામાં આવી રહ્યો છે.

૨. સરળતા ખાતર, સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૫૮૬/૨૦૧૧ ને મુખ્ય કેસ તરીકે ગણવામાં આવે છે.

૩. ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની આ રીટ અરજી દ્વારા, સ્ટેટ ટ્રાન્સપોર્ટ (એમ્પ્લોયીઝ) કો-ઓપરેટિવ બેંક લિમિટેડના ભૂતપૂર્વ કર્મચારીઓ એવા રીટ અરજદારોએ નીચે મુજબની દાદ માટે અરજ કરેલ છે;

“(એ) આ પિટિશન મંજૂર કરવાની મહેરબાની કરશો.

(બી) અરજદારોની સેવાઓ સમાપ્ત કરવાના તારીખ ૧૦.૧.૨૦૧૧ ના વાદગ્રસ્ત પગલાં / હુકમ (એનેક્સર-સી) અને એનેક્સર સી(૧) સામૂહિકને કાયદેસર અમાન્ય ઠેરવી રદ કરીને મેન્ડામસની રીટ અથવા અન્ય કોઈ યોગ્ય રીટ, હુકમ અથવા નિર્દેશ જારી કરવાની મહેરબાની કરશો અને/અથવા આ પિટિશન સાથેના એનેક્સર-એ પરની આ નામદાર

કોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમનો ઇશાદાપૂર્વક અનાદર કરવા બદલ સામાવાળા નં. ૧, ૨, ૪ અને ૫ ને તિરસ્કારના દોષિત ઠેરવીને શિક્ષા કરવાની મહેરબાની કરશો અને/અથવા સામાવાળાને અરજદારને સેવાની સાતત્યતા અને તમામ આનુષંગિક તેમજ પ્રાસંગિક લાભો સાથે તાત્કાલિક પુનઃસ્થાપિત કરવાનો નિર્દેશ આપવાની મહેરબાની કરશો.

(સી) આ પિટિશન દાખલ કરવા, સુનાવણી અને આખરી નિકાલ પેન્ડિંગ હોય તે દરમિયાન, અરજદારોની સેવાઓ સમાપ્ત કરવાના તારીખ ૧૦.૧.૨૦૧૧ ના વાદગ્રસ્ત પગલાં/હુકમ એનેક્સર-સી અને એનેક્સર-સી(૧) સામૂહિકના આગળના અમલ, અમલીકરણ અને બજવણી પર સ્ટે આપવાની મહેરબાની કરશો અને વધુમાં સામાવાળાઓને અરજદારોને તે જ નિયમો અને શરતો પર તેમજ સેવાની સાતત્યતા અને તમામ આનુષંગિક તેમજ પ્રાસંગિક લાભો સાથે તેમની મૂળ જગ્યા પર તાત્કાલિક પુનઃસ્થાપિત કરવાનો નિર્દેશ આપવાની મહેરબાની કરશો.

(ડી) કેસના તથ્યો અને સંજોગોને ધ્યાને લેતાં તેમજ ન્યાયના હિતમાં જે યોગ્ય અને વાજબી જણાય તેવા અન્ય અને વિશેષ હુકમો પસાર કરવાની મહેરબાની કરશો."

૪. રીટ અરજદારોનો કેસ નીચે મુજબ સંક્ષિપ્તમાં જણાવી શકાય;

૪.૧ રીટ અરજદારો ૯૦ ના દાયકાની શરૂઆતમાં સામાવાળા નં. ૫-બેંકની સેવામાં ક્લાર્ક અને પટાવાળા તરીકે જોડાયા હતા. ચોક્કસ કહીએ તો, વિગતો નીચે મુજબ મેળવવામાં આવી છે;

અનુ. નં.	અરજદારનું નામ	નિમણૂકની તારીખ	હોદ્દો
૧	હેમા રિતેશ ઠક્કર	૨૨.૧૨.૯૩	ક્લાર્ક
૨	જીજ્ઞાશા સંદીપ રાવલ	૦૯/૦૩/૯૩	ક્લાર્ક
૩	મહેન્દ્રભાઈ રામજીભાઈ પટેલ	૦૨/૦૧/૯૫	ક્લાર્ક
૪	કનુભાઈ ત્રિભોવનદાસ રત્નોત્તર	૦૨/૦૧/૯૫	ક્લાર્ક
૫	ચોગેશ શંકરલાલ મહેતા	૨૮.૧.૧૯૯૨	ક્લાર્ક
૬	સંદીપ પીયૂષકુમાર રાવલ	૦૨/૦૧/૯૫	ક્લાર્ક
૭	અશ્વિન સૂર્યકાંત પરમાર	૦૯/૦૩/૯૩	ક્લાર્ક
૮	કેતન જે. પટેલ	૦૯/૦૩/૯૩	ક્લાર્ક
૯	રાકેશ એ. પરમાર	૦૯/૦૩/૯૩	ક્લાર્ક
૧૦	કીર્તિ કે. પરમાર	૦૯/૦૩/૯૩	ક્લાર્ક
૧૧	અશોક આર. ઝાલા	૦૧/૦૩/૯૩	ક્લાર્ક
૧૨	ઈશ્વર એમ. દેસાઈ	૦૯/૦૩/૯૩	પટાવાળા
૧૩	દીપક બી. દવે	૦૯/૦૩/૯૩	ક્લાર્ક
૧૪	હરેશ આર. પટેલ	૦૯/૦૩/૯૩	ક્લાર્ક
૧૫	નટુભાઈ બી. પરમાર	૦૯/૦૩/૯૩	પટાવાળા
૧૬	રફીકઅલી એ. સૈયદ	૨૧.૧.૧૯૯૫	પટાવાળા

૪.૨ એવું જણાય છે કે ગુજરાત કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ એક્ટ, ૧૯૬૧ ની કલમ ૧૬૦ હેઠળ સત્તાના કથિત ઉપયોગમાં રજિસ્ટ્રાર, કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ તારીખ ૨૯મી જાન્યુઆરી, ૨૦૧૦ ના હુકમ અન્વયે તેમની સેવાઓ સમાપ્ત કરવાનો હુકમ કરવામાં આવ્યો હતો. રીટ અરજદારો સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૧૦૩૦/૨૦૧૦ દાખલ કરીને આ કોર્ટ સમક્ષ દોડી આવ્યા હતા અને એવી અરજ કરી હતી કે તેમની સેવાઓનું રક્ષણ કરવામાં આવે કારણ કે આ સેવા સમાપ્તિ મનસ્વી, ગેરકાયદેસર અને કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું ઉલ્લંઘન કરનારી હતી.

૪.૩ તારીખ ૧૦મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૦ ના રોજ, આ કોર્ટના વિદ્વાન એકલ

ન્યાયાધીશે નીચે મુજબનો હુકમ પસાર કર્યો હતો;

“૧. અરજદારો સંબંધિત સામાવાળાને અરજદારોને સેવામાંથી મુક્ત કરતાં અટકાવવા માટે ફરજિયાત રાહત આપવા અને સુનાવણી માટે પિટિશનને તાત્કાલિક પરિપત્રિત કરવાની વિનંતી સાથે તારીખ ૦૩.૦૨.૨૦૧૦ ના રોજ આ કોર્ટ સમક્ષ આવ્યા હતા. કોર્ટે, જો કે, દાખલ કરવા અને વચગાળાની રાહત અંગે તાકીદની નોટિસ જારી કરવાનો હુકમ કર્યો હતો, જેના પગલે સામાવાળા નં. ૧ તરફથી વિદ્વાન એ.જી.પી. ઉપસ્થિત રહ્યા છે અને સામાવાળા નં. ૨ તરફથી વિદ્વાન વકીલ શ્રી એન.એ. પંડ્યા ઉપસ્થિત રહે છે અને બંને પક્ષોના વિદ્વાન વકીલોને લંબાણપૂર્વક સાંભળવામાં આવ્યા છે. બંને પક્ષોની દલીલોના અંતે, વિદ્વાન વકીલ શ્રી પંડ્યાએ જાહેર કર્યું હતું કે સામાવાળા નં. ૨ એ તેમને અરજદારોને ટેકો આપવાની સૂચનાઓ પહોંચાડી છે અને તેથી તેઓ હવે સામાવાળા નં. ૨ નું પ્રતિનિધિત્વ કરવા માંગતા નથી.

૨. અરજદારો વર્ષ ૧૯૯૨ થી ૧૯૯૫ થી સામાવાળા નં. ૨ દ્વારા નોકરી પર રાખવામાં આવેલા ૧૭ ક્લાર્ક અને પટાવાળા છે અને રજિસ્ટ્રાર, કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ દ્વારા ગુજરાત કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ એક્ટ, ૧૯૬૧ ની કલમ ૧૬૦ હેઠળ કરવામાં આવેલ તારીખ ૨૯.૦૧.૨૦૧૦ ના હુકમ અન્વયે તેમની સેવાની ગેરકાયદેસર સમાપ્તિને રોકવા માટે તેઓ આ કોર્ટ સમક્ષ દોડી આવ્યા છે. તે હુકમને એવા આધારો પર પણ પ્રશ્નાસ્પદ કરવામાં આવ્યો છે કે તે મનસ્વી, ગેરકાયદેસર, અધિકારક્ષેત્ર વિનાનો

અને કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું ઉલ્લંઘન કરીને કરવામાં આવ્યો છે. આ દરેક આધાર રેકૉર્ડ પરની સામગ્રીના આધારે અને વિદ્વાન વકીલ શ્રી રાવલની દલીલો દ્વારા સાબિત કરવામાં આવ્યો છે. સામાવાળા નં. ૨ બેંકે સ્વીકાર્યપણે રજિસ્ટ્રારના ઉપરોક્ત તારીખ ૨૯.૦૧.૨૦૧૦ ના હુકમમાં સમાવિષ્ટ નિર્દેશોના આધારે જ અરજદારોની સેવા સમાપ્ત કરવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. તે હુકમની કાયદેસરતા અને આવો હુકમ કરવા માટે રજિસ્ટ્રારનું અધિકારક્ષેત્ર ગંભીર રીતે વિવાદિત અને શંકાસ્પદ હોવાથી, તે હુકમને પડકારવાનો સંબંધ છે ત્યાં સુધી પિટિશન દાખલ કરવી જરૂરી છે. સદર હુકમ પર આધારિત સામાવાળા બેંકના પગલાંનો બચાવ માત્ર એ આધાર પર જ કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો કે હુકમ ગેરકાયદેસર ન હતો. અરજદારોની સેવાની સમાપ્તિની બાબતમાં કાયદાની કોઈ જોગવાઈઓ આકર્ષાય છે અને લાગુ પડે છે કે કેમ તે પ્રશ્નના જવાબમાં, વિદ્વાન વકીલ શ્રી પંડ્યાનો સીધો જવાબ એવો હતો કે કેસના તથ્યોમાં અન્ય કોઈ કાયદાની અન્ય કોઈ જોગવાઈ લાગુ પડતી નથી કારણ કે રજિસ્ટ્રારના વાદગ્રસ્ત હુકમમાં અરજદારોની નિમણૂકોને જ ગેરકાયદેસર ગણવામાં આવી હતી.

૩. વિદ્વાન વકીલ શ્રી રાવલે, અરવિંદભાઈ એમ. ભુતૈયા વિ. અમરેલી ડિસ્ટ્રિક્ટ સેન્ટ્રલ કો-ઓપ. બેંક લિ. [(૧૯૯૮) ૧ જી.એલ.એચ. ૮૪૬] માં આ કોર્ટના ચુકાદા પર આધાર રાખીને એવી રજૂઆત કરી હતી કે અરજદારોની સેવા જે રીતે સમાપ્ત કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો

તે રીતે સમાપ્ત કરી શકાય ન હોત અને બંધારણનો અનુચ્છેદ ૨૨૬ હાઈકોર્ટને અન્યાય જ્યાં પણ જોવા મળે ત્યાં પહોંચવા માટે વ્યાપક સત્તાઓ આપે છે. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે સદર ચુકાદામાં સમાવિષ્ટ તથ્યો અને ગુણોત્તર (રેશિયો) હાલના કેસના તથ્યોને સીધા લાગુ પડે છે. વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે, તે કેસમાં કર્મચારીઓને ફરજિયાત વચગાળાની રાહત આપતા હુકમ દ્વારા પુનઃસ્થાપિત કરવાનો હુકમ કરવામાં આવ્યો હતો, અને તે હુકમ તેમજ ઉપર જણાવેલ આખરી ચુકાદા સામે અપીલ દાખલ કરવામાં આવી હતી. તેમણે રજિસ્ટ્રારના વાદગ્રસ્ત હુકમમાંથી ધ્યાન દોર્યું હતું કે સદર હુકમ, પ્રથમ દર્શનીય રીતે, માત્ર ગેરકાયદેસર જ ન હતો પરંતુ આ કોર્ટના અગાઉના ચુકાદાના તિરસ્કારરૂપ કરવામાં આવ્યો હતો, કારણ કે પરમાર દિપુભાઈ બી. વિ. રજિસ્ટ્રાર ઓફ કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ, ગુજરાત સ્ટેટ [૨૦૦૬ (૨) જી.સી.ડી. ૧૩૪૧] માં રિપોર્ટ થયેલ નિર્ણય રજિસ્ટ્રાર સમક્ષ ટાંકવામાં આવ્યો હતો અને રજિસ્ટ્રારે માત્ર એવું અવલોકન કરીને તેની અવગણના કરી હતી કે તે ચુકાદા સામે એલ.પી.એ. પેઝિંગ હતી. તેમણે વધુમાં રજૂઆત કરી હતી કે વૈકલ્પિક ઉપાયની ઉપલબ્ધતાની દલીલ હાલના કેસના વિશિષ્ટ તથ્યોમાં ધ્યાને લઈ શકાય નહીં અને કમિટી ઓફ મેનેજમેન્ટ વિ. વાઈસ ચાન્સેલર [(૨૦૦૯) ૨ એસ.સી.સી. ૬૩૦] અને વ્હર્લપૂલ કોર્પોરેશન વિ. રજિસ્ટ્રાર ઓફ ટ્રેડ માર્ક્સ, મુંબઈ [(૧૯૯૮) ૮ એસ.સી.સી. ૧] માં સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાઓ પર

આધાર રાખ્યો હતો. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે, વાસ્તવમાં બોમ્બે ઇન્ડસ્ટ્રીયલ રિલેશન્સ એક્ટની ફરજિયાત જોગવાઈઓ તેમજ ઇન્ડસ્ટ્રીયલ ડિસ્પ્યુટ્સ એક્ટની કલમ ૨૫-જે ના સ્પષ્ટ ઉલ્લંઘન કરીને અરજદારોની સેવા સમાપ્ત કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો. સેવા એ અરજદારો માટે આજીવિકાનો એકમાત્ર સ્ત્રોત હોવાથી, કાયદા અનુસાર અને કાયદા દ્વારા નિર્ધારિત પ્રક્રિયાને અનુસર્યા સિવાય તેને છીનવી શકાય નહીં. સામાવાળા બેંક દ્વારા અરજદારોની સેવા સમાપ્ત કરવામાં કાયદા દ્વારા નિર્ધારિત કોઈપણ કાનૂની પ્રક્રિયાનું પાલન કરવામાં આવ્યું હતું તેવી કોઈ રજૂઆત કે દલીલ પણ નથી. વિદ્વાન વકીલ શ્રી પંડ્યાએ આ સંદર્ભમાં માત્ર એટલી જ રજૂઆત કરી હતી કે નોકરીદાતા બેંકની કારોબારી સમિતિની બેઠકમાં પસાર કરવામાં આવેલા તારીખ વિનાના ઠરાવ નં. ૧ દ્વારા ૧૮ કર્મચારીઓની સેવાની સામૂહિક સમાપ્તિને પહેલેથી જ અધિકૃત કરવામાં આવી હતી. રેકૉર્ડ પર મૂકવામાં આવેલા ઠરાવની નકલનું અવલોકન કરતાં, એવું જણાય છે કે સર્વસંમત હોવાનું મનાતો આ ઠરાવ હજુ નિયમિત બેઠકમાં મંજૂર કરવાનો બાકી છે અને તેના પર ડિરેક્ટર્સ બોર્ડના આઠ સભ્યો દ્વારા સહી કરવામાં આવી હોવાનું જણાય છે. શ્રી પંડ્યાની રજૂઆતની વિરુદ્ધમાં, વિદ્વાન વકીલ શ્રી રાવલે સામાવાળા બેંકના કુલ ૧૨ ડિરેક્ટરોમાંથી સાત ડિરેક્ટરોના સોગંદનામા રેકૉર્ડ પર મૂક્યા હતા જેમાં સારાંશમાં જણાવાયું હતું કે સેવાની સમાપ્તિ ગેરકાયદેસર છે અને અરજદારોની સેવાની બેંકને જરૂર છે. આશ્ચર્યજનક રીતે રજિસ્ટ્રાર

સમક્ષ પણ સામાવાળા બેંકનો કેસ એવો હતો કે અરજદારોની નિમણૂક કાયદેસર હતી અને તેમની સેવાની બેંકને જરૂર હતી. બાર પરથી વધુમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે, ૩૮ કર્મચારીઓના કુલ સ્ટાફમાંથી, બેંકના વાદગ્રસ્ત પગલાં દ્વારા ૧૮ કર્મચારીઓને છૂટા કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો. તેથી, પ્રથમ દ્રષ્ટિએ સ્પષ્ટ છે કે બેંકે કોઈપણ પ્રક્રિયાનું પાલન કર્યા વિના માત્ર રજિસ્ટ્રારના વાદગ્રસ્ત હુકમના આધારે જ ઉતાવળે અરજદારોની સેવા સમાપ્ત કરવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. હરજિન્દરસિંહ વિ. પંજાબ સ્ટેટ વેરહાઉસિંગ કોર્પોરેશન [૨૦૧૦ (૧) સ્કેલ ૬૧૩] માં સર્વોચ્ચ અદાલતના તાજેતરના નિર્ણયમાં કરાયેલા અવલોકનો વર્તમાન સંદર્ભમાં યોગ્ય છે.

૪. ઉપર સંક્ષિપ્તમાં વર્ણવેલા તથ્યો અને સંજોગોમાં, પ્રથમ દ્રષ્ટિએ એવું જણાય છે કે સામાવાળા નં. ૨ બેંક એ આંતરિક વિભાજિત ગૃહ છે અને રજિસ્ટ્રારના વાદગ્રસ્ત હુકમ સિવાય અરજદારોની સેવા સમાપ્ત કરવા માટે કોઈ માન્ય કારણ નથી; અને બેંકે અરજદારોને તેમના કાયદેસરના લેણાં એકત્રિત કરવા માટે તારીખ ૦૩.૦૨.૨૦૧૦ ના પત્રો મોકલવા સિવાય કોઈપણ પ્રક્રિયાનું પાલન કર્યા વિના તેમની સેવા સમાપ્ત કરવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. આવા સંજોગોમાં, પિટિશનને માત્ર દાખલ કરવી અને વચગાળાની રાહતનો ઇનકાર કરવો એ પિટિશનને નિર્રથક બનાવી દેશે અને સેવા સમાપ્ત કરવાનું વાદગ્રસ્ત પગલું અરજદારો તેમજ સામાવાળા બેંક બંને માટે નુકસાનકારક રહેશે. તેથી, કોર્ટ તેને એક અપવાદરૂપ કેસ

માને છે કે જેમાં જ્યાયના હિતમાં અને કાર્યવાહીની બહુલતા તેમજ અરજદારોના મૂળભૂત અધિકારોના ઉલ્લંઘનને રોકવા માટે ફરજિયાત મનાઈદુકમ આપવો જરૂરી છે.

૫. તે અનુસાર, પિટિશન દાખલ કરવામાં આવે છે અને, વચગાળાની રાહતના ભાગરૂપે, સામાવાળા નં. ૨ બેંકને અરજદારોની સેવા સમાપ્ત કરવાના હુકમોનો અમલ અથવા બજવણી ન કરવાનો અને જો તેઓને અત્યાર સુધીમાં છૂટા કરી દેવામાં આવ્યા હોય તો પણ, આ કોર્ટના વિશેષ હુકમો થાય ત્યાં સુધી અને તેને આધીન રહીને, તેઓ તારીખ ૦૩.૦૨.૨૦૧૦ પહેલાં જે નિયમો અને શરતો પર સેવા આપતા હતા તે જ નિયમો અને શરતો પર તેમની મૂળ જગ્યા પર તેઓને પુનઃસ્થાપિત કરવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવે છે. જો કે, સામાવાળા બેંક માટે કાયદા અનુસાર કોઈપણ અરજદારની સેવા સમાપ્ત કરવા માટે જરૂરી કાનૂની પ્રક્રિયા શરૂ કરવાનું ખુલ્લું રહેશે. રૂલ તારીખ ૦૮.૦૩.૨૦૧૦ ના રોજ પરત કરવાપાત્ર. સામાવાળા નં. ૧ તરફથી વિદ્વાન એ.જી.પી. દ્વારા રૂલની નોટિસની બજવણી માફ કરવામાં આવે છે અને સામાવાળા નં. ૨ પર સીધી બજવણી દ્વારા રૂલની નોટિસની બજવણી કરી શકાશે કારણ કે વિદ્વાન વકીલ શ્રી પંડ્યાએ રૂલની બજવણી માફ કરવામાં પોતાની અસમર્થતા દર્શાવી છે."

૪.૪ આ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા ઉપરોક્ત હુકમને ધ્યાને લેતાં, સેવાઓ સમાપ્ત કરવાના હેતુ માટે બેંક કાયદા અનુસાર યોગ્ય કાર્યવાહી શરૂ કરી

શકે તેવી સમજ સાથે રીટ અરજદારોને સેવામાં પુનઃસ્થાપિત કરવામાં આવ્યા હતા.

૪.૫ એવું જણાય છે કે આ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા ઉપરોક્ત હુકમ અનુસાર, ખાસ કરીને રીટ અરજદારોની સેવા સમાપ્ત કરવા માટે જરૂરી કાનૂની પ્રક્રિયા શરૂ કરવા માટે બેંક માટે અનામત રાખવામાં આવેલી સ્વતંત્રતા અનુસાર, રીટ અરજદારોની સેવાઓ સમાપ્ત કરતા નવા હુકમો પસાર કરવામાં આવ્યા હતા. રીટ અરજદારોમાંના દરેકને બેંક સાથે કરેલી લગભગ વીસ વર્ષની સેવા માટે તેઓને ચૂકવવાપાત્ર લેણાં પેટે ચોક્કસ રકમ ચૂકવવામાં આવી હતી.

૪.૬ બેંકના મેનેજિંગ ડિરેક્ટર દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા સેવા સમાપ્તિના હુકમોથી અસંતુષ્ટ થઈને, રીટ અરજદારોએ હાલની રીટ અરજી દાખલ કરેલ છે.

૫. રીટ અરજદારો તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલ શ્રી રાવલે ભારપૂર્વક રજૂઆત કરી હતી કે જો કે આ કોર્ટે ખૂબ જ સ્પષ્ટ કરી દીધું હતું કે જો બેંક રીટ અરજદારોને સેવામાંથી સમાપ્ત કરવાનો આશય ધરાવતી હોય, તો તે કાયદાની યોગ્ય પ્રક્રિયાનું પાલન કર્યા પછી તેમ કરી શકે છે, તેમ છતાં કાયદાની કોઈપણ પ્રક્રિયાનું પાલન કર્યા વિના, મેનેજિંગ ડિરેક્ટર દ્વારા એકસરખા ઢાંચાના (સ્ટીરિયોટાઇપ) સેવા સમાપ્તિના હુકમો પસાર કરવામાં આવ્યા હતા અને તે પણ રજિસ્ટ્રાર, કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝના દબાણ અને આદેશો હેઠળ કરવામાં આવ્યા હતા.

૬. શ્રી રાવલ એવી રજૂઆત કરે છે કે રીટ અરજદારોની સેવા સમાપ્ત કરવાનું સામાવાળાઓનું વાદગ્રસ્ત પગલું એ બેંકિંગ ઉદ્યોગ માટે બોમ્બે ઇન્ડસ્ટ્રીયલ

રિલેશન્સ એક્ટ, ૧૯૪૬ હેઠળ ઘડવામાં આવેલા મોડેલ સ્ટેનિંગ ઓર્ડર્સનું, ખાસ કરીને મોડેલ સ્ટેનિંગ ઓર્ડરની કલમ ૨૨ નું ધોર ઉલ્લંઘન છે. શ્રી રાવલના જણાવ્યા અનુસાર, મોડેલ સ્ટેનિંગ ઓર્ડર્સ એ કાયદાનું બળ ધરાવતી વૈધાનિક જોગવાઈઓ છે.

૭. શ્રી રાવલના જણાવ્યા અનુસાર, આ કેસની હકીકતો અત્યંત ગંભીર છે અને સામાવાળાઓ તરફથી કરવામાં આવેલા જોહુકમીભર્યા અને મનસ્વી પગલાંનું હાલના કેસ કરતાં વધુ સારું ઉદાહરણ હોઈ શકે નહીં.

૮. શ્રી રાવલે રજૂઆત કરી હતી કે તેમના તમામ અસીલોની નિમણૂક નિયમિત ભરતી પ્રક્રિયા દ્વારા અને નિયમો તેમજ વિનિયમો અનુસાર કરવામાં આવી હતી. તેમના અસીલોની સેવા સમાપ્તિ એ યુનિયનો વચ્ચેની દુશ્મનાવટના કારણે ઉદ્ભવેલું એક રાજકીય પગલું માત્ર હતું, અને રજિસ્ટ્રાર, કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ, ગુજરાત રાજ્યએ એ સુનિશ્ચિત કર્યું કે તમામ રીટ અરજદારોને કોઈને કોઈ કારણસર સેવામાંથી સમાપ્ત કરવામાં આવે. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે તેમના અસીલો સામે કરવામાં આવેલા એવા આક્ષેપો કે જે તે સમયે તેમની નિમણૂકો ગેરકાયદેસર હતી અને પક્ષપાતભરી હતી, તે તદ્દન પાયાવિહોણા અને ખોટા છે.

૯. શ્રી રાવલે રજૂઆત કરી હતી કે જોઈન્ટ રજિસ્ટ્રાર (ઓડિટ), કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ, ગુજરાત રાજ્યનો બેંકના ચેરમેન/મેનેજરને સંબોધાયેલ તારીખ ૬ ફેબ્રુઆરી ૨૦૧૧ નો પત્ર, જે આ પિટિશન સાથે એનેક્સર-એફ, પૃષ્ઠ-૨૮ પર છે તે સ્વયં-સ્પષ્ટ છે. શ્રી રાવલે બેંકના મેનેજિંગ ડિરેક્ટર દ્વારા

રજિસ્ટ્રાર, કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝને સંબોધાયેલ તારીખ ૧૪મી ડિસેમ્બર, ૨૦૦૯ ના પત્ર તરફ પણ કોર્ટનું ધ્યાન દોર્યું હતું, જેમાં એવી જાણ કરવામાં આવી હતી કે સંબંધિત સમયે કરવામાં આવેલી નિમણૂકો શૈક્ષણિક લાયકાત સહિત નિયમો અને વિનિયમો અનુસાર હતી, અને બેંકને તે કર્મચારીઓની જરૂર હતી કે જેમની સેવાઓ રજિસ્ટ્રાર, કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ સમાપ્ત કરાવવા માંગતા હતા.

૧૦. પોતાની રજૂઆતોના સમર્થનમાં, શ્રી રાવલે અરવિંદભાઈ એમ. ભુતૈયા વિ. અમરેલી ડિસ્ટ્રિક્ટ સેન્ટ્રલ કો-ઓપ. બેંક લિ., (૧૯૯૮) ૧ જી.એલ.એચ. ૮૪૬ ના કેસમાં આ કોર્ટના નિર્ણય પર મજબૂત આધાર રાખ્યો છે.

૧૧. બીજી તરફ, બેંક તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલ શ્રી દીપક આર. દવે અને રાજ્ય-સામાવાળાઓ તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન એ.જી.પી. દ્વારા તમામ રીટ અરજીઓનો ભારપૂર્વક વિરોધ કરવામાં આવ્યો છે.

૧૨. શ્રી દવેએ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ રીટ અરજીઓની ટકવાપાત્રતા અંગે પ્રાથમિક વાંધો ઉપસ્થિત કર્યો હતો. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે સામાવાળા બેંક એ ગુજરાત કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ એક્ટ, ૧૯૬૧ હેઠળ નોંધાયેલી એક સહકારી મંડળી છે, જે બેંકિંગ કંપનીઝ એક્ટ, ૧૯૪૯ ની કલમ ૫ ની પેટા-કલમ (૧) ના ખંડ (બી) માં વ્યાખ્યાયિત કર્યા મુજબ બેંકિંગનો વ્યવસાય કરે છે. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨ ના અર્થમાં બેંક એ રાજ્યનું કોઈ ‘સત્તામંડળ’ અથવા ‘સાધન’ કે ‘એજન્સી’ નથી અને તેથી, યોગ્ય સર્શિયોરરી અથવા મેન્ડામસની રીટ માંગતી રીટ અરજી

ટકવાપાત્ર નથી. શ્રી દવે એવી રજૂઆત કરે છે કે સહકારી મંડળીના પેટા-નિયમો (બાય-લોઝ) ની જેમ જ, બોમ્બે ઈન્ડસ્ટ્રીયલ રિલેશન્સ એક્ટ, ૧૯૪૬ હેઠળ ઘડવામાં આવેલા મોડેલ સ્ટેવિંગ ઓર્ડર્સ પક્ષકારો વચ્ચે એક કરાર રચે છે અને તેથી, આ કોર્ટની રીટ દ્વારા તેઓનો અમલ કરાવી શકાય નહીં. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, કરાર આધારિત જવાબદારીનો અમલ કરાવવા માટે રીટ જારી કરવાનું આ કોર્ટ માટે શક્ય નથી. તેમણે વધુમાં રજૂઆત કરી હતી કે જાહેર ફરજ અથવા વૈધાનિક ફરજનું પાલન સુનિશ્ચિત કરવા માટે મેન્ડામસ ઉપલબ્ધ બને છે, જેના પાલનમાં, જે વ્યક્તિ તેના માટે અરજી કરે છે તે પૂરતું કાનૂની હિત ધરાવતી હોવી જોઈએ. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, મેન્ડામસ જારી કરવા માટેની પૂર્વશરત એ છે કે તેની માંગણી કરનાર વ્યક્તિ પાસે જેની સામે તેની માંગણી કરવામાં આવી છે તે વ્યક્તિ દ્વારા કાનૂની ફરજના પાલન માટેનો કાનૂની અધિકાર હોવો જોઈએ. શ્રી દવેના જણાવ્યા અનુસાર, જો બેંકિંગ સોસાયટીને ગુજરાત કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ એક્ટ હેઠળ સ્થપાયેલી વૈધાનિક સંસ્થા ગણવામાં આવે તો પણ, કાયદા દ્વારા તેના પર કોઈ વૈધાનિક કે જાહેર ફરજ લાદવામાં આવી નથી, જેના સંબંધમાં મેન્ડામસ દ્વારા અમલ માંગી શકાય, તેમજ તેના કર્મચારીઓ પાસે આવી કોઈ વૈધાનિક કે જાહેર ફરજના અમલ માટે કોઈ અનુરૂપ કાનૂની અધિકાર નથી. શ્રી દવે રજૂઆત કરે છે કે પ્રમાણિત સ્ટેવિંગ ઓર્ડર્સ અથવા મોડેલ સ્ટેવિંગ ઓર્ડર્સ કોઈ વૈધાનિક બળ ધરાવતા નથી અને રીટ દ્વારા અમલ કરાવવાપાત્ર નથી. તેઓ એવી રજૂઆત કરશે કે મોડેલ સ્ટેવિંગ ઓર્ડર્સ, જેના ઉદ્દેશ્યની ફરિયાદ કરવામાં આવી છે, તે નોકરીદાતા દ્વારા નિર્ધારિત કરવામાં

આવેલી સેવાની શરતો છે જેને સંબંધિત કામદારોને સાંભળ્યા પછી નિર્ધારિત સત્તામંડળ દ્વારા મંજૂર/પ્રમાણિત કરવામાં આવે છે. સ્ટેનિંગ ઓર્ડર્સ કોઈ વૈધાનિક અસર પ્રાપ્ત કરતા નથી અથવા કાયદાનો ભાગ બનતા નથી. જો કે સ્ટેનિંગ ઓર્ડર્સ નોકરીદાતા અને કર્મચારીઓ બંને માટે બંધનકર્તા છે અને કર્મચારીઓની સેવાની શરતો રચે છે, તેમ છતાં તેઓ કોઈ વૈધાનિક બળ ધરાવતા નથી કે જેથી તેના અમલ માટે રીટ અરજીઓ ટકવાપાત્ર બને. શ્રી દવેના જણાવ્યા અનુસાર, રીટ અરજદારો પાસે ઇન્ડસ્ટ્રીયલ ડિસ્પ્યુટ્સ એક્ટની જોગવાઈઓનો આશરો લઈને લેબર કોર્ટ સમક્ષ જવાનો વૈકલ્પિક અસરકારક ઉપાય ઉપલબ્ધ છે. શ્રી દવે રજૂઆત કરે છે કે ઇન્ડસ્ટ્રીયલ ડિસ્પ્યુટ્સ એક્ટ, ૧૯૪૭ એ એક સંપૂર્ણ સંહિતા છે. કામદારના અધિકારો સદર અધિનિયમ હેઠળ ઉદ્ભવે છે. સદર અધિનિયમ અન્ય બાબતોની સાથે સાથે સેવામાંથી બરતરફી, છૂટા કરવા અથવા દૂર કરવા સંબંધિત વિવાદોના નિર્ણય માટે ફોર્મ પાટા પૂરા પાડે છે. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે હવે એ સુવિદિત છે કે નોકરીદાતા દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલો બરતરફીનો હુકમ પ્રમાણિત સ્ટેનિંગ ઓર્ડર્સની જોગવાઈઓના ઉલ્લંઘનમાં અથવા કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું પાલન કર્યા વિના, અથવા આવી બાબતોમાં કોઈ અધિકારક્ષેત્ર ન ધરાવતા સત્તામંડળ દ્વારા પસાર કરવામાં આવ્યો હોવાના કારણે ગેરકાયદેસર/અમાન્ય જણાય તો પણ, રીટ અરજીની ટકવાપાત્રતા અંગે નોકરીદાતા તરફથી પ્રાથમિક મુદ્દો ઉપસ્થિત કરી શકાય છે.

૧૩. શ્રી દવેએ રજૂઆત કરી હતી કે આ મુદ્દો મોટે ભાગે એસ.એસ. રાણા વિ.

રજિસ્ટ્રાર, કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ અને અન્ય, ૨૦૦૬ એ.આઈ.આર. એસ.સી.ડબલ્યુ. ૩૭૨૩ ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય અને મનોજ અંબારામ કહાર વિ. ઇન્ડિયન રેડ ક્રોસ સોસાયટી અને અન્ય, સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૭૩૨૮/૨૦૧૪, તારીખ ૧૨મી જુલાઈ, ૨૦૧૬ ના રોજ નિર્ણિત કેસમાં આ કોર્ટના નિર્ણય દ્વારા આવરી લેવાયેલ છે.

૧૪. શ્રી દવેએ એવી રજૂઆત કરી હતી કે રીટ અરજીઓ ટકવાપાત્ર છે તેવું સ્વીકાર્યા વિના ક્ષણભર માટે માની લઈએ તો પણ, રીટ અરજદારો પાસે ઇન્ડસ્ટ્રીયલ ડિસ્પ્યુટ્સ એક્ટની જોગવાઈઓનો આશરો લેવાનો વૈકલ્પિક અસરકારક ઉપાય હોવાના આધારે તેઓને ધ્યાને લઈ શકાય નહીં. આ રજૂઆતના સમર્થનમાં, તેમણે નીચે મુજબના નિર્ણયો પર આધાર રાખ્યો છે;

(૧) યુ.પી. સ્ટેટ બ્રિજ કોર્પોરેશન લિ. વિ. યુ.પી. રાજ્ય સેતુ નિગમ એસ. કર્મચારી સંઘ, (૨૦૦૪) ૪ એસ.સી.સી. ૨૬૮;

(૨) હિન્દુસ્તાન સ્ટીલ વર્ક્સ કન્સ્ટ્રક્શન લિ. અને અન્ય વિ. હિન્દુસ્તાન વર્ક્સ કન્સ્ટ્રક્શન લિ. એમ્પ્લોયીઝ યુનિયન, (૨૦૦૫) ૬ એસ.સી.સી. ૭૨૫;

(૩) એસ.પી. સ્ટેટ સ્પિનિંગ કંપની લિ. વિ. આર.એસ. પાંડે અને અન્ય, (૨૦૦૫) ૮ એસ.સી.સી. ૨૬૪.

૧૫. શ્રી દવે દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતોના પ્રત્યુત્તરમાં શ્રી રાવલે રજૂઆત કરી હતી કે સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડર્સ, યોગ્ય રીતે પ્રમાણિત થયા પછી અને શરત એ છે કે તે સત્તાની મર્યાદામાં (ઇન્ડ્રા વાયર્સ) હોય, અન્ય કોઈપણ વૈધાનિક સાધનની

જેમ જ કાયદાનું બળ ધરાવે છે. પ્રમાણિત સ્ટેનિંગ ઓર્ડર અથવા મોડેલ સ્ટેનિંગ ઓર્ડરની જરૂરિયાતોના ઉલ્લંઘનમાં કરવામાં આવેલી બરતરફી એ પક્ષકારો વચ્ચેના કરારની શરતોનું માત્ર ઉલ્લંઘન નથી. પ્રમાણિત સ્ટેનિંગ ઓર્ડર્સ અથવા મોડેલ ઓર્ડર્સ કાયદાનું બળ ધરાવતા હોવાથી, ખાનગી પક્ષકાર અથવા કંપનીને પણ કાયદા દ્વારા તેના પર લાદવામાં આવેલી કાનૂની ફરજોનું પાલન કરવા માટે મેન્ડામસ દ્વારા ફરજ પાડી શકાય છે.

૧૬. રીટ અરજદારો તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલ શ્રી રાવલે પોતાની રજૂઆતોના સમર્થનમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નીચે મુજબના નિર્ણયો પર મજબૂત આધાર રાખ્યો હતો;

(૧) બાગલકોટ સિમેન્ટ કો. લિ. વિ. આર. કે. પઠાણ, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૩ એસ.સી. ૪૩૯

(૨) બર્કિંગહામ એન્ડ કાર્લાટક કો. લિ. વિ. વેંકટેયા, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૪ એસ.સી. ૧૨૭૨

(૩) વર્કમેન ઓફ દિવાન ટી એસ્ટેટ વિ. ધી મેનેજમેન્ટ, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૪ એસ.સી. ૧૪૫૮

(૪) વર્કમેન ઓફ બર્કિંગહામ એન્ડ કાર્લાટક મિલ્સ, મદ્રાસ વિ. બર્કિંગહામ એન્ડ કાર્લાટક મિલ્સ, મદ્રાસ, ૧૯૭૦ (૧) લેબ એલ.જે. ૨૬ (એસ.સી.)

(૫) ડી.કે. યાદવ વિ. જે.એમ.એ. ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિ., ૧૯૯૩ (૩) એસ.સી.સી. ૨૫૯.

૧૭. આમ, શ્રી રાવલના જણાવ્યા અનુસાર, સર્વોચ્ચ અદાલતના ઉપરોક્ત નિર્ણયોને જોતાં, મોડેલ સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડર્સ વૈધાનિક બળ ધરાવે છે, અને જો તેનું ઉદ્ધંધન કરવામાં આવે, તો તેના અમલ માટે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની રીટ અરજી ટકવાપાત્ર છે.

૧૮. પક્ષકારો તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલશ્રીઓને સાંભળ્યા બાદ અને રેકર્ડ પરની સામગ્રીને ધ્યાને લીધા પછી, મારી વિચારણા માટે બે પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય છે. પ્રથમ, શું બી.આઈ.આર. એક્ટ હેઠળ ઘડવામાં આવેલા સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડર્સ હેઠળની પોતાની જવાબદારીઓનું પાલન કરવામાં નિષ્ફળ રહેવા બદલ સહકારી બેંક વિરુદ્ધ ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની આ રિટ અરજી ટકવાપાત્ર છે અને બીજું, જો રિટ અરજી ટકવાપાત્ર ગણવામાં આવે તો પણ, શું ઈન્ડસ્ટ્રીયલ ડિસ્પ્યુટ્સ એક્ટ, ૧૯૪૭ હેઠળના અસરકારક વૈકલ્પિક ઉપાયને ધ્યાને લેતાં તેને ગ્રાહ્ય રાખવી જોઈએ.

૧૯. હું ગુજરાત કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ એક્ટ, ૧૯૬૧ ની કેટલીક જોગવાઈઓ ધ્યાને લઉં. સદર અધિનિયમની કલમ ૨(૨) માં "બાય-લોઝ" શબ્દની વ્યાખ્યા નીચે મુજબ આપવામાં આવેલ છે;

"બાય-લોઝ એટલે આ કાયદા હેઠળ નોંધાયેલા અને તે સમયે અમલમાં હોય તેવા પેટા-નિયમો, અને તેમાં તેવા બાય-લોઝના નોંધાયેલા સુધારાઓનો સમાવેશ થાય છે."

૨૦. કલમ ૨(૭) "સહકારી બેંક" શબ્દની વ્યાખ્યા આપે છે. તે નીચે મુજબ વંચાય છે;

“સહકારી બેંક” એટલે આ કાયદા હેઠળ નોંધાયેલી અને બેન્કિંગ કંપનીઝ એક્ટ, ૧૯૪૯ (૧૯૪૯ નો ૧૦) ની કલમ ૫ ની પેટા-કલમ (૧) ના ખંડ (બી) માં વ્યાખ્યાયિત કર્યા મુજબ બેન્કિંગનો વ્યવસાય કરતી સોસાયટી”

૨૧. કલમ ૨(૧૯) “સોસાયટી” શબ્દની વ્યાખ્યા આપે છે. તે નીચે મુજબ વંચાય છે;

“સોસાયટી” એટલે આ કાયદા હેઠળ નોંધાયેલી, અથવા નોંધાયેલી ગણાય તેવી સહકારી મંડળી;”

૨૨. સહકારી મંડળી પણ અનુચ્છેદ ૧૨ ના અર્થઘટન હેઠળ 'સત્તામંડળ' અને તેથી 'રાજ્ય' બની શકે છે તે વિવાદથી પર છે. કોઈ ચોક્કસ સોસાયટી કે કંપની રાજ્યની એજન્સી કે ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટાલિટી છે કે કેમ, જેથી તેને અનુચ્છેદ ૧૨ ના અર્થઘટન હેઠળ 'સત્તામંડળ' તરીકે વર્ગીકૃત કરી શકાય, તે નક્કી કરવા માટેની કસોટીઓ રમણા દયારામ શેટ્ટી (એ.આઈ.આર. ૧૯૭૯ એસ.સી. ૧૬૨૮) માં પ્રતિપાદિત કરવામાં આવી છે અને અજય હસિયા વિ. ખાલિદ મુજબ એ.આઈ.આર. ૧૯૮૧ એસ.સી. ૪૮૭ માં તેની પુષ્ટિ કરવામાં આવી છે. તે નીચે મુજબ છે;

“(૧) એક બાબત સ્પષ્ટ છે કે જો કોર્પોરેશનનું સમગ્ર શેર ભંડોળ સરકાર દ્વારા ધારણ કરવામાં આવ્યું હોય તો તે કોર્પોરેશન સરકારની ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટાલિટી અથવા એજન્સી છે તે દર્શાવવા તરફ ખૂબ આગળ વધશે.

(૨) જ્યાં રાજ્યની નાણાકીય સહાય એટલી બધી હોય કે જેનાથી કોર્પોરેશનનો લગભગ સમગ્ર ખર્ચ પૂરો થતો હોય, તો તે કોર્પોરેશન સરકારી સ્વરૂપથી સંપૂર્ણ હોવાનો અમુક નિર્દેશ આપશે.

(૩) એ પણ એક પ્રસ્તુત પરિબળ હોઈ શકે..... કે શું કોર્પોરેશન રાજ્ય દ્વારા પ્રદત્ત અથવા રાજ્ય દ્વારા સંરક્ષિત ઈજારાશાહી દરજ્જો ભોગવે છે.

(૪) 'ઊંડા અને વ્યાપક સરકારી નિયંત્રણ'નું અસ્તિત્વ એવો નિર્દેશ આપી શકે છે કે કોર્પોરેશન રાજ્યની એજન્સી અથવા ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટાલિટી છે.

(૫) જો કોર્પોરેશનના કાર્યો જાહેર મહત્વના હોય અને સરકારી કાર્યો સાથે નજીકથી સંકળાયેલા હોય, તો કોર્પોરેશનને સરકારની ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટાલિટી અથવા એજન્સી તરીકે વર્ગીકૃત કરવામાં તે એક પ્રસ્તુત પરિબળ બનશે.

(૬) “વિશેષ રૂપે, જો સરકારનો કોઈ વિભાગ કોર્પોરેશનને સોંપવામાં આવે, તો તે કોર્પોરેશન સરકારની ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટાલિટી અથવા એજન્સી હોવાના આ અનુમાનને સમર્થન આપનારું એક મજબૂત પરિબળ બનશે.”

૨૩. આગળ વધતાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે કોર્પોરેશન કાયદા દ્વારા રચાયેલું છે કે કાયદા હેઠળ રચાયેલું છે તે મહત્વહીન છે. કસોટી એ છે કે શું તે સરકારની ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટાલિટી અથવા એજન્સી છે અને તેની રચના કેવી રીતે કરવામાં આવી હતી તે નહીં. સદર કેસમાં ન્યાયમૂર્તિશ્રીઓએ આગળ અવલોકન કર્યું હતું કે સરકાર કુદરતી વ્યક્તિની ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટાલિટી અથવા એજન્સી મારફતે

કામ કરી શકે છે અથવા તે પોતાના કાર્યો કરવા માટે કાનૂની વ્યક્તિની ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટાલિટી અથવા એજન્સીનો ઉપયોગ કરી શકે છે. કસોટી એ છે કે તેને રાજ્યની એજન્સી અને ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટાલિટી ગણવામાં આવશે. એ સાચું છે કે કોર્પોરેશન પોતાના કોર્પોરેટ માળખા સાથેનું એક અલગ ન્યાયિક અસ્તિત્વ છે અને તે અમુક અંશે સ્વાયત્તતા સાથે વ્યાપારી સિદ્ધાંતો પર પોતાના કાર્યો ચલાવે છે જે અસરકારક વ્યાપારી સંચાલનના દ્રષ્ટિકોણથી જરૂરી તેમજ ઉપયોગી છે, પરંતુ ઔપચારિક માલિકી પાછળ જે કોર્પોરેટ બીબામાં ઢળાયેલી છે, વાસ્તવિકતા તો ઘણી ખરી સરકારની ઊંડી વ્યાપક ઉપસ્થિતિ છે, અને વાસ્તવમાં તે સરકાર જ છે જે કોર્પોરેશન અથવા કાનૂની વ્યક્તિની ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટાલિટી અથવા એજન્સી મારફતે કામ કરે છે. જો સરકારની ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટાલિટી અને એજન્સી સરકારી કાર્યો બજાવતી હોય તો તે બંધારણીય કાયદાના ક્ષેત્રમાં સરકાર પોતે જે મર્યાદાઓને આધીન છે તે જ મર્યાદાઓને આધીન હોવી જોઈએ, ભલે કાયદાની નજરમાં તે એક અલગ અને સ્વતંત્ર કાનૂની અસ્તિત્વ હોય. અજય હસિયાના કેસ (ઉપર મુજબ) માં, સર્વોચ્ચ અદાલત નાગરિકોના મૂળભૂત અધિકારોનું સન્માન કરવાની સરકારની ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટાલિટીઝ અને એજન્સીઓની જવાબદારીઓ પર વિચારણા કરી રહી હતી અને તેઓ ભારતના સંવિધાનના ભાગ ૩ હેઠળ ભારતના નાગરિકોને ખાતરી આપવામાં આવેલા મૂળભૂત અધિકારોનો અમલ કરવા બંધાયેલા હોવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું. જો આ બંધન ન હોત, તો સર્વોચ્ચ અદાલતના મતે મૂળભૂત અધિકારો માત્ર એક વ્યર્થ સ્વપ્ન અથવા અવાસ્તવિકતાના વચન સમાન બનીને રહી ગયા હોત.

કારણ કે લોકશાહી સમાજવાદી પ્રજાસત્તાકની બંધારણીય વિચારધારામાં સરકારે બહુવિધ સામાજિક-આર્થિક કામગીરી હાથ ધરવાની હોય છે અને સરકારે કોર્પોરેશનના કાનૂની ઉપાય દ્વારા કાર્ય કરવાના વ્યવહારિક ફાયદાઓને ધ્યાને રાખીને ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટાલિટીઝ અથવા એજન્સીઓ ઊભી કરવાનો આશરો લીધો હોય તેથી સરકાર પોતે નાગરિકોના મૂળભૂત અધિકારોનું પાલન કરવામાંથી મુક્ત થઈ જતી નથી. મૂળભૂત અધિકારોના અમલના સંદર્ભમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે ભારપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે ન્યાયિક અર્થઘટનની પ્રક્રિયા દ્વારા મૂળભૂત અધિકારોને નિર્રથક અને અર્થહીન બનાવી શકાય નહીં. કારણ કે સર્વોચ્ચ અદાલતના મતે, માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો સાથે માત્ર મૂળભૂત અધિકારો જ ભારતના સંવિધાનનું જીવનબળ બનાવે છે અને અર્થપૂર્ણ તથા હેતુલક્ષી અર્થઘટન દ્વારા તેમને અસરકારક અમલમાં મૂકવા જ જોઈએ. તેથી, એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે જો કોઈ કોર્પોરેશન અથવા કંપની સરકારની ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટાલિટી અથવા એજન્સી હોય, તો તેને સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૨ ના અર્થઘટન હેઠળ એક સત્તામંડળ ગણવું જ જોઈએ અને સરકારની જેમ જ મૂળભૂત અધિકારોનું પાલન કરવાની તે જ મૂળભૂત જવાબદારીને આધીન રહેવું જોઈએ.

૨૪. હાથ પરના કેસની હકીકતો પર કસોટી નં. ૧ અને ૨ લાગુ પાડતાં, સોસાયટીનું શેર ભંડોળ રાજ્ય સરકાર દ્વારા ધારણ કરવામાં આવ્યું છે અથવા સોસાયટી કોઈપણ નાણાકીય સહાય માટે સરકાર પર નિર્ભર છે તેવો સહેજ પણ નિર્દેશ કરવા માટે રેકર્ડ પર કોઈ સામગ્રી મૂકવામાં આવી નથી. સોસાયટી રાજ્ય દ્વારા પ્રદત્ત કોઈપણ ઈજારાશાહી દરજ્જો ભોગવે છે તેવું સહેજ પણ સૂચવે તેવું કંઈ

નથી. ચોથી કસોટીના સંબંધમાં, ઊંડા અને વ્યાપક સરકારી નિયંત્રણનું અસ્તિત્વ દર્શાવે તેવું કંઈ નથી. પાંચમી કસોટી કે શું સોસાયટીના કાર્યો જાહેર મહત્વના છે, અને વધુમાં શું સોસાયટી જાહેર કાર્ય બજાવી રહી છે તેમ કહી શકાય, જે સરકારી કાર્ય સમાન હોય, તે પણ સંતોષાયેલી હોવાનું કહી શકાય નહીં.

૨૫. રિટ અરજદારો તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલ શ્રી રાવલના જણાવ્યા મુજબ પણ, બેંક રાજ્યનું કોઈ “સત્તામંડળ” અથવા “એજન્સી” અથવા “ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટાલિટી” નથી. જો કે, તેમના જણાવ્યા અનુસાર, એક નિયોક્તા તરીકે બેંક, રિટ અરજદારોની સેવાઓ સમાપ્ત કરતાં પહેલાં બોમ્બે ઈન્ડસ્ટ્રીયલ રિલેશન્સ એક્ટ, ૧૯૪૬ હેઠળ ઘડવામાં આવેલા મોડેલ સ્ટેનિંગ ઓર્ડર્સનું પાલન કરવા માટે બંધાયેલી હતી, જેનું સ્વરૂપ વૈધાનિક ગણી શકાય.

૨૬. ટૂંકમાં, શ્રી રાવલની દલીલ એવી છે કે જો બેંકે અધિનિયમ અથવા તે હેઠળ ઘડવામાં આવેલા નિયમોની કોઈપણ ફરજિયાત જોગવાઈઓનું ઉદ્ધંધન કર્યું હોય, તો તેમના અસીલો ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ આ અદાલતના રિટ અધિકારક્ષેત્રનો આશરો લેવા અને સર્ટિઓરેરી તેમજ મેન્ડેમસની રિટ માટે અરજ કરવા હકદાર છે. શ્રી રાવલની આ રજૂઆતને એ.એમ. ભુતૈયા (ઉપર મુજબ) ના કેસમાં આ અદાલતના ચુકાદા દ્વારા સમર્થન આપવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે. એ.એમ. ભુતૈયા (ઉપર મુજબ) માં, આ અદાલતે એવો મત વ્યક્ત કર્યો હતો કે બેંક બોમ્બે ઈન્ડસ્ટ્રીયલ રિલેશન્સ એક્ટ હેઠળ નોંધાયેલા સ્ટેનિંગ ઓર્ડર્સ હેઠળની પોતાની જવાબદારી નિભાવવામાં નિષ્ફળ

રહી હોવાથી, સેવા સમાપ્તિના હુકમો કાયદાની નજરમાં ટકી શકે તેમ નથી. પેરા-
૨૬ માં કરવામાં આવેલા અવલોકનો પ્રસ્તુત છે. તે નીચે મુજબ ટાંકવામાં આવ્યા
છે;

“૨૬. આ અરજદારોને અપાયેલી પસંદગી અને નિમણૂકોના સંબંધમાં
ગમે તેવા વાંધાઓ રહ્યા હોય, હકીકત એ છે કે આ ૪૫ અરજદારોને
સામાવાળા - બેંકમાં નિમણૂકો આપવામાં આવી હતી અને તેઓ ઉપર
જણાવ્યા મુજબની તારીખોથી સામાવાળા - બેંકની સેવામાં ચાલુ હતા,
પછી ભલે તેમને એડહોક અથવા હંગામી અથવા પ્રોબેશનર્સ અથવા
કાયમી ગણવામાં આવ્યા હોય. શ્રી પટેલે બોમ્બે ઈન્ડસ્ટ્રીયલ રિલેશન્સ
એક્ટની જોગવાઈઓ તરફ આ અદાલતનું ધ્યાન દોર્યું છે અને એવી દલીલ
કરવામાં આવી છે કે ગુજરાત કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ રૂલ્સના નિયમ
૩૩ હેઠળ સોસાયટીની વ્યવસ્થાપક સમિતિ પાસે સોસાયટીના
કામકાજના સંચાલન માટે કર્મચારીઓની નિમણૂક કરવાની, તેમને પગાર
આપવાની અને તેમની ફરજો નક્કી કરવાની સત્તા છે. શ્રી પટેલે સ્પેશિયલ
સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૫૫૫૨/૧૯૯૭ ના પેરા ૨.૨ માં કરવામાં
આવેલા કથનો તરફ અદાલતનું ધ્યાન દોર્યું છે અને એવી રજૂઆત
કરવામાં આવી છે કે સામાવાળા - બેંકના કર્મચારીઓની સેવાની શરતોનું
નિયમન કરવા માટેના સ્ટેનિંગ ઓર્ડર્સ બોમ્બે ઈન્ડસ્ટ્રીયલ રિલેશન્સ
એક્ટ હેઠળ તારીખ ૧૩.૩.૮૦ ના રોજ નોંધવામાં આવ્યા છે અને તેમની
રોજગારીની સમાપ્તિ માટેની જોગવાઈ કરતી કલમ ૨૨ નીચે મુજબ વંચાય

છે:-

"૨૨. રોજગારની સમાપ્તિ:

(૧) કાયમી કર્મચારી અથવા પ્રોબેશનરની રોજગારી એક મહિનાની નોટિસ આપીને અથવા નોટિસના બદલામાં એક મહિનાના પેતન (તમામ ભથ્થાઓ સહિત) ની ચુકવણી કરીને સમાપ્ત કરી શકાશે.

(૨) આ સ્ટેનિંગ ઓર્ડરના ખંડ (૧) હેઠળ સેવા સમાપ્તિનું કારણ લેખિતમાં નોંધવામાં આવશે અને જો તે ઈચ્છે તો, છૂટા કરતી વખતે તેને જણાવવામાં આવશે સિવાય કે, મેનેજરના મતે, આવી જાણ કરવાથી પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે કોઈપણ વ્યક્તિ સામે કર્મચારી તરફથી દીવાની અથવા ફોજદારી કાર્યવાહી થવાની સંભાવના હોય.

(૩) બેંકની સેવા છોડવા ઈચ્છતા કાયમી કર્મચારીએ મેનેજરને લેખિતમાં એક મહિનાની નોટિસ આપવાની રહેશે. જ્યારે તે સેવા છોડે ત્યારે તેને મેનેજર દ્વારા સહી કરેલ મુક્તિનો હુકમ આપવામાં આવશે.

(૪) જો કોઈ કાયમી કર્મચારી નોટિસ આપ્યા વિના બેંકની સેવા છોડી દે, તો તે નોટિસના બદલામાં બેંકને એક મહિનાનું પેતન (તમામ ભથ્થાઓ સહિત) ચૂકવવા માટે જવાબદાર રહેશે.

(૫) અન્ય કોઈપણ કર્મચારીની સેવા સમાપ્ત કરી શકાશે અથવા તે એક અઠવાડિયાની નોટિસ આપીને સેવા છોડી શકશે.

(૬) સેવામુક્તિ અથવા સેવા સમાપ્તિ સંબંધિત હુકમ લેખિતમાં રહેશે અને

તેના પર મેનેજરની સહી હશે. આવા હુકમની એક નકલ સંબંધિત કર્મચારીને પૂરી પાડવામાં આવશે. સામાન્ય છટાણી, કામગીરી બંધ થવા, હડતાળ અથવા તાળાબંધીના કેસોમાં આવો કોઈ હુકમ આપવામાં આવશે નહીં.

(૭) દરેક કર્મચારી ૫૮ (અઠ્ઠાવન વર્ષ) ની વય પ્રાપ્ત કર્યેથી સેવામાંથી નિવૃત્ત થશે. બોર્ડ ઓફ ડિરેક્ટર્સના વિવેકબુદ્ધિ અનુસાર કુલ ૫ વર્ષથી વધુ ન હોય તેટલો વધારો આપી શકાશે. દરેક કર્મચારી, જો તે ઇચ્છે તો, પોતાની ૩૦ વર્ષની સેવા પૂર્ણ કર્યા પછી બેંકની સેવામાંથી સ્વૈચ્છિક નિવૃત્તિ લઈ શકશે.

(૮) નિવૃત્તિ પહેલાં કર્મચારીને તેની અરજી પર તેના હકની પ્રિવિલેજ રજા અથવા તેના બદલામાં પગાર અને ભથ્થાં મંજૂર કરવામાં આવશે."

સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશનના પેરા ૨.૨ માં કરાયેલા કથનોનો સામાવાળા - બેંક દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી તારીખ ૪.૮.૯૭ ના સોગંદનામા-ઈન-રિપ્લાયના પેરા ૨૮ માં જવાબ આપવામાં આવ્યો છે, જે નીચે મુજબ વંચાય છે :-

"૨૮. અરજીના પેરા ૨.૨ ના સંદર્ભમાં, હું કોઈ ટિપ્પણી કરતો નથી. આ અરજીની સુનાવણી વખતે હુકમની જોગવાઈઓનો સંદર્ભ લેવા અને તેના પર આધાર રાખવા માટે હું પરવાનગી માંગું છું."

તેથી તે સ્પષ્ટ છે કે બાય-લોઝની નોંધણીની હકીકત અને રોજગારની

સમાપ્તિ સંબંધિત બાય-લો ૨૨, જે અરજદારો દ્વારા ટાંકવામાં આવ્યો છે, તે વિવાદિત નથી. સ્ટેનિંગ ઓર્ડર નં. ૨૨(૧) અનુસાર કાયમી કર્મચારી અથવા પ્રોબેશનરની નિમણૂક એક મહિનાની નોટિસ આપીને અથવા નોટિસના બદલામાં એક મહિનાના વેતનની ચુકવણી કરીને સમાપ્ત કરી શકાય છે. સ્ટેનિંગ ઓર્ડર નં. ૨૨(૨) માં જોગવાઈ કર્યા મુજબ ખંડ (૧) હેઠળ સમાપ્તિનું કારણ લેખિતમાં નોંધવું જરૂરી છે. સ્ટેનિંગ ઓર્ડર નં. ૨૨(૫) અનુસાર, કાયમી અથવા પ્રોબેશનર સિવાયના કોઈપણ કર્મચારીની સેવા એક અઠવાડિયાની નોટિસ આપીને સમાપ્ત કરી શકાય છે. તેથી તે સ્પષ્ટ છે કે સામાવાળા બેંક નિયોક્તા તરીકે બોમ્બે ઇન્ડસ્ટ્રીયલ રિલેશન્સ એક્ટ હેઠળ નોંધાયેલા ઉપરોક્ત સ્ટેનિંગ ઓર્ડર્સ હેઠળ બંધાયેલી હતી, જે વૈધાનિક જવાબદારી સમાન છે અને તેમ છતાં આ તમામ જપ અરજદારોની સેવાઓ ઉપરોક્ત સ્ટેનિંગ ઓર્ડર નં. ૨૨ નું પાલન કર્યા વિના સમાપ્ત કરવામાં આવી હતી અને સ્ટેનિંગ ઓર્ડર નં. ૨૨ નું ઉલ્લંઘન પ્રથમ દર્શનીય રીતે સ્પષ્ટ છે. જો સામાવાળા – બેંક આ અદાલત સમક્ષ અરજદારોના કાયમી કર્મચારીઓ તરીકેના અથવા પ્રોબેશનર્સ તરીકેના અથવા નિયમિતપણે નિમણૂક પામેલા કર્મચારી તરીકેના દરજ્જા અંગે વિવાદ ઊભો કરવા માંગતી હોય અને જો તેમાંથી કેટલાકને કાયમી ગણવામાં ન આવ્યા હોય અને તેઓ કાયમી અથવા પ્રોબેશનર સિવાયના અન્ય દરજ્જાના કર્મચારીઓ હોય અને જો સામાવાળા – બેંકની તરફેણમાં એવું માની લેવામાં આવે કે અરજદારોને ખોટી રીતે

કાયમી કર્મચારીઓનો દરજ્જો આપવામાં આવ્યો હતો, તો પણ હકીકત એ રહે છે કે તેમની સેવા સમાપ્તિ વખતે સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડર નં. ૨૨ નું પાલન કરવું પડતું હતું અને સામાવાળા – બેંક તારીખ ૨૮.૭.૯૭ ના રોજ જે રીતે તેમની સેવાઓ સમાપ્ત કરી હતી તે રીતે સમાપ્ત કરી શકી ન હોત. તેથી એવું ઠરાવવામાં આવે છે કે સામાવાળા બેંક બોમ્બે ઇન્ડસ્ટ્રીયલ રિલેશન્સ એક્ટ હેઠળ નોંધાયેલા સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડર્સ હેઠળની પોતાની જવાબદારીઓ નિભાવવામાં નિષ્ફળ રહી હતી અને તેથી, સેવા સમાપ્તિના હુકમો કાયદાની નજરમાં ટકી શકે તેમ નથી. ”

૨૭. આ તબક્કે, હું મોડેલ સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડર્સ ધ્યાને લઉં, જેના પર આધાર રાખવામાં આવ્યો છે. તે નીચે મુજબ વંચાય છે;

“૧. આ હુકમો બેંકમાં નોકરી કરતા તમામ કર્મચારીઓને લાગુ પડશે.

૨.(૧) આ હુકમોમાં, જ્યાં સુધી વિષય અથવા સંદર્ભમાં કંઈ પ્રતિકૂળ ન હોય ત્યાં સુધી;

(એ) “બેંક” એટલે ‘_____’ તરીકે ઓળખાતું ઉપક્રમ

(બી) “કર્મચારી” એટલે બેંકમાં નોકરી કરતો કર્મચારી.

(સી) “મેનેજર” એટલે તે સમયે બેંકનું સંચાલન કરતી વ્યક્તિ અને તેમાં “એજન્ટ” નો સમાવેશ થાય છે.

(૨) આ હુકમોમાં વ્યાખ્યાયિત ન થયેલા શબ્દો અને અભિવ્યક્તિઓનો અર્થ બોમ્બે ઇન્ડસ્ટ્રીયલ રિલેશન્સ એક્ટ, ૧૯૪૬ હેઠળ તેમને સોંપવામાં

આવેલ અર્થ રહેશે.

૨(એ) “કાયમી કર્મચારી” એટલે એવો કર્મચારી કે જેની બેંક દ્વારા લેખિતમાં તે તરીકે નિમણૂક કરવામાં આવી હોય.

(બી) “પ્રોબેશનર” એટલે એવો કર્મચારી કે જે કાયમી ખાલી જગ્યા અથવા જગ્યા ભરવા માટે કામચલાઉ ધોરણે નોકરી પર રાખવામાં આવ્યો હોય અને તેને કાયમી કરવામાં આવ્યો ન હોય અથવા સેવામાં ચાલુ રાખવામાં આવ્યો ન હોય.

(સી) “હંગામી કર્મચારી” એટલે એવો કર્મચારી કે જેની નિમણૂક અનિવાર્યપણે હંગામી સ્વરૂપના કામ માટે મર્યાદિત સમયગાળા માટે કરવામાં આવી હોય, અથવા કાયમી સ્વરૂપના કામમાં હંગામી વધારાના સંબંધમાં વધારાના કર્મચારી તરીકે હંગામી ધોરણે નોકરી પર રાખવામાં આવ્યો હોય.

(ડી) “એપ્રેન્ટિસ” એટલે એવો કર્મચારી કે જે શીખનાર છે અને જેને તેની તાલીમના સમયગાળા દરમિયાન ભથ્થું ચૂકવવામાં આવે છે:

પરંતુ શરત એ છે કે જો કોઈ કર્મચારીએ કુલ એક વર્ષના સમયગાળા માટે તાલીમ મેળવી હોય તો તેને એપ્રેન્ટિસ તરીકે વર્ગીકૃત કરવામાં આવશે નહીં.”

૨૮. મારા હેતુ માટે જે પ્રસ્તુત છે તે ખંડ (૨૦) છે જે નીચે મુજબ વંચાય છે;

“૨૦. રોજગારની સમાપ્તિ-(૧) કાયમી કર્મચારી અથવા પ્રોબેશનરની

રોજગારી એક મહિનાની નોટિસ આપીને અથવા નોટિસના બદલામાં એક મહિનાના વેતન (તમામ ભથ્થાઓ સહિત) ની ચુકવણી કરીને સમાપ્ત કરી શકાશે.

(૨) આ સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડરના ખંડ (૧) હેઠળ સેવા સમાપ્તિના કારણો લેખિતમાં નોંધવામાં આવશે અને જો તે ઇચ્છે તો, છૂટા કરતી વખતે તેને જણાવવામાં આવશે સિવાય કે, મેનેજરના મતે, આવી જાણ કરવાથી પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે કોઈપણ વ્યક્તિ સામે કર્મચારી તરફથી દીવાની અથવા ફોજદારી કાર્યવાહી થવાની સંભાવના હોય.

(૩) બેંકની સેવા છોડવા ઇચ્છતા કાયમી કર્મચારી અથવા પ્રોબેશનરે મેનેજરને લેખિતમાં એક મહિનાની નોટિસ આપવાની રહેશે. જ્યારે તે સેવા છોડે ત્યારે તેને મેનેજર દ્વારા સહી કરેલ મુક્તિનો હુકમ આપવામાં આવશે.

(૪) જો કોઈ કાયમી કર્મચારી અથવા પ્રોબેશનર નોટિસ આપ્યા વિના બેંકની સેવા છોડી દે, તો તે નોટિસના બદલામાં બેંકને એક મહિનાનું વેતન (તમામ ભથ્થાઓ સહિત) ચૂકવવા માટે જવાબદાર રહેશે.

(૫) અન્ય કોઈપણ કર્મચારીની સેવાઓ સમાપ્ત કરી શકાશે, અને તે નોટિસ વિના સેવા છોડી શકશે.

(૬) સેવામુક્તિ અથવા સેવા સમાપ્તિ સંબંધિત હુકમ લેખિતમાં રહેશે અને તેના પર મેનેજરની સહી હશે. આવા હુકમની એક નકલ સંબંધિત કર્મચારીને પૂરી પાડવામાં આવશે. સામાન્ય છટણી, કામગીરી બંધ થવા,

હડતાળ અથવા તાળાબંધીના કેસોમાં આવો કોઈ હુકમ આપવામાં આવશે નહીં.”

૨૯. બોમ્બે ઇન્ડસ્ટ્રીયલ રિલેશન્સ એક્ટ, ૧૯૪૬ હેઠળ ઘડવામાં આવેલા મોડેલ સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડર્સ સહિત ગુજરાત કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ એક્ટ હેઠળ સોસાયટી દ્વારા ઘડવામાં આવેલા સહકારી મંડળીના બાય-લોઝ કાયદો છે અથવા કાયદાનું બળ ધરાવે છે તેમ કહી શકાય નહીં. તે કરારના સ્વરૂપમાં છે, જે સોસાયટી અને તેના કર્મચારીઓ વચ્ચે, અથવા સોસાયટી અને તેના સભ્યો વચ્ચેની કરારની શરતો છે, જેવો કેસ હોય.

૩૦. તેથી, જ્યાં સહકારી મંડળીને “રાજ્ય” તરીકે વર્ગીકૃત કરી શકાતી નથી, ત્યાં બાય-લોઝ અથવા સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડર્સ દ્વારા નિયંત્રિત તેના કર્મચારીઓની સેવાની શરતોનો અમલ ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની રિટ અરજી દ્વારા કરાવી શકાતો નથી. મેન્ડેમસ, સર્ટિઓરેરી અને પ્રોહિબિશનની રિટ એ જાહેર કાયદાના ઉપાયો છે. તેઓ ખાનગી કાયદાના અધિકારોનો અમલ કરાવવા માટે ઉપલબ્ધ નથી. સોસાયટીનું દરેક કૃત્ય કે જે અનુચ્છેદ ૧૨ ના અર્થઘટન હેઠળ “રાજ્ય” હોઈ શકે છે તે અનિવાર્યપણે જાહેર કાયદાના ક્ષેત્રનું હોતું નથી. એક કરાર આધારિત જવાબદારી, જે વૈધાનિક નથી, તેને ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની રિટ અરજી દ્વારા લાગુ કરી શકાતી નથી.

૩૧. હું થાલાપ્પાલમ સર્વિસ કો-ઓપરેટિવ બેંક લિમિટેડ અને અન્ય વિ. કેરળ રાજ્ય અને અન્ય, ૨૦૧૩ (૧૬) એસ.સી.સી. ૮૨ ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાને લાભપૂર્વક ટાંકી શકું છું, જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે

સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૨ ના સંદર્ભમાં સહકારી મંડળીઓના મુદ્દા પર વિચારણા કરી છે. પેરા-૧૩ થી ૧૭ માં સમાવિષ્ટ અવલોકનો પ્રસ્તુત છે. તે નીચે મુજબ ટાંકવામાં આવ્યા છે.

“૧૩. આપણે પહેલા એ તપાસી શકીએ કે જે સહકારી મંડળીઓ સાથે આપણો સંબંધ છે તે ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૨ ના અર્થઘટન હેઠળ “રાજ્ય” ની અભિવ્યક્તિમાં આવશે કે કેમ અને તેથી, સંવિધાનના ભાગ ૩ માં સમાવિષ્ટ તમામ બંધારણીય મર્યાદાઓને આધીન રહેશે કે કેમ. આ અદાલતે યુ.પી. સ્ટેટ કો-ઓપરેટિવ લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેંક લિમિટેડ વિ. ચંદ્ર ભાન દુબે અને અન્ય (૧૯૯૯) ૧ એસ.સી.સી. ૭૪૧ માં, યુ.પી. સ્ટેટ કો-ઓપરેટિવ ડેવલપમેન્ટ બેંક લિમિટેડ સામે રિટ અરજીની ટકવાપાત્રતાના પ્રશ્ન પર વિચાર કરતી વખતે, તેને રાજ્યની ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટાલિટી અને સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૨ માં દર્શાવેલ સત્તામંડળ તરીકે ઠરાવ્યું હતું. હકીકતો પર, અદાલતે નોંધ્યું હતું કે બેંક પર રાજ્ય સરકારનું નિયંત્રણ સર્વવ્યાપી છે અને બેંકની બાબતો રાજ્ય સરકાર દ્વારા નિયંત્રિત થાય છે, જોકે તે સહકારી મંડળી તરીકે કાર્યરત છે, તે રાજ્યનો એક વિસ્તૃત હાથ છે અને આમ સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૨ હેઠળ દર્શાવ્યા મુજબ રાજ્યની ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટાલિટી અથવા સત્તામંડળ છે. ઓલ ઇન્ડિયા સૈનિક સ્કૂલ્સ એમ્પ્લોઈઝ એસોસિએશન વિ. ડિફેન્સ મિનિસ્ટર-કમ-ચેરમેન બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ, સૈનિક સ્કૂલ્સ સોસાયટી, નવી દિલ્હી અને અન્ય (૧૯૮૯) સપ્લીમેન્ટ ૧ એસ.સી.સી. ૨૦૫ માં, આ અદાલતે

ઠરાવ્યું હતું કે સૈનિક સ્કૂલ સોસાયટી સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૨ ના અર્થઘટન હેઠળ “રાજ્ય” છે, કારણ કે એવું જણાયું હતું કે સમગ્ર ભંડોળ રાજ્ય સરકાર અને કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા આપવામાં આવે છે અને સમગ્ર નિયંત્રણ સરકારી સત્તામંડળમાં નિહિત છે અને સોસાયટીનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય શાળાઓ ચલાવવાનો અને નેશનલ ડિક્રેન્સ એકેડેમી માટે વિદ્યાર્થીઓને તૈયાર કરવાનો છે.

૧૪. આ અદાલતે એક્ઝિક્યુટિવ કમિટી ઓફ વૈશ ડિગ્રી કોલેજ, શામલી અને અન્ય વિ. લક્ષ્મી નારાયણ અને અન્ય (૧૯૭૬) ૨ એસ.સી.સી. ૫૮ માં, કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ એક્ટ હેઠળ નોંધાયેલી ડિગ્રી કોલેજની એક્ઝિક્યુટિવ કમિટીના દરજ્જા અંગે વિચારણા કરતી વખતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

“૧૦.....અમને એવું જણાય છે કે કોઈ સંસ્થા વૈધાનિક સંસ્થા બની શકે તે પહેલાં તે કાયદા દ્વારા અથવા કાયદા હેઠળ રચાયેલી હોવી જોઈએ અને તેનું અસ્તિત્વ કાયદાને આભારી હોવું જોઈએ. આ પ્રાથમિક બાબત હોવી જોઈએ જેને સ્થાપિત કરવાની રહે છે. અહીં એવી સંસ્થા વચ્ચે ભેદ કરવો જોઈએ કે જે કાયદા દ્વારા અથવા કાયદા હેઠળ રચાયેલી નથી પરંતુ સંસ્થાની યોગ્ય જાળવણી અને વહીવટ માટે કેટલીક વૈધાનિક જોગવાઈઓ દ્વારા સંચાલિત થાય છે. એવી ઘણી બધી સંસ્થાઓ છે કે જેઓ કોઈપણ કાયદા દ્વારા અથવા કાયદા હેઠળ રચાયેલી ન હોવા છતાં કેટલીક વૈધાનિક જોગવાઈઓ અપનાવી છે, પરંતુ અમારા મતે માત્ર તેટલું

જ સંસ્થાને વૈધાનિક સ્વરૂપ આપવા માટે પૂરતું નથી.....”

૧૫. તેથી, આપણે કાયદા દ્વારા રચાયેલી સંસ્થા અને અસ્તિત્વમાં આવ્યા પછી કાયદાની જોગવાઈઓ અનુસાર સંચાલિત થતી સંસ્થા વચ્ચે સ્પષ્ટ ભેદરેખા દોરી શકીએ છીએ. સોસાયટીઓ, કે જેની સાથે આપણો સંબંધ છે, તે પછીની શ્રેણીમાં આવે છે જે સોસાયટીઝ એક્ટ દ્વારા સંચાલિત થાય છે અને વૈધાનિક સંસ્થાઓ નથી, પરંતુ કેરળ કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ એક્ટની કલમ ૯ ના અર્થઘટન હેઠળ માત્ર કોર્પોરેટ સંસ્થા છે જે શાશ્વત ઉત્તરાધિકાર અને સામાન્ય મુદ્દા ધરાવે છે અને તેથી મિલકત ધારણ કરવાની, કરાર કરવાની, દાવાઓ અને અન્ય કાનૂની કાર્યવાહી દાખલ કરવાની અને તેનો બચાવ કરવાની અને જેના માટે તેની રચના કરવામાં આવી હતી તે હેતુ માટે જરૂરી તમામ બાબતો કરવાની સત્તા ધરાવે છે. સોસાયટીઝ એક્ટની કલમ ૨૭ સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે સોસાયટીની અંતિમ સત્તા તેના સભ્યોની સામાન્ય સભામાં નિહિત છે અને દરેક સોસાયટીનું સંચાલન સોસાયટીઝ એક્ટની કલમ ૨૮ હેઠળ જોગવાઈ કર્યા મુજબ બાય-લોઝની શરતો અનુસાર રચાયેલી વ્યવસ્થાપક સમિતિ દ્વારા કરવામાં આવે છે. જ્યાં સુધી આવા પ્રકારની સોસાયટીઓનો સંબંધ છે ત્યાં સુધી અંતિમ સત્તા, જેમ કે કાયદો કહે છે, સામાન્ય સભા છે અને સહકારી મંડળીઓના રજિસ્ટ્રાર અથવા રાજ્ય સરકાર નથી.

૧૬. આ અદાલતે ફેડરલ બેંક લિમિટેડ વિ. સાગર થોમસ અને અન્ય

(૨૦૦૩) ૧૦ એસ.સી.સી. ૭૩૩ માં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

“૩૨. બેન્કિંગ રેગ્યુલેશન એક્ટની કલમ ૫(સી)(એ) હેઠળ જોગવાઈ કર્યા મુજબ થાપણદારો વગેરેના હિતોને યોગ્ય ધ્યાનમાં રાખીને રિઝર્વ બેંક ઓફ ઈન્ડિયા બેન્કિંગ પ્રણાલીના હિતમાં અથવા નાણાકીય સ્થિરતા કે યોગ્ય આર્થિક વૃદ્ધિના હિતમાં બેન્કિંગ નીતિ ઘડે છે માત્ર તેટલા કારણસર એવું માની શકાય નહીં કે બેન્કિંગનો વ્યવસાય કે વાણિજ્યિક પ્રવૃત્તિ કરતી ખાનગી કંપનીઓ કોઈપણ જાહેર કાર્ય કે જાહેર ફરજ બજાવે છે. આ તમામ નિયમનકારી પગલાં બેન્કિંગમાં વાણિજ્યિક પ્રવૃત્તિ હાથ ધરનારાઓને લાગુ પડે છે અને આ કંપનીઓએ આ જોગવાઈઓ અનુસાર કાર્ય કરવાનું હોય છે અને જો તેમ કરવામાં નિષ્ફળ જાય તો અધિનિયમમાં જ દર્શાવ્યા મુજબ અમુક પરિણામો ભોગવવા પડે છે. સરકાર દ્વારા બેન્કિંગ કંપનીના સંપાદન અંગેની જોગવાઈના સંબંધમાં, એ નિર્દેશ કરી શકાય કે કોઈપણ ખાનગી મિલકત જાહેર હિતમાં સરકાર દ્વારા સંપાદિત કરી શકાય છે. હવે આ એક ન્યાયિક રીતે સ્વીકૃત ધોરણ છે કે ખાનગી હિતે જાહેર હિત માટે માર્ગ કરી આપવો પડે છે. જો જાહેર હિતમાં કોઈ ખાનગી મિલકત સંપાદિત કરવામાં આવે તો તેનો અર્થ એ નથી કે જે પક્ષકારની મિલકત સંપાદિત કરવામાં આવી છે તે જાહેર સ્વરૂપનું કોઈ કાર્ય કે ફરજ બજાવી રહ્યો છે, જોકે સંપાદન કરનાર સત્તામંડળ માટે તેવું હોઈ શકે છે”.

૧૭. સોસાયટીઓ, અલબત્ત, રજિસ્ટ્રાર, સંયુક્ત રજિસ્ટ્રાર, સરકાર વગેરે

જેવા વૈધાનિક સત્તામંડળોના નિયંત્રણને આધીન છે પરંતુ એવું કહી શકાય નહીં કે રાજ્ય સોસાયટીની બાબતો પર કોઈ પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ નિયંત્રણ રાખે છે જે ઊંડું અને સર્વવ્યાપી હોય. સહકારી મંડળીઓ, જે કોર્પોરેટ સંસ્થાઓ છે, તેમના પર કાયદા હેઠળનું સુપરવાઈઝરી અથવા સામાન્ય નિયમન, આ રીતે નિયંત્રિત સંસ્થાની પ્રવૃત્તિઓને રાજ્યના એવા નિયંત્રણને આધીન બનાવતું નથી કે જેથી તેને “રાજ્ય” અથવા રાજ્યની ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટાલિટીના અર્થઘટનમાં લાવી શકાય.”

૩૨. આ તબક્કે, હું ધ કો-ઓપરેટિવ સેન્ટ્રલ બેંક લિમિટેડ અને અન્ય વિ. ધી એડિશનલ ઇન્ડસ્ટ્રીયલ ટ્રિબ્યુનલ, આંધ્રપ્રદેશ અને અન્ય, ૧૯૬૯ (૨) એસ.સી.સી. ૪૩ ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતની ત્રણ ન્યાયાધીશોની બેંચના ચુકાદાને લાભપૂર્વક ટાંકી શકું છું. તે એક એવો કેસ હતો જેમાં આંધ્રપ્રદેશ રાજ્યની ૨૫ કો-ઓપરેટિવ સેન્ટ્રલ બેંકો અને આંધ્રપ્રદેશ બેંક એમ્પ્લોઈઝ ફેડરેશન, હૈદરાબાદ દ્વારા પ્રતિનિધિત્વ કરાયેલા તેમના કામદારો વચ્ચે ઔદ્યોગિક વિવાદ ઊભો થયો હતો. આંધ્રપ્રદેશ સરકાર દ્વારા ઇન્ડસ્ટ્રીયલ ડિસ્પ્યુટ્સ એક્ટ, ૧૯૪૭ ની કલમ ૧૦(૧)(ડી) હેઠળ ઇન્ડસ્ટ્રીયલ ટ્રિબ્યુનલ, હૈદરાબાદને તેનો સંદર્ભ મોકલવામાં આવ્યો હતો. ટ્રિબ્યુનલ અને વડી અદાલતે બેંકો વતી લેવાયેલી દલીલને નકારી કાઢી હતી અને એવો મત વ્યક્ત કર્યો હતો કે ટ્રિબ્યુનલને વાસ્તવમાં સંદર્ભિત કરાયેલા વિવાદો આંધ્રપ્રદેશ કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ એક્ટ, ૧૯૬૪ ની કલમ ૬૧ હેઠળ સહકારી મંડળીઓના રજિસ્ટ્રાર દ્વારા નિર્ણય લેવા સક્ષમ ન હતા અને તેથી, ઇન્ડસ્ટ્રીયલ ડિસ્પ્યુટ્સ એક્ટ હેઠળ

ઔદ્યોગિક ટ્રિબ્યુનલને કરવામાં આવેલો સંદર્ભ યોગ્ય હતો. બેંકો વતી ઉઠાવવામાં આવેલી આ દલીલની મૂલવણી કરવા માટે, સર્વોચ્ચ અદાલતે આંધ્રપ્રદેશ એક્ટની કલમો ૧૬, ૬૧, ૬૧ અને ૧૩૩ ની જોગવાઈઓની તપાસ કરી. તે સંદર્ભમાં જ સહકારી બેંકના બાય-લોઝ વિચારણા માટે આવ્યા હતા. સેવાની શરતો બાય-લોઝ દ્વારા નક્કી કરવામાં આવી હોવાના અને તેથી વૈધાનિક હોવાના કારણસર સેવાની શરતો સંબંધિત વિવાદનો નિર્ણય કરવા માટે ઔદ્યોગિક ટ્રિબ્યુનલના અધિકારક્ષેત્રને પડકારતી દલીલ ઉઠાવવામાં આવી હતી. તેથી, ઔદ્યોગિક ટ્રિબ્યુનલ તેમાં ફેરફાર કરવા સક્ષમ ન હતી કારણ કે તેની પાસે કાયદાથી વિરુદ્ધના હુકમો કરવાનો કોઈ અધિકારક્ષેત્ર નથી. તે સંદર્ભમાં બેંકો વતી એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે બાય-લોઝ, જે સેવાની શરતો નક્કી કરે છે, તે પોતે જ કાયદો છે અને તેથી, સેવાની તે શરતોમાં ફેરફાર કરતો ઔદ્યોગિક ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા કોઈ નિર્દેશ જારી કરી શકાય નહીં કારણ કે આવો નિર્દેશ કાયદાથી વિરુદ્ધ અને તેથી ગેરકાયદેસર હશે. તે સંદર્ભમાં જ સર્વોચ્ચ અદાલતે સહકારી મંડળીના બાય-લોઝના સ્વરૂપ અને લક્ષણની તપાસ કરી હતી. સર્વોચ્ચ અદાલતે તે સંબંધમાં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે.

“અમે આ રજૂઆત સ્વીકારવામાં અસમર્થ છીએ કે અધિનિયમની જોગવાઈઓને અનુસરીને ઘડવામાં આવેલા સહકારી મંડળીના બાય-લોઝને કાયદો અથવા કાયદાનું બળ ધરાવતા ગણી શકાય. એમાં કોઈ શંકા નથી કે એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે, જો કોઈ કાયદો સરકાર અથવા અન્ય સત્તામંડળને નિયમો બનાવવાની સત્તા આપે છે, તો તે રીતે

ઘડવામાં આવેલા નિયમો કાયદાનું બળ ધરાવે છે અને કાયદાના એક ભાગ તરીકે સમાવિષ્ટ થયેલા ગણવામાં આવે છે. જો કે, તે સિદ્ધાંત સહકારી મંડળીને કાયદા દ્વારા બનાવવાની સત્તા આપવામાં આવેલ તે પ્રકારના બાય-લોઝને લાગુ પડતો નથી. કાયદા દ્વારા ધ્યાને લેવાયેલા બાય-લોઝ માત્ર તે હોઈ શકે છે જે સોસાયટીના આંતરિક સંચાલન, વ્યવસાય અથવા વહીવટનું નિયમન કરે છે. તેઓ તેમના દ્વારા અસર પામેલા વ્યક્તિઓ વચ્ચે બંધનકર્તા હોઈ શકે છે, પરંતુ તેમની પાસે કાયદાનું બળ હોતું નથી. સોસાયટીના કર્મચારીઓની સેવાની શરતો નક્કી કરતા બાય-લોઝના સંબંધમાં, બાય-લોઝ સોસાયટી અને કર્મચારીઓ વચ્ચે તે જ રીતે બંધનકર્તા રહેશે જે રીતે પક્ષકારો વચ્ચેના કરાર દ્વારા સેવાની શરતો નક્કી કરવામાં આવે છે. વાસ્તવમાં, સેવાની શરતો નક્કી કરતા આવા બાય-લોઝ ઘડાયા પછી અને કોઈપણ વ્યક્તિ સોસાયટીની રોજગારીમાં પ્રવેશે છે ત્યારે સેવાની તે શરતોને સેવામાં પ્રવેશતી વખતે કર્મચારી દ્વારા સ્વીકારવામાં આવેલી શરતો તરીકે ગણવી પડશે અને આ રીતે સેવાની શરતો ખાસ કરીને સેવા કરારનો ભાગ બનતી હોવાથી તેને બંધનકર્તા રહેશે. અધિનિયમ હેઠળ સોસાયટી દ્વારા ઘડવામાં આવી શકે તેવા બાય-લોઝ કંપનીઝ એક્ટ હેઠળ સ્થપાયેલી કંપનીના આર્ટિકલ્સ ઓફ એસોસિએશન જેવા જ સ્વરૂપના હોય છે અને આવા આર્ટિકલ્સ ઓફ એસોસિએશન ક્યારેય કાયદાનું બળ ધરાવતા હોવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું નથી. સંખ્યાબંધ કેસોમાં ઉદ્યોગો માટેની સેવાની શરતો

ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એમ્પ્લોયમેન્ટ (સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડર્સ) એક્ટ, ૧૯૪૬ હેઠળ પ્રમાણિત સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડર્સ દ્વારા નક્કી કરવામાં આવે છે, અને એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે, જોકે આવા સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડર્સ આ સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડર્સ દ્વારા સંચાલિત ઉદ્યોગના માલિકો અને કર્મચારીઓ વચ્ચે બંધનકર્તા છે, તેમ છતાં તેમની પાસે કાયદાનું એવું બળ નથી કે જેથી તેઓ ઔદ્યોગિક વિવાદનો નિર્ણય કરતી ઔદ્યોગિક ટ્રિબ્યુનલ પર બંધનકર્તા બને, ”

૩૩. આમ, ઉપર દર્શાવેલા ચુકાદા પરથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે પ્રમાણિત સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડર્સ કાયદાનું બળ ધરાવતા નથી અને સોસાયટીના બાય-લોઝ અથવા કંપનીના આર્ટિકલ્સ ઓફ એસોસિએશનની જેમ, તેઓ પક્ષકારો વચ્ચેનો કરાર રચે છે.

૩૪. પ્રમાણિત સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડર્સ અથવા મોડેલ સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડર્સ વૈધાનિક બળ ધરાવે છે તેવી પોતાની રજૂઆતને સમર્થન આપવા માટે શ્રી રાવલ દ્વારા સર્વોચ્ચ અદાલતના જે પાંચ ચુકાદાઓ પર મજબૂત આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો, તે ચુકાદાઓ પર સર્વોચ્ચ અદાલતની ત્રણ ન્યાયાધીશોની બેંચ દ્વારા રાજસ્થાન સ્ટેટ રોડ ટ્રાન્સપોર્ટ કોર્પોરેશન અને અન્ય વિ. કૃષ્ણ કાંત અને અન્ય, ૧૯૯૫ (૫) એસ.સી.સી. ૧૭૧૫ ના કેસમાં વિચારણા કરવામાં આવી હતી. આ કેસમાં, સામાવાળાઓ સામે ગેરવર્તણૂકના આરોપો અંગે યોજાયેલી ખાતાકીય તપાસને અનુસરીને, તેમની સેવાઓ સમાપ્ત કરવામાં આવી હતી. સામાવાળાઓએ તેમની સેવા સમાપ્ત કરતો હુકમ ગેરકાયદેસર અને અમાન્ય હોવાની અને તમામ આનુષંગિક લાભો સાથે તેઓ કોર્પોરેશનની સેવામાં ચાલુ

રહ્યા હોવાનું માનવામાં આવે અને હજુ પણ ચાલુ છે તેવી વધુ જાહેરાત મેળવવા માટે દીવાની દાવા દાખલ કર્યા હતા. કોર્પોરેશને અન્ય બાબતોની સાથે સાથે એવા આધાર પર દાવાઓનો વિરોધ કર્યો હતો કે દીવાની અદાલત પાસે દાવાઓ ચલાવવાનું કોઈ અધિકારક્ષેત્ર નથી. ટ્રાયલ કોર્ટે માગ્યા મુજબ દાવાઓ મંજૂર કર્યા હતા. કોર્પોરેશન દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અપીલો તેમજ બીજી અપીલો અનુક્રમે જિલ્લા ન્યાયાધીશ અને વડી અદાલત દ્વારા ફગાવી દેવામાં આવી હતી. સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ ચોક્કસ પ્રશ્ન એ હતો કે શું આ પ્રકારનો દાવો દીવાની અદાલતમાં ટકવાપાત્ર હતો. કોર્પોરેશને જણાવ્યું હતું કે તે ટકવાપાત્ર નથી અને દાવામાં તેમના દ્વારા માગવામાં આવેલી દાદ મેળવવા માટેનો એકમાત્ર ઉપાય લેબર કોર્ટનો આશરો લેવાનો હતો. સર્વોચ્ચ અદાલતે, દાવાઓ કાયદાની દ્રષ્ટિએ ટકવાપાત્ર ન હોવાનું ઠરાવતી વખતે, પેરા-૧૨ થી ૧૭ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું;

“૧૨. ભૂમિકા સ્પષ્ટ કરવાના હેતુથી, અમે અમારી સમક્ષ લંબાણપૂર્વક ચર્ચાયેલા આ બે મુદ્દાઓ પર વિચારણા કરી શકીએ છીએ. પ્રથમ મુદ્દો પ્રમાણિત સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડર્સના સ્વરૂપ અને લક્ષણ સાથે સંબંધિત છે. અમે આ ચર્ચાની પ્રસ્તુતતા દર્શાવી શકીએ છીએ. સામાવાળા-કામદારો તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલ શ્રી જીતેન્દ્ર શર્મા રજૂઆત કરે છે કે પ્રમાણિત સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડર્સ વૈધાનિક બળ ધરાવે છે અને તેમનું ઉદ્દંધન દીવાની અદાલતને સેવામાં પુનઃસ્થાપનાનો હુકમ કરવાની સક્ષમતા આપે છે અને આવા કેસમાં સ્પેસિફિક રિલીફ એક્ટની કલમ ૧૪ નો અવરોધ

લાગુ પડતો નથી. તેઓ સુખદેવ સિંહ વિ. ભગત રામ (૧૯૭૫ (૩) એસ.સી.આર. ૬૧૮) ના ઠરાવ પર આધાર રાખે છે. અપીલકર્તાના વકીલ, જો કે, આ કાનૂની સ્થિતિનો વિરોધ કરે છે. સત્તાધિકાર સિવાય, અમને શ્રી શર્મા સાથે સંમત થવું મુશ્કેલ જણાય છે. પ્રમાણિત સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડર્સ સોંપાયેલા/ગોણ કાયદાના સ્વરૂપના નથી. એ સાચું છે કે અધિનિયમ (જે ઔદ્યોગિક સંસ્થાને અધિનિયમ લાગુ પડે છે અથવા લાગુ કરવામાં આવ્યો છે તેના) નિયોક્તા માટે અધિનિયમની અનુસૂચિમાં નિર્ધારિત વિવિધ બાબતો માટેની જોગવાઈ કરતા ફ્રાફ્ટ સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડર્સ રજૂ કરવાનું ફરજિયાત બનાવે છે અને તે તેના પ્રમાણીકરણ માટે – અન્ય બાબતોની સાથે, પ્રમાણિત કરનાર અધિકારીએ તેમની વાજબીતા અને ઔચિત્યની તપાસ કરવાની હોય છે – કાર્યપદ્ધતિ પણ પૂરી પાડે છે. છતાં એ નોંધવું જોઈએ કે આ નિયોક્તા દ્વારા ઘડવામાં આવેલી સેવાની શરતો છે – નિયોક્તા ખાનગી કોર્પોરેશન, પેઢી અથવા વ્યક્તિગત હોઈ શકે છે અને અનિવાર્યપણે વૈધાનિક કોર્પોરેશન જ હોવું જરૂરી નથી – જે સંબંધિત કામદારોને સાંભળ્યા પછી નિર્ધારિત વૈધાનિક સત્તામંડળ દ્વારા મંજૂર/પ્રમાણિત કરવામાં આવે છે. અધિનિયમ એવું કહેતો નથી કે આવા પ્રમાણીકરણ પર, સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડર્સ વૈધાનિક અસર પ્રાપ્ત કરે છે અથવા કાયદાનો ભાગ બને છે. પ્રમાણીકરણના કારણે તેઓ સોંપાયેલા/ગોણ કાયદામાં રૂપાંતરિત થઈ જાય છે તેવું ચોક્કસપણે કહી શકાય નહીં. જોકે આ સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડર્સ નિઃશંકપણે નિયોક્તા અને કર્મચારીઓ બંને પર

બંધનકર્તા છે અને કર્મચારીઓની સેવાની શરતો રચે છે, છતાં સૈદ્ધાંતિક રીતે તેઓ વૈધાનિક બળ ધરાવે છે તેમ કહેવું મુશ્કેલ જણાય છે. જો કે, આ અદાલતના ચુકાદાઓ અલગ રીતે વંચાય છે, જોકે તેમની વચ્ચે થોડી ભિન્નતા જોવા મળે છે. બાગલકોટ સિમેન્ટ કો. લિમિટેડ વિ. આર.કે. પઠાણ અને અન્ય (૧૯૬૨ સપ્લી.(૨) એસ.સી.આર. ૬૯૭) માં, પ્રશ્ન એ હતો કે શું પ્રમાણિત કરનાર અધિકારી પાસે રજા માટે અરજી કરવાની કાર્યપદ્ધતિ અને તેને મંજૂર કરવા માટે સક્ષમ સત્તામંડળ નક્કી કરતી શરત ઉમેરવાની સત્તા હતી. અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે અધિકારી પાસે આવી સત્તા હતી. તે સંબંધમાં, બેંચ વતી બોલતા ગજેન્દ્રગડકર, ન્યાયમૂર્તિએ કાયદાના ઉદ્દેશ્ય અને યોજનાનો સંદર્ભ આપ્યો અને અવલોકન કર્યું:

"તેથી જ ધારાસભાએ એવો મત લીધો હતો કે જે ઔદ્યોગિક સંસ્થાઓને અધિનિયમ લાગુ પડતો હતો તેના સંબંધમાં, જે શરતોને આધીન ઔદ્યોગિક શ્રમિકોને નોકરી પર રાખવામાં આવ્યા હતા તે રોજગારની શરતો સુવ્યાખ્યાયિત હોવી જોઈએ અને બંને પક્ષકારોને ચોક્કસપણે જાણીતી હોવી જોઈએ. તે ઉદ્દેશ્ય સાથે, અધિનિયમે સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડર્સ બનાવવા માટે યોગ્ય જોગવાઈઓ કરી છે, જે પ્રમાણિત થયા પછી, પ્રશ્ન હેઠળની ઔદ્યોગિક સંસ્થાઓ અને તેમના કર્મચારીઓ વચ્ચે રોજગારની વૈધાનિક શરતો રચે છે. તે અધિનિયમનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય છે."

૧૭. ઉપરોક્ત ચુકાદાઓના અવલોકન પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે જ્યારે પ્રથમ ચુકાદામાં પ્રમાણિત સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડર્સને "રોજગારની વૈધાનિક

શરતો" રચતા હોવાનું વર્ણવવામાં આવ્યું હતું, ત્યારે બીજા ચુકાદામાં તેમને "વૈધાનિક સ્વરૂપમાં સેવાની શરતો" તરીકે અને "સેવાની સમાન શરતો અને નિયમોનો સમાવેશ કરતા ખાનગી કરારો જેટલા જ, જો વધુ નહીં તો, ઓછામાં ઓછા પક્ષકારો પર બંધનકર્તા" તરીકે વર્ણવવામાં આવ્યા હતા. ત્રીજા ચુકાદામાં પ્રથમ ચુકાદાના ઠરાવનો પુનરોચ્ચાર કરવામાં આવ્યો હતો. જ્યાં સુધી છેલ્લે દર્શાવેલા બે ચુકાદાઓનો સંબંધ છે ત્યાં સુધી, તે સ્પષ્ટ છે કે તેઓ માત્ર અગાઉના ચુકાદાઓનો સાર દર્શાવવાનો હેતુ ધરાવે છે. વૈધાલિંગમ, ન્યાયમૂર્તિએ "સેવાની વૈધાનિક શરતો અને નિયમોનો ભાગ" શબ્દપ્રયોગનો ઉપયોગ કર્યો હતો, જ્યારે કે. રામાસ્વામી, ન્યાયમૂર્તિએ વધુ ભારપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે "પ્રમાણિત સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડર્સ વૈધાનિક બળ ધરાવે છે". જો કે, એવું કહેવું જ જોઈએ કે રામાસ્વામી, ન્યાયમૂર્તિ દ્વારા આપવામાં આવેલા ચુકાદામાં પ્રમાણિત સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડર્સના સ્વરૂપ અને લક્ષણ અંગેનો પ્રશ્ન વિચારણા માટે ઉપસ્થિત થયો ન હતો; સદર અવલોકન અન્ય સંદર્ભમાં કરવામાં આવ્યું હતું. આ ચુકાદાઓનો સામાન્ય અભિપ્રાય એ છે કે: પ્રમાણિત સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડર્સ સેવાની વૈધાનિક શરતો અને નિયમો રચે છે. ઉપર મુજબ નિર્દેશ કર્યા પ્રમાણે ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતના આધાર અંગે અમારી કેટલીક અસમંજસતા હોવા છતાં, અમે પૂર્વચુકાદાના સિદ્ધાંત તેમજ ન્યાયિક શિસ્ત બંનેના આધારે તેનો આદરપૂર્વક સ્વીકાર કરીએ છીએ. તેમ છતાં, અમે એવું કહેવામાં અસમર્થ છીએ કે તેઓ સુખદેવ સિંહ ના સિદ્ધાંતના

અર્થઘટન હેઠળ "વૈધાનિક જોગવાઈઓ" રચે છે, જ્યાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે: "આ વૈધાનિક સંસ્થાઓના કર્મચારીઓ વૈધાનિક દરજ્જો ધરાવે છે અને જ્યારે તેમની બરતરફી અથવા દૂર કરવાની પ્રક્રિયા વૈધાનિક જોગવાઈઓના ઉદ્ધંધનમાં હોય ત્યારે તેઓ રોજગારમાં ચાલુ હોવાની જાહેરાત મેળવવા માટે હકદાર છે". ખરેખર, જો એવું માનવામાં આવે કે પ્રમાણિત સ્ટેનિંગ ઓર્ડર્સ વૈધાનિક જોગવાઈઓ રચે છે અથવા વૈધાનિક બળ ધરાવે છે, તો સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૩૦૮ ના પરંતુક હેઠળ બનાવેલા નિયમોના ઉદ્ધંધનના કેસની જેમ જ તેમના અમલ માટે પણ રિટ અરજી ટકી શકે. ન તો દાવો કરવાની જરૂર રહે કે ન તો ઈન્ડસ્ટ્રીયલ ડિસ્પ્યુટ્સ એક્ટ હેઠળ સંદર્ભ મોકલવાની. અમે નથી માનતા કે પ્રમાણિત સ્ટેનિંગ ઓર્ડર્સને તે દરજ્જા સુધી વધારી શકાય. તેઓ કાયદાકીય રીતે લાદવામાં આવેલી સેવાની શરતો છે તેમ કહેવું એક બાબત છે અને તેઓ પોતે વૈધાનિક જોગવાઈઓ રચે છે તેમ કહેવું તદ્દન અલગ બાબત છે.

જ્યાં સુધી સ્ટેનિંગ ઓર્ડર્સ એક્ટની કલમ ૧૩-એ ના અર્થ અને વ્યાપનો સંબંધ છે ત્યાં સુધી, અમારી સમક્ષ ઘણી ચર્ચા થઈ હતી. વડી અદાલતોના કેટલાક ચુકાદાઓ પણ અમારા ધ્યાને લાવવામાં આવ્યા છે. સદર કલમ જોગવાઈ કરે છે કે "જો આ અધિનિયમ હેઠળ પ્રમાણિત સ્ટેનિંગ ઓર્ડરના અમલ અથવા અર્થઘટન અંગે કોઈ પ્રશ્ન ઊભો થાય," તો કોઈપણ નિયોક્તા અથવા કામદાર અથવા તેમનું યુનિયન તે પ્રશ્ન "ઈન્ડસ્ટ્રીયલ ડિસ્પ્યુટ્સ એક્ટ, ૧૯૪૭ હેઠળ રચાયેલી અને સત્તાવાર

ગેઝેટમાં જાહેરનામા દ્વારા યોગ્ય સરકાર દ્વારા આવી કાર્યવાહીના નિકાલ માટે નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવેલી લેબર કોર્ટ" ને મોકલી શકે છે. લેબર કોર્ટનો નિર્ણય આખરી અને પક્ષકારો પર બંધનકર્તા બનાવવામાં આવ્યો છે. વિદ્વાન એડિશનલ સોલિસિટર જનરલ શ્રી અલ્તાફ અહમદની દલીલ એવી છે કે સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડરનું પ્રત્યેક અને દરેક ઉલ્લંઘન કામદારને આ જોગવાઈ હેઠળ સીધા જ લેબર કોર્ટનો આશરો લેવા અને દાદ મેળવવા માટે હકદાર બનાવે છે. તેઓ એવી રજૂઆત કરે છે કે પ્રમાણિત સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડર્સમાંથી ઉદ્ભવતા કામદારો અને નિયોક્તા વચ્ચેના વિવાદોનો નિર્ણય કરવા અને કેસના સંજોગોમાં યોગ્ય હોય તેવી દાદ આપવા માટે આ જોગવાઈ હેઠળ લેબર કોર્ટ સક્ષમ છે. અમે દિલગીર છીએ, અમે આ રજૂઆત સ્વીકારી શકીએ તેમ નથી. સદર રજૂઆત સ્વીકારવાનો અર્થ એ થશે કે કલમ ૧૩-એ તે જ પ્રશ્નોના નિકાલ માટે એક સમાંતર મંચ ઊભો કરે છે જેનો નિર્ણય કરવાની સત્તા ઇન્ડસ્ટ્રીયલ ડિસ્પ્યુટ્સ એક્ટ હેઠળ લેબર કોર્ટ અથવા ઇન્ડસ્ટ્રીયલ ટ્રિબ્યુનલને આપવામાં આવી છે અને તે પણ સરકાર દ્વારા સંદર્ભની જરૂરિયાત વિના. અમે સંમત છીએ કે કલમ ૧૩-એ ની ભાષા બહુ સ્પષ્ટ નથી, પરંતુ સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડર્સના અમલ અને/અથવા અર્થઘટનનો સમાવેશ કરતા ઔદ્યોગિક વિવાદોના નિર્ણય માટેનું મંચ ઊભું કરવા તરીકે તેને ચોક્કસપણે સમજી શકાય નહીં. તે ઇન્ડસ્ટ્રીયલ ડિસ્પ્યુટ્સ એક્ટ હેઠળ રચાયેલી અદાલતો અને ટ્રિબ્યુનલોનું કાર્ય છે. કલમ ૧૩-એ નો મર્યાદિત ઉદ્દેશ્ય પ્રમાણિત સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડર્સના

"અમલ અથવા અર્થઘટન અંગે" ઉદ્ભવતા કોઈપણ પ્રશ્નનો નિર્ણય કરવા માટે એક મંચ પૂરો પાડવાનો છે, જો નિયોક્તા અથવા કર્મચારી(ઓ) તેમના અર્થ અથવા તેમની પ્રસ્તુતતા અંગે કોઈ શંકા ધરાવતા હોય. સંભવતઃ એવું વિચારવામાં આવ્યું હતું કે સદર પ્રશ્ન પર નિયુક્ત મંચનો નિર્ણય પોતે જ અસ્તિત્વમાં રહેલા અથવા સંભવિત ઔદ્યોગિક વિવાદના ઉકેલને સરળ બનાવશે. જ્યાં સુધી ઇન્ડસ્ટ્રીયલ ડિસ્પ્યુટ્સ એક્ટ હેઠળની લેબર કોર્ટ, ઇન્ડસ્ટ્રીયલ ટ્રિબ્યુનલ અથવા અન્ય નિર્ણાયક સંસ્થાઓનો સંબંધ છે, પક્ષકારો સંમત છે – અને અમે તેને સમર્થન આપીએ છીએ – કે જ્યાં તેમાંથી કોઈપણને વિવાદ સંદર્ભિત કરવામાં આવે છે ત્યારે સંદર્ભિત પ્રશ્ન અથવા વિવાદના યોગ્ય નિર્ણય માટે જરૂરી હોય તેટલી હદ સુધી પ્રમાણિત સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડર્સના અમલ અથવા અર્થઘટન અંગેના પ્રશ્નોની તપાસ કરવા અને તેનો નિર્ણય કરવા માટે તેઓ નિઃશંકપણે સક્ષમ છે.

"ઔદ્યોગિક વિવાદ" ની વ્યાપ્તિ.

૩૫. શ્રી રાવલ દ્વારા જે પાંચ ચુકાદાઓ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો તે તમામ ચુકાદાઓ પર વિચારણા કર્યા પછી, સર્વોચ્ચ અદાલતે એવો મત વ્યક્ત કર્યો હતો કે પ્રમાણિત સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડર્સને વૈધાનિક બળ હોવાના દરજ્જા સુધી વધારી શકાય નહીં. પેરા-૧૭ માં કરાયેલા અવલોકનો, જેના પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે, તે તદ્દન સ્પષ્ટ કરે છે કે પ્રમાણિત સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડર્સના અમલ માટે રિટ અરજી ટકી શકે નહીં.

૩૬. આર.એસ. આર.ટી.સી. અને અન્ય વિ. દીન દયાળ શર્મા, એ.આઈ.આર. ૨૦૧૦ એસ.સી. ૨૬૬૨ ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના ઉપરોક્ત ચુકાદા પર આધાર રાખીને, સર્વોચ્ચ અદાલતની ડિવિઝન બેંચે ફરી એકવાર પુનરોચ્ચાર કર્યો હતો કે સ્ટેનિંગ ઓર્ડર્સ કોઈ વૈધાનિક બળ ધરાવતા નથી અને સોંપાયેલા/ગોંડા કાયદાના સ્વરૂપના નથી. પેરા-૧૪ માં કરાયેલા અવલોકનો પ્રસ્તુત છે. તે નીચે મુજબ ટાંકવામાં આવ્યા છે;

“૧૪. દાવામાં દર્શાવ્યા મુજબ સામાવાળાનો કેસ, તેથી, એવો છે કે સ્ટેનિંગ ઓર્ડર્સમાં ધ્યાને લેવાયેલી ખાતાકીય તપાસના અભાવે, બરતરફીનો હુકમ કાયદાની દ્રષ્ટિએ ખામીયુક્ત છે. એ સાચું છે કે સામાવાળાએ રજૂઆત કરી હતી કે બચાવ અને સુનાવણીની કોઈ તક આપ્યા વિના અને કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોના ભંગ બદલ તેને સેવામાંથી બરતરફ કરવામાં આવ્યો છે પરંતુ સદર રજૂઆતને તેની એવી દલીલના સંદર્ભમાં સમજવી પડશે કે કોઈપણ ખાતાકીય તપાસ કર્યા વિના સ્ટેનિંગ ઓર્ડર્સથી વિરુદ્ધ બરતરફીનો હુકમ પસાર કરવામાં આવ્યો છે. સ્ટેનિંગ ઓર્ડર્સ કોઈ વૈધાનિક બળ ધરાવતા નથી અને સોંપાયેલા/ગોંડા કાયદાના સ્વરૂપના નથી તેવી કાનૂની સ્થિતિ આ અદાલત દ્વારા કૃષ્ણ કાંત માં સ્પષ્ટપણે જણાવવામાં આવી છે. તે કેસ (કૃષ્ણ કાંત) માં, આ અદાલતે પેરા ૩૫(૬) માં કાનૂની સિદ્ધાંતોનો સારાંશ આપતાં જણાવ્યું હતું કે ઈન્ડસ્ટ્રીયલ એમ્પ્લોયમેન્ટ (સ્ટેનિંગ ઓર્ડર્સ) એક્ટ, ૧૯૪૬ હેઠળ અને તે અનુસાર ઘડવામાં આવેલા પ્રમાણિત સ્ટેનિંગ ઓર્ડર્સ

કાયદાકીય રીતે લાદવામાં આવેલી સેવાની શરતો છે અને માલિકો તથા કર્મચારીઓ બંને પર બંધનકર્તા છે, જોકે તેઓ ‘વૈધાનિક જોગવાઈઓ’ સમાન નથી અને આ સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડર્સનું કોઈપણ ઉદ્દેશન કર્મચારીને કાં તો ઇન્ડસ્ટ્રીયલ ડિસ્પ્યુટ્સ એક્ટ દ્વારા રચાયેલા મંચ સમક્ષ અથવા દીવાની અદાલતમાં, જ્યાં તેમાં દર્શાવેલા સિદ્ધાંતો અનુસાર દીવાની અદાલતનો આશરો લેવાનું ખુલ્લું હોય, યોગ્ય દાદ મેળવવા માટે હકદાર બનાવે છે.”

૩૭. મારા મતે, સર્વોચ્ચ અદાલતનો હવે પછીનો મહત્વપૂર્ણ ચુકાદો એસ.એસ. રાણા (ઉપર મુજબ) ના કેસનો છે. આ કેસમાં, અરજદાર કાંગડા સેન્ટ્રલ કો-ઓપરેટિવ બેંક લિમિટેડમાં બ્રાન્ચ મેનેજર તરીકે કામ કરતા હતા. હિમાચલ પ્રદેશ કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ એક્ટ, ૧૯૬૮ ની કલમ ૩૫-બી(૪) સાથે વંચાણે લેતાં કાંગડા સેન્ટ્રલ કો-ઓપરેટિવ બેંક એમ્પ્લોઈઝ (ટર્મ્સ ઓફ એમ્પ્લોયમેન્ટ એન્ડ વર્કિંગ કન્ડિશન્સ) રૂલ્સ, ૧૯૮૦ ના નિયમ ૫૬(બી) ની શરતો અનુસાર હોવાનું જણાવીને તેમની સામે શિસ્તભંગની કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી હતી. તેમાં તેઓ દોષિત જણાયા હતા. સોસાયટીના મેનેજિંગ ડિરેક્ટરે, તારીખ ૧૮.૧૧.૧૯૯૩ ના હુકમ દ્વારા, રૂલ્સના પરિશિષ્ટ ૧(એ) ના નિયમ ૨(પી) હેઠળની પોતાની સત્તાની રૂએ હોવાનું જણાવીને તેમની સેવાઓ સમાપ્ત કરી હતી. અપીલકર્તાએ તેમની સેવા સમાપ્ત કરતા સદર હુકમ સામે વહીવટકર્તા સમક્ષ અપીલ દાખલ કરી હતી. રિટ અરજીમાં, વડી અદાલતની ડિવિઝન બેંચે અરજી ટકવાપાત્ર ન હોવાના કારણસર અરજદાર વિરુદ્ધ ઠરાવ કર્યો હતો. તે

મુજબ ડિવિઝન બેંચે રિટ અરજી ફગાવી દીધી હતી. હિમાચલ પ્રદેશ કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ એક્ટ, ૧૯૬૮ દ્વારા આપવામાં આવેલી સત્તાને અનુસરીને હિમાચલ પ્રદેશ કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ રૂલ્સ, ૧૯૭૧ ઘડવામાં આવ્યા છે. નિયમ ૫૬, ખંડ (૫) માં, અન્ય બાબતોની સાથે સાથે, એવી જોગવાઈ સમાવિષ્ટ છે કે જેના દ્વારા સોસાયટીના કોઈ અધિકારી અથવા કર્મચારીના ગંભીર ગેરવર્તણૂકના આક્ષેપ અંગેના આચરણની તપાસ પેનિંગ હોય ત્યારે રજિસ્ટ્રાર સોસાયટીની સમિતિને આવી વ્યક્તિને સસ્પેન્શન હેઠળ મૂકવા નિર્દેશ આપી શકે છે. સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે સોસાયટીની રચના કોઈ કાયદા હેઠળ કરવામાં આવી ન હતી. સોસાયટીના કાર્યોમાં રાજ્યની કોઈ ભૂમિકા ન હતી. નિયમ ૫૬ ની જોગવાઈઓ તરફ ધ્યાન દોરતાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે નોંધ્યું કે જોકે સહકારી મંડળીઓના અધિકારીની સેવાની શરતો અને નિયમોનું નિયમન નિયમો દ્વારા થાય છે, તેમ છતાં નિયમ ૫૬ માં એવી કોઈ જોગવાઈ ન હતી કે જેની શરતો હેઠળ સોસાયટીના અધિકારીને તેવો કોઈ કાનૂની અધિકાર મળતો હોય. વધુમાં, એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે સોસાયટી પર રાજ્યનું કોઈ ઊંડું અને વ્યાપક નિયંત્રણ નથી અને કંપનીઝ એક્ટ અથવા કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ એક્ટ જેવા કાયદા હેઠળના સામાન્ય નિયમનો કંપની અથવા સોસાયટીની પ્રવૃત્તિઓને રાજ્યના નિયંત્રણને આધીન બનાવશે નહીં.

૩૮. એસ.એસ. રાણા (ઉપર મુજબ) નો ચુકાદો, તેથી, એવી પરિસ્થિતિ સાથે સંકળાયેલો હતો કે જ્યાં ન તો કાયદા હેઠળ સોસાયટીની રચના કરવામાં આવી હતી કે ન તો સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ એ સ્થાપિત કરવામાં આવ્યું હતું કે સેવા

સમાપ્તિ અધિનિયમ અથવા તે હેઠળ ઘડવામાં આવેલા નિયમોની ફરજિયાત જોગવાઈઓના ઉલ્લંઘનમાં હતી. રિટ અરજી ટકવાપાત્ર હોઈ શકે નહીં તેવા વડી અદાલતના નિર્ણયને માન્ય રાખતાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું;

“૯. એ બાબત વિવાદમાં નથી કે સોસાયટીની રચના કોઈ કાયદા હેઠળ કરવામાં આવી નથી. અન્ય કોઈપણ સહકારી મંડળીની જેમ તેના કાર્યો સોસાયટીના બાય-લોઝમાં પૂરી પાડવામાં આવેલી બાબતો સિવાય મુખ્યત્વે અધિનિયમની જોગવાઈઓની શરતો અનુસાર નિયંત્રિત થાય છે. સોસાયટીના કાર્યોમાં રાજ્યનું કોઈ કહેવાનું હોતું નથી. સભ્યપદ, શેરોનું સંપાદન અને અન્ય તમામ બાબતો કાયદા હેઠળ ઘડવામાં આવેલા બાય-લોઝ દ્વારા સંચાલિત થાય છે. સહકારી મંડળીના અધિકારીની સેવાની શરતો અને નિયમો, નિર્ધિવાદપણે, નિયમો દ્વારા સંચાલિત થાય છે. નિયમ ૫૬, કે જેનો સંદર્ભ શ્રી વિજય કુમાર દ્વારા આપવામાં આવ્યો છે, તેમાં એવી કોઈ જોગવાઈ સમાવિષ્ટ નથી કે જેની શરતો હેઠળ સોસાયટીના અધિકારી પર તેવો કોઈ કાનૂની અધિકાર પ્રદત્ત કરવામાં આવતો હોય.

૧૦. અમારી સમક્ષ એવું દર્શાવવામાં આવ્યું નથી કે રાજ્ય ઊંડા અને વ્યાપક નિયંત્રણ માટે સોસાયટીની બાબતો પર કોઈ પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ નિયંત્રણ રાખે છે. વળી રાજ્ય બહુમતી શેરધારક નથી. રાજ્ય પાસે માત્ર એક ડિરેક્ટરની નિમણૂક કરવાની સત્તા છે. તેથી, એવું કહી શકાય નહીં કે

રાજ્ય સોસાયટીની બાબતો પર એ અર્થમાં કોઈ કાર્યાત્મક નિયંત્રણ રાખે છે કે મોટાભાગના ડિરેક્ટરો રાજ્ય દ્વારા નામાંકિત કરવામાં આવે છે. રાજ્ય સોસાયટી પર ઊંડું અને વ્યાપક નિયંત્રણ ધરાવે છે તેવા નિષ્કર્ષ પર પહોંચવા માટે, અન્ય કેટલાક પ્રસ્તુત પ્રશ્નો ધ્યાને લેવા જરૂરી છે, જેમ કે: (૧) સોસાયટીની રચના કેવી રીતે કરવામાં આવી હતી?; (૨) શું તે કોઈ ઈજારાશાહી દરજ્જો ભોગવે છે?; (૩) શું સોસાયટીના કાર્યો વૈધાનિક કાર્યો અથવા જાહેર કાર્યો સમાન છે?; અને (૪) શું તેને જાહેર સત્તામંડળ તરીકે વર્ગીકૃત કરી શકાય?

૧૧. સામાવાળા નં. ૧-સોસાયટી ઉપરોક્ત કોઈપણ કસોટીઓનો ઉત્તર આપતી નથી. બિન-વૈધાનિક સોસાયટીના કિસ્સામાં, તેના પરના નિયંત્રણનો અર્થ એ થશે કે તે અજય હસિયા વિ. ખાલિદ મુજબ સેહરાવદી [(૧૯૮૧) ૧ એસ.સી.સી. ૭૨૨] માં આ અદાલત દ્વારા નિર્ધારિત કસોટીઓને સંતોષે છે. [જુઓ ઝોરોસ્ટ્રિયન કો-ઓપ. હાઉસિંગ સોસાયટી લિમિટેડ વિ. ડિસ્ટ્રિક્ટ રજિસ્ટ્રાર, કો-ઓપ. સોસાયટીઝ (અર્બન) અને અન્ય, ૨૦૦૫ (૫) એસ.સી.સી. ૬૩૨ માં નોંધાયેલ.]

૧૨. એ સુસ્થાપિત છે કે કંપનીઝ એક્ટ અથવા કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ એક્ટ જેવા કાયદા હેઠળના સામાન્ય નિયમનો કંપની અથવા સોસાયટીની પ્રવૃત્તિઓને રાજ્યના નિયંત્રણને આધીન બનાવશે નહીં. અધિનિયમની જોગવાઈઓની શરતો અનુસાર આવું નિયંત્રણ

સોસાયટીની યોગ્ય કામગીરી સુનિશ્ચિત કરવા માટે હોય છે અને રાજ્ય અથવા વૈધાનિક સત્તામંડળોને તેના રોજિંદા કાર્યો સાથે કોઈ લેવાદેવા હોતી નથી.

૧૩. પ્રદીપ કુમાર બિસ્વાસ (ઉપર મુજબ) માં આ અદાલતની સાત ન્યાયાધીશોની બેંચનો ચુકાદો, જેના પર મજબૂત આધાર રાખવામાં આવ્યો છે, તે હાલના કેસમાં લાગુ પડતો નથી. તે કેસમાં, બેંચ એ પ્રશ્નનો નિર્ણય કરી રહી હતી કે શું આ અદાલતના અનુગામી ચુકાદાઓને ધ્યાને લેતાં, સભાજીત તિવારી વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય [(૧૯૭૫) ૧ એસ.સી.સી. ૪૮૫] માં કાયદો યોગ્ય રીતે નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો હતો, અને જો નહીં તો શું તેને રદ કરવો યોગ્ય હતો. બહુમતીએ એવો મત વ્યક્ત કર્યો હતો કે કાઉન્સિલ ઓફ સાયન્ટિફિક એન્ડ ઇન્ડસ્ટ્રીયલ રિસર્ચ (સી.એસ.આઈ.આર.) ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૨ ના અર્થઘટન હેઠળ ‘રાજ્ય’ છે. આ અદાલતે તેની સ્થાપનાનો ઇતિહાસ, તેના ઉદ્દેશ્યો અને કાર્યો, તેનું સંચાલન અને નિયંત્રણ તેમજ તેને મળેલી નાણાકીય સહાયનું પ્રમાણ ધ્યાને લીધું હતું. સદર હકીકત ઉપરાંત કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા બહાર પાડવામાં આવેલા યોગ્ય જાહેરનામાને કારણે એવું નોંધવામાં આવ્યું હતું કે સી.એસ.આઈ.આર. એડમિનિસ્ટ્રેટિવ ટ્રિબ્યુનલ્સ એક્ટ, ૧૯૮૫ ની કલમ ૧૪(૨) ની શરતો અનુસાર સેન્ટ્રલ એડમિનિસ્ટ્રેટિવ ટ્રિબ્યુનલના અધિકારક્ષેત્રને આધીન હતી. ઉપરોક્ત આધાર પર જ આ અદાલતે એવો મત વ્યક્ત કર્યો હતો કે

સભાજીત તિવારી (ઉપર મુજબ) માં યોગ્ય કાયદો ઘડવામાં આવ્યો ન હતો. આ અદાલતે અજય હસિયા વિ. ખાલિદ મુજબ સેહરાવદી [(૧૯૮૧) ૧ એસ.સી.સી. ૭૨૨] માં નિર્ધારિત નીચેની છ કસોટીઓનો પુનરોચ્ચાર કર્યો હતો:

"(૧) એક બાબત સ્પષ્ટ છે કે જો કોર્પોરેશનનું સમગ્ર શેર ભંડોળ સરકાર દ્વારા ધારણ કરવામાં આવ્યું હોય, તો તે કોર્પોરેશન સરકારની ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટાલિટી અથવા એજન્સી છે તે દર્શાવવા તરફ ખૂબ આગળ વધશે.

(૨) જ્યાં રાજ્યની નાણાકીય સહાય એટલી બધી હોય કે જેનાથી કોર્પોરેશનનો લગભગ સમગ્ર ખર્ચ પૂરો થતો હોય, તો તે કોર્પોરેશન સરકારી સ્વરૂપથી સંપૂર્ણ હોવાનો અમુક નિર્દેશ આપશે.

(૩) એ પણ એક પ્રસ્તુત પરિબળ હોઈ શકે..... કે શું કોર્પોરેશન રાજ્ય દ્વારા પ્રદત્ત અથવા રાજ્ય દ્વારા સંરક્ષિત ઇજારાશાહી દરજ્જો ભોગવે છે.

(૪) ઊંડા અને વ્યાપક સરકારી નિયંત્રણનું અસ્તિત્વ એવો નિર્દેશ આપી શકે છે કે કોર્પોરેશન રાજ્યની એજન્સી અથવા ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટાલિટી છે.

(૫) જો કોર્પોરેશનના કાર્યો જાહેર મહત્વના હોય અને સરકારી કાર્યો સાથે નજીકથી સંકળાયેલા હોય, તો કોર્પોરેશનને સરકારની ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટાલિટી અથવા એજન્સી તરીકે વર્ગીકૃત કરવામાં તે એક પ્રસ્તુત પરિબળ બનશે.

(૬) 'વિશેષ રૂપે, જો સરકારનો કોઈ વિભાગ કોર્પોરેશનને સોંપવામાં

આવે, તો તે કોર્પોરેશન સરકારની ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટાલિટી અથવા એજન્સી હોવાના આ અનુમાનને સમર્થન આપનારું એક મજબૂત પરિબળ બનશે.”

આ અદાલતે વધુમાં ઠરાવ્યું:

"આખરે જે ચિત્ર ઉપસી આવે છે તે એ છે કે અજય હસિયા માં ઘડવામાં આવેલી કસોટીઓ સિદ્ધાંતોનો એવો કોઈ કઠોર સમૂહ નથી કે જેથી જો કોઈ સંસ્થા તેમાંથી કોઈપણ એકમાં આવતી હોય તો, પૂર્વધારણાથી જ, તેને અનુચ્છેદ ૧૨ ના અર્થઘટન હેઠળ રાજ્ય ગણવી જ જોઈએ. દરેક કેસમાં પ્રશ્ન એ રહેશે કે સ્થાપિત સંયુક્ત હકીકતોના સંદર્ભમાં, શું સંસ્થા નાણાકીય, કાર્યાત્મક અને વહીવટી રીતે સરકાર દ્વારા પ્રભુત્વ ધરાવે છે અથવા તેના નિયંત્રણ હેઠળ છે. આપું નિયંત્રણ પ્રશ્ન હેઠળની સંસ્થા માટે ચોક્કસ હોવું જોઈએ અને વ્યાપક હોવું જોઈએ. જો આ જણાય તો તે સંસ્થા અનુચ્છેદ ૧૨ હેઠળ રાજ્ય છે. બીજી બાજુ, જ્યારે નિયંત્રણ માત્ર નિયમનકારી હોય, ભલે તે કાયદા હેઠળ હોય કે અન્યથા, તે સંસ્થાને રાજ્ય બનાવવા માટે પૂરતું નથી." (ભારપૂર્વક જણાવેલ છે)

૧૪. સામાવાળા નં. ૧ પ્રદીપ કુમાર બિસ્વાસ (ઉપર મુજબ) માં નિર્ધારિત કોઈપણ કસોટીઓને સંતોષતી ન હોવાથી, અમારો એવો મત છે કે સામાવાળા-બેંક ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૨ ના અર્થઘટન હેઠળ રાજ્ય નથી તેવા તારણ પર પહોંચવામાં વડી અદાલતે કોઈ ભૂલ કરી હોવાનું કહી શકાય નહીં.

૧૫. અમે, જો કે, ગાયત્રી ડે વિ. મૌસુમી કો-ઓપરેટિવ હાઉસિંગ સોસાયટી લિમિટેડ અને અન્ય [(૨૦૦૪) ૫ એસ.સી.સી. ૯૦] માં ત્રણ ન્યાયાધીશોની બેંચના ચુકાદાથી અજાણ નથી, જેમાં આ અદાલતે માત્ર એવું જણાવીને સહકારી મંડળી સામે રિટ અરજી ટકવાપાત્ર હોવાનું ઠરાવ્યું હતું:

"અમે, ઉપર મુજબના પેરાઓમાં, રિટ અરજીની ટકવાપાત્રતાના પ્રશ્ન પર તરફેણ અને વિરુદ્ધના ચુકાદાઓ ધ્યાને લીધા છે. સામાવાળાઓ તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ દ્વારા ટાંકવામાં આવેલા ચુકાદાઓ હકીકતો અને કાયદાની દ્રષ્ટિએ જુદા પડે છે. તે કેસો સોસાયટીના વહીવટ અને તેની બાબતોના સંચાલન માટે સ્પેશિયલ ઓફિસરની નિમણૂકથી આવરી લેવાયેલા કેસો નથી. હાલના કેસમાં, સોસાયટીના કાર્યો બજાવવા માટે વડી અદાલત દ્વારા સ્પેશિયલ ઓફિસરની નિમણૂક કરવામાં આવી હતી, તેથી, તેમને જાહેર સત્તામંડળ ગણવા જોઈએ અને તેથી, રિટ અરજી ટકવાપાત્ર છે."

તેથી, સદર ચુકાદો અમને કોઈ ઉપયોગી નથી.

૧૬. અમારું ધ્યાન ચુ.પી. સ્ટેટ કો-ઓપરેટિવ લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેંક લિમિટેડ વિ. ચંદ્ર ભાન દુબે અને અન્ય [(૧૯૯૯) ૧ એસ.સી.સી. ૭૪૧] તરફ પણ દોરવામાં આવ્યું છે, જેમાં રિટ અરજી મુખ્યત્વે એવા આધાર પર ટકવાપાત્ર ઠરાવવામાં આવી હતી કે તેની રચના કાયદા હેઠળ કરવામાં આવી હતી. રામ સહન રાય વિ. સચિવ સામાન્ય પ્રબંધક અને

અન્ય [(૨૦૦૧) ૩ એસ.સી.સી. ૩૨૩] પર પણ આધાર રાખવામાં આવ્યો છે, જેમાં ફરીથી અપીલકર્તાની ભરતી યુ.પી. કો-ઓપરેટિવ લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેંક એક્ટ, ૧૯૬૪ હેઠળ રચાયેલી સોસાયટીમાં કરવામાં આવી હતી અને આ અદાલતે, નિયમો, બાય-લોઝ અને વિનિયમોની વિવિધ જોગવાઈઓની તપાસ કયા પછી, એવો દ્રઢ મત વ્યક્ત કર્યો હતો કે રાજ્ય સરકાર બેંક પર સર્વવ્યાપી નિયંત્રણ રાખતી હતી અને વધુમાં તેના કર્મચારીઓ વૈધાનિક નિયમો દ્વારા સંચાલિત હતા, જે કસૂરવારને કારણદર્શક નોટિસ અને સુનાવણીની તક આપવાની જરૂરિયાતોનું પાલન કર્યા પછી, આરોપો નક્કી કરીને શિસ્તભંગની કાર્યવાહી શરૂ કરવાની સમગ્ર કાર્યપદ્ધતિ નક્કી કરતા હતા જે યોગ્ય સજા લાદવામાં પરિણમતી હતી.

૧૭. તેથી, એ સ્પષ્ટ છે કે રામ સહન રાય (ઉપર મુજબ) માં પણ સહકારી મંડળી કાયદા હેઠળ સ્થાપિત હોવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું. આપણે નોંધી શકીએ છીએ કે નયાગઢ કો-ઓપરેટિવ સેન્ટ્રલ બેંક લિમિટેડ અને અન્ય વિ. નારાયણ રથ અને અન્ય [(૧૯૭૭) ૩ એસ.સી.સી. ૫૭૬] માં, આ અદાલતનો એવો મત હતો કે:

"વડી અદાલતે સહકારી મંડળી સામે રિટ અરજી ટકી શકે કે કેમ તે પ્રશ્ન અંગે વિચારણા કરી છે, પરંતુ અમે એવા મત તરફ વળીએ છીએ કે વડી અદાલત દ્વારા કરવામાં આવેલા અવલોકનો અને આવી રિટ અરજી ટકવાપાત્ર હોવાનો તેનો નિર્ણય આ અદાલતના ચુકાદાઓ અનુસાર

ચુસ્તપણે નથી. અમે જાતે જ આ પ્રશ્નમાં ઊંડા ઉતરવાનું પસંદ કર્યું હોત, પરંતુ તેમ કરવું બિનજરૂરી છે કારણ કે સામાવાળા ૧ પોતાની રિટ અરજી દ્વારા વાસ્તવમાં સહકારી મંડળી સામે દાદ માગી રહ્યા ન હતા પરંતુ રજિસ્ટ્રાર દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમના સંબંધમાં માગી રહ્યા હતા, જેઓ કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ એક્ટ દ્વારા તેમને આપવામાં આવેલી સત્તાઓની રૂએ વૈધાનિક સત્તામંડળ તરીકે કાર્ય કરી રહ્યા હતા. તે દ્રષ્ટિએ રિટ અરજી ટકવાપાત્ર હતી."

૧૮. આપણે નોંધી શકીએ છીએ કે કેટલાક ચુકાદાઓમાં, કેટલીક વડી અદાલતોએ ઠરાવ્યું છે કે સોસાયટી સામે રિટ અરજી ટકવાપાત્ર રહેશે જો એવું દર્શાવવામાં આવે કે તેના દ્વારા અધિનિયમ અથવા તે હેઠળ ઘડવામાં આવેલા નિયમોની કોઈપણ ફરજિયાત જોગવાઈનું ઉલ્લંઘન કરવામાં આવ્યું છે. [જુઓ ભોલાનાથ રોય અને અન્ય વિ. પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય અને અન્ય, (૧૯૯૬) વોલ્યુમ ૧ કલકત્તા લો જર્નલ ૫૦૨ માં નોંધાયેલ.]

૧૯. સોસાયટીની રચના કોઈપણ કાયદા હેઠળ કરવામાં આવી નથી. અપીલકર્તાની સેવા સમાપ્ત કરવામાં સામાવાળાએ અધિનિયમ અથવા તે હેઠળ ઘડવામાં આવેલા નિયમોની કોઈપણ ફરજિયાત જોગવાઈઓનું ઉલ્લંઘન કર્યું છે તેવું અગાઉ દર્શાવવામાં આવ્યું નથી. વાસ્તવમાં, રિટ અરજીમાં આવો કોઈ કેસ બનાવવામાં આવ્યો ન હતો.

૨૦. ઉપરોક્ત કારણોસર, કોઈપણ ગુણદોષ વગરની હોવાથી અપીલ

ફગાવી દેવામાં આવે છે. જો કે કેસની હકીકતો અને સંજોગોમાં, ખર્ચ અંગે કોઈ હુકમ કરવામાં આવતો નથી.”

૩૯. જ્યાં સુધી હાથ પરના કેસનો સંબંધ છે ત્યાં સુધી, ખાસ કરીને કલમ ૨(૭) માં પૂરી પાડવામાં આવેલી “સહકારી બેંક” ની વ્યાખ્યાને ધ્યાને લેતાં, સોસાયટીની રચના અધિનિયમ હેઠળ કરવામાં આવી હોવાનું કહી શકાય નહીં. એવું પણ કહી શકાય નહીં કે રિટ અરજદારોની સેવાઓ સમાપ્ત કરવામાં બેંકનું આ પગલું કાયદાની કોઈપણ વૈધાનિક જોગવાઈઓ અથવા નિયમોના ઉલ્લંઘનમાં હતું. તે સંબંધમાં, અહીંની સોસાયટીને જાહેર સંસ્થા કહી શકાય નહીં. તેની જનતા પ્રત્યે કોઈ ફરજ નથી. તેની ફરજ માત્ર તેના સભ્યો પ્રત્યે છે. તેની પાસે લોકોના અધિકારોને અસર કરતું કોઈ પગલું લેવાની અથવા કોઈ હુકમ પસાર કરવાની કોઈ સત્તા નથી. તેના હુકમો અને પગલાંનું બંધનકર્તા સ્વરૂપ તેના સભ્યો અને તેના કર્મચારીઓ પૂરતું સીમિત છે. જો તે વૈધાનિક સંસ્થા હોય તો પણ તેના કર્મચારીઓ સાથેના તેના સંબંધો કાયદા દ્વારા સંચાલિત થતા નથી. તેના કાર્યો પણ સરકારી કાર્યો સમાન નથી કે ન તો આ એવો કેસ છે કે જ્યાં એવું કહી શકાય કે સોસાયટી પાછળની વાસ્તવિકતા સોસાયટીની કારોબારી સત્તા છે. વધુમાં, જો કોઈ દૂરના કારણસર પણ તેને જાહેર સંસ્થા તરીકે વર્ગીકૃત કરી શકાય, તો પણ દરેક રિટ અરજદારો વચ્ચેનો સેવાનો કરાર “જાહેર કાયદા” ના ક્ષેત્રનો હોવાનું ગણી શકાય નહીં. તે એક સાદો અને સરળ કરાર છે અને સદર સંબંધનું નિયમન કરતી, નિર્ધારિત કરતી અને સંચાલન કરતી કોઈ વૈધાનિક જોગવાઈ નથી.

૪૦. એ.એમ. ભુતૈયા (ઉપર મુજબ) ના કેસમાં આ અદાલતનો ચુકાદો રિટ અરજદારોને કોઈ ઉપયોગી થશે નહીં કારણ કે એવું જણાય છે કે ઉપર દર્શાવેલા ધ કો-ઓપરેટિવ સેન્ટ્રલ બેંક લિમિટેડ અને અન્ય (ઉપર મુજબ) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદા તરફ નામદાર ન્યાયમૂર્તિશ્રીનું ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું ન હતું.

૪૧. ઇન્ડસ્ટ્રીયલ ડિસ્પ્યુટ્સ એક્ટ, ૧૯૪૭ એ એક સ્વયં-સંપૂર્ણ કાયદો છે. કામદારના અધિકારો સદર કાયદા હેઠળ ઉદ્ભવે છે. સદર કાયદો, અન્ય બાબતોની સાથે સાથે, સેવામાંથી બરતરફી, સેવામુક્તિ અથવા દૂર કરવાના સંબંધમાં વિવાદોનો નિર્ણય કરવા માટેના મંચો પણ પૂરા પાડે છે. સર્વોચ્ચ અદાલતના સંખ્યાબંધ ચુકાદાઓને ધ્યાને લેતાં, હવે એ સુસ્થાપિત છે કે જો નિયોક્તા દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલો બરતરફી અથવા સેવા સમાપ્તિનો હુકમ ગેરકાયદેસર/અમાન્ય જણાય, પ્રમાણિત સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડર્સની જોગવાઈઓના ઉદ્બંધનમાં પસાર કરવામાં આવ્યો હોય, અથવા કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું પાલન કર્યા વિના, અથવા આવી બાબતોમાં કોઈ અધિકારક્ષેત્ર ન ધરાવતા સત્તામંડળ દ્વારા પસાર કરવામાં આવ્યો હોય, તો પણ વડી અદાલતે ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬/૨૨૭ હેઠળની રિટ અરજી ગ્રાહ્ય રાખવાનો ઇનકાર કરવો જોઈએ.

૪૨. યુ.પી. સ્ટેટ બ્રિજ કોર્પોરેશન લિમિટેડ (ઉપર મુજબ) માં, કોર્પોરેશને બેતવા બ્રિજ ઝાંસી ખાતે એક કામ હાથ ધર્યું હતું. અમુક કામદારો ફરજ પર હાજર થયા ન હતા. કોર્પોરેશન દ્વારા એક નોટિસ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી હતી કે જે કામદારો ૧૦

દિવસથી વધુ સમય માટે સતત ગેરહાજર રહે છે તેમની સેવા કોર્પોરેશનના પ્રમાણિત સ્ટેનિંગ ઓર્ડર્સ અનુસાર સમાપ્ત કરવામાં આવે. એક કામદારની સેવા સમાપ્ત કરવામાં આવી હતી. તેણે આ વડી અદાલતમાં રિટ અરજી દાખલ કરી હતી. જો કામદાર ઈચ્છે તો તે ઔદ્યોગિક વિવાદ ઉઠાવી શકે છે તે આધારે રિટ અરજી ફગાવી દેવામાં આવી હતી. સદર કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે પેરા-૧૧ અને ૧૨ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું;

“૧૧. અમારો એવો દ્રઢ મત છે કે વડી અદાલતે સામાવાળા-યુનિયનની રિટ અરજી ગ્રાહ્ય રાખીને ભૂલ કરી છે. આ વિવાદ ઈન્ડસ્ટ્રીયલ ડિસ્પ્યુટ્સ એક્ટ, ૧૯૪૭ તેમજ યુપીઆઈડીએ, ૧૯૪૭ બંનેના અર્થઘટન હેઠળ ઔદ્યોગિક વિવાદ હતો. રિટ અરજીમાં સામાવાળા-યુનિયન દ્વારા જે અધિકારો અને જવાબદારીઓનો અમલ કરાવવાની માંગણી કરવામાં આવી છે તે ઈન્ડસ્ટ્રીયલ ડિસ્પ્યુટ્સ એક્ટ દ્વારા નિર્મિત છે. ધ પ્રીમિયર ઓટોમોબાઇલ્સ લિમિટેડ વિ. કેમલેકર શાંતારામ વાડકે, ૧૯૭૬ (૧) એસ.સી.સી. ૪૯૬ માં, એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે જ્યારે વિવાદ અધિનિયમ હેઠળ રચાયેલા અધિકાર અથવા જવાબદારીના અમલ સાથે સંબંધિત હોય, ત્યારે દાવેદાર માટે ઉપલબ્ધ એકમાત્ર ઉપાય અધિનિયમ હેઠળ નિર્ણય મેળવવાનો છે. આ એટલા માટે હતું કારણ કે ઈન્ડસ્ટ્રીયલ ડિસ્પ્યુટ્સ એક્ટ

“કામદારો અને તેમના નિયોક્તાઓ વચ્ચે ઉદ્ભવતા વિવાદોના ઉકેલ માટે ઝડપી, બિનખર્ચાળ અને અસરકારક મંચ પૂરો પાડવા માટે

બનાવવામાં આવ્યો હતો. આ વિચાર એ સુનિશ્ચિત કરવાનો રહ્યો છે કે કામદારો દીવાની અદાલતોની અપીલો અને રિવિઝનોના એક પછી એક સ્તરો અને વિસ્તૃત પ્રક્રિયાગત કાયદાઓની ભુલભુલામણીમાં ફસાઈ ન જાય, જે કામદારોને પરવડે તેમ નથી. એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે દીવાની અદાલતો દ્વારા અનુસરવામાં આવતી પ્રક્રિયા આ વિવાદોના ત્વરિત અને અસરકારક નિકાલને સરળ બનાવશે નહીં. આનાથી વિપરીત, ઈન્ડસ્ટ્રીયલ ડિસ્પ્યુટ્સ એક્ટ દ્વારા રચાયેલી અદાલતો અને ટ્રિબ્યુનલો આ પ્રક્રિયાગત કાયદાઓથી બંધાયેલી નથી કે ન તો તેમનો એવોર્ડ કોઈપણ અપીલ અથવા રિવિઝનને આધીન છે. તેમની અનૌપચારિકતાને કારણે, કામદારો અને તેમના પ્રતિનિધિઓ પોતે તેમના કેસો ચલાવી અથવા બચાવ કરી શકે છે. આ મંચો યોગ્ય અને વાજબી જણાય તેવી દાદ આપવા માટે સક્ષમ છે. તેઓ ઘણા કેસોમાં સજામાં ફેરબદલ પણ કરી શકે છે. તેઓ કરારો, સમાધાનો, વેતન માળખાં અને ઘણું બધું બનાવી અને પુનઃ બનાવી શકે છે. તેમના એવોર્ડ નિઃશંકપણે અનુરંધેદ ૨૨૬ હેઠળ વડી અદાલતના અધિકારક્ષેત્ર તેમજ અનુરંધેદ ૩૨ હેઠળ આ અદાલતના અધિકારક્ષેત્રને આધીન છે, પરંતુ તે કેટલીક સ્વ-લાદવામાં આવેલી મર્યાદાઓને આધીન અસાધારણ ઉપાયો છે. તેથી, કામદારોના હિતમાં હંમેશા એ બાબત રહેલી છે કે તેમને લગતા વિવાદો અધિનિયમ દ્વારા રચાયેલા મંચોમાં નિર્ણિત થાય અને દીવાની અદાલતમાં નહીં. કામદારોને લગતા કાયદાઓની વિશાળ શ્રેણી પાછળની

આ સમગ્ર નીતિ છે. આ વૈધાનિક નીતિ અને આશય આ કાયદાઓ અને તે હેઠળ ઉદ્ભવતા વિવાદોનું અર્થઘટન કરવામાં અદાલતો માટે અનિવાર્યપણે મહત્વપૂર્ણ હોવા જોઈએ".

૧૨. જોકે આ અવલોકનો ઔદ્યોગિક વિવાદ સંબંધિત કાર્યવાહી ચલાવવા માટે દીવાની અદાલતના અધિકારક્ષેત્રના સંદર્ભમાં કરવામાં આવ્યા હતા અને અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ અદાલતની સત્તાઓ પરની મર્યાદા તરીકે વાંચી શકાય નહીં, તેમ છતાં જ્યાં કાયદા દ્વારા ચોક્કસ ઉપાય આપવામાં આવ્યો હોય, ત્યાં જે વ્યક્તિ આવા ઉપાયનો આગ્રહ રાખે છે તે તે કાયદામાં પૂરી પાડવામાં આવેલી પ્રક્રિયાનો લાભ લઈ શકે છે અને અન્ય કોઈપણ રીતે નહીં તે સિદ્ધાંતમાંથી વડી અદાલત માટે વિચલિત થવા માટે ખરેખર ખૂબ જ મજબૂત કેસની જરૂર પડશે.

૪૩. હિન્દુસ્તાન સ્ટીલ વર્ક્સ કન્સ્ટ્રક્શન (ઉપર મુજબ) માં, કંપની દ્વારા આંધ્રપ્રદેશ વડી અદાલતના તે ચુકાદાને પડકારતી અપીલ દાખલ કરવામાં આવી હતી જેના દ્વારા કામદારોને બાંધકામ ભથ્થું પાછું ખેંચવાને પડકારતી રિટ અરજી મંજૂર કરવામાં આવી હતી. નિયોક્તાએ એવો વાંધો ઉઠાવ્યો હતો કે રિટ અરજી ગ્રાહ્ય રાખી શકાય નહીં, કારણ કે કામદારોનો ઉપાય ઔદ્યોગિક વિવાદ ઉઠાવવાનો હતો. સદર ચુકાદાના પેરા-૮ અને ૯ માં નીચે મુજબ જણાવવામાં આવ્યું હતું.

"૮. યુ.પી. સ્ટેટ બ્રિજ કોર્પોરેશન લિમિટેડ અને અન્ય વિ. યુ.પી. રાજ્ય સેતુ નિગમ એસ. કર્મચારી સંઘ (૨૦૦૪ (૪) એસ.સી.સી. ૨૬૮) માં,

એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે જ્યારે વિવાદ કાયદા હેઠળના અધિકાર અથવા જવાબદારીના અમલ સાથે સંબંધિત હોય અને તેથી કાયદા હેઠળ ચોક્કસ ઉપાય પૂરો પાડવામાં આવ્યો હોય, ત્યારે સામાન્ય મતથી વિચલિત થવા માટે ખૂબ જ મજબૂત કેસ બનાવવામાં આવ્યો હોય તે સિવાય વડી અદાલતે સામાન્ય મતથી વિચલિત થઈને અનુરોધેદ ૨૨૬ હેઠળ દખલ કરવી જોઈએ નહીં. જે વ્યક્તિ આવા ઉપાયનો આગ્રહ રાખે છે તે કાયદા હેઠળ પૂરી પાડવામાં આવેલી પ્રક્રિયાનો લાભ લઈ શકે છે. પ્રીમિયર ઓટોમોબાઈલ્સ લિમિટેડ વિ. કામલેકર શાંતારામ વાડકે (૧૯૭૬ (૧) એસ.સી.સી. ૪૯૬), રાજસ્થાન એસઆરટીસી વિ. કૃષ્ણ કાંત (૧૯૯૫ (૫) એસ.સી.સી. ૭૫), ચંદ્રકાંત તુકારામ નિકમ વિ. મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન ઓફ અમદાવાદ અને અન્ય (૨૦૦૨) (૨) એસ.સી.સી. ૫૪૨) અને સ્કૂટર્સ ઈન્ડિયા અને અન્ય વિ. વિજય વી. એલ્ફ્રેડ (૧૯૯૮ (૬) એસ.સી.સી. ૫૪૯) ના ચુકાદાઓ પણ આ જ અસર ધરાવે છે.

૯. રાજસ્થાન એસઆરટીસી ના કેસમાં નીચે મુજબ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું.

"કામદારો અને તેમના નિયોક્તાઓ વચ્ચે ઉદ્ભવતા વિવાદોના ઉકેલ માટે ઝડપી, બિનખર્ચાળ અને અસરકારક મંચ. આ વિચાર એ સુનિશ્ચિત કરવાનો રહ્યો છે કે કામદારો દીવાની અદાલતોની અપીલો અને રિવિઝનોના એક પછી એક સ્તરો અને વિસ્તૃત પ્રક્રિયાગત કાયદાઓની

ભુલભુલામણીમાં ફસાઈ ન જાય, જે કામદારોને પરવડે તેમ નથી. એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે દીવાની અદાલતો દ્વારા અનુસરવામાં આવતી પ્રક્રિયા આ વિવાદોના ત્વરિત અને અસરકારક નિકાલને સરળ બનાવશે નહીં. આનાથી વિપરીત, ઈન્ડસ્ટ્રીયલ ડિસ્પ્યુટ્સ એક્ટ દ્વારા રચાયેલી અદાલતો અને ટ્રિબ્યુનલો આ પ્રક્રિયાગત કાયદાઓથી બંધાયેલી નથી કે ન તો તેમનો એવોર્ડ કોઈપણ અપીલ અથવા રિવિઝનને આધીન છે. તેમની અનૌપચારિકતાને કારણે, કામદારો અને તેમના પ્રતિનિધિઓ પોતે તેમના કેસો ચલાવી અથવા બચાવ કરી શકે છે. આ મંચો યોગ્ય અને વાજબી જણાય તેવી દાદ આપવા માટે સક્ષમ છે. તેઓ ઘણા કેસોમાં સજામાં ફેરબદલ પણ કરી શકે છે. તેઓ કરારો, સમાધાનો, વેતન માળખાં અને ઘણું બધું બનાવી અને પુનઃ બનાવી શકે છે. તેમના એવોર્ડ નિઃશંકપણે અનુરોધે ૨૨૬ હેઠળ વડી અદાલતના અધિકારક્ષેત્ર તેમજ અનુરોધે ૩૨ હેઠળ આ અદાલતના અધિકારક્ષેત્રને આધીન છે, પરંતુ તે કેટલીક સ્વ-લાદવામાં આવેલી મર્યાદાઓને આધીન અસાધારણ ઉપાયો છે. તેથી, કામદારોના હિતમાં હંમેશા એ બાબત રહેલી છે કે તેમને લગતા વિવાદો અધિનિયમ દ્વારા રચાયેલા મંચોમાં નિર્ણિત થાય અને દીવાની અદાલતમાં નહીં. કામદારોને લગતા કાયદાઓની વિશાળ શ્રેણી પાછળની આ સમગ્ર નીતિ છે. આ વૈધાનિક નીતિ અને આશય આ કાયદાઓ અને તે હેઠળ ઉદ્ભવતા વિવાદોનું અર્થઘટન કરવામાં અદાલતો માટે અનિવાર્યપણે મહત્વપૂર્ણ હોવા જોઈએ". "

જી. એસ.પી. સ્ટેટ સ્પિનિંગ કો. લિમિટેડ (ઉપર મુજબ) માં, કામદારે સેવા સમાપ્તિના હુકમને પડકારતી રિટ અરજી દાખલ કરી હતી. કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોના ઉદ્ધંધનમાં સેવાઓ સમાપ્ત કરવામાં આવી હોવાના કારણસર રિટ અરજી મંજૂર કરવામાં આવી હતી. સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ કંપનીએ એવી રજૂઆત કરી હતી કે જ્યારે વૈકલ્પિક ઉપાય ઉપલબ્ધ હતો ત્યારે વડી અદાલતે રિટ અરજી ગ્રાહ્ય રાખવી જોઈતી ન હતી. સદર કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે પેરા- ૧૬, ૧૭ અને ૨૦ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું;

“૧૬. જો, રામ એન્ડ શ્યામ કો. વિ. હરિયાણા રાજ્ય અને અન્ય, એ.આઈ.આર. (૧૯૮૫) એસ.સી. ૧૧૪૭ માં નોંધ્યા મુજબ અપીલ "સીઝરથી સીઝરની પત્ની સુધી" ની હોય, તો વૈકલ્પિક ઉપાયનું અસ્તિત્વ એક મૃગજળ અને વ્યર્થ કવાયત સમાન બની રહેશે. હાલના કેસમાં રિટ અરજદારોએ તે કારણો દર્શાવ્યા હતા કે શા માટે તેઓ માનતા હતા કે વૈકલ્પિક ઉપાય અસરકારક રહેશે નહીં. જોકે વડી અદાલત પૂર્વગ્રહ સંબંધિત તે દલીલમાં વિગતવાર ઉતરી ન હતી, તેમ છતાં તેને લાગ્યું કે વૈકલ્પિક ઉપાય રિટ અરજી ગ્રાહ્ય રાખવામાં અવરોધરૂપ બનશે નહીં. વડી અદાલતે ઉપલબ્ધ વૈધાનિક ઉપાય શા માટે અસરકારક ન હતો તે પ્રશ્ન અંગે લંબાણપૂર્વક વિચારણા કરી હોવાથી, આ અદાલત માટે ફરીથી તે પ્રશ્ન પર વિચાર કરવો યોગ્ય રહેશે નહીં. જ્યારે વડી અદાલતે વૈકલ્પિક ઉપાયના અસ્તિત્વ હોવા છતાં રિટ અરજી ગ્રાહ્ય રાખી હોય ત્યારે આ અદાલતે અપીલમાં કેસની વિચારણા કરતી વખતે જ્યાં સુધી રિટ અરજી

ગ્રાહ્ય રાખવા માટે વડી અદાલતની વિચારસરણી સ્પષ્ટપણે અયોગ્ય અને અતાર્કિક ન જણાય ત્યાં સુધી તે પ્રશ્ન ઉઠાવવાની પરવાનગી આપવી જોઈએ નહીં. આ અદાલત દ્વારા ફર્સ્ટ ઇન્કમ-ટેક્સ ઓફિસર, સાલેમ વિ. મેસર્સ શોર્ટ બ્રધર્સ (પી) લિમિટેડ, [૧૯૬૬] ૩ એસ.સી.આર. ૮૪ અને યુ.પી. રાજ્ય અને અન્ય વિ. મેસર્સ ઇન્ડિયન હ્યુમ પાઈપ કો. લિમિટેડ, [૧૯૭૭] ૨ એસ.સી.સી. ૭૨૪ માં સમાન મત વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો હતો. પરિસ્થિતિ આવી હોવાથી, અમે વડી અદાલતના ચુકાદાને વૈકલ્પિક ઉપાયનો લાભ લેવામાં ન આવ્યો હોવાના કારણસર નબળો ગણતા નથી. વૈધાનિક ઉપાયોના સંપૂર્ણ ઉપયોગના સિદ્ધાંતના બે સુસ્થાપિત અપવાદો છે. પ્રથમ એ છે કે જ્યારે કાર્યવાહી કાયદાની એવી જોગવાઈ હેઠળ મંચ સમક્ષ કરવામાં આવે છે કે જે સત્તા બહારની છે, ત્યારે તેનાથી વ્યથિત પક્ષકાર માટે તે કાર્યવાહી પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી રાહ જોવાની ફરજ પાડ્યા વિના કાર્યવાહી અસક્ષમ હોવાના આધારે તેને રદ કરવા માટે વડી અદાલત સમક્ષ જવાનું ખુલ્લું છે. બીજું, જ્યારે વાદગ્રસ્ત હુકમ કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોના ઉલ્લંઘનમાં કરવામાં આવ્યો હોય ત્યારે આ સિદ્ધાંત લાગુ પડતો નથી. અમે ઉમેરી શકીએ છીએ કે જ્યાં કાર્યવાહી પોતે જ કાયદાની પ્રક્રિયાનો દુરુપયોગ હોય ત્યાં વડી અદાલત યોગ્ય કેસમાં રિટ અરજી ગ્રાહ્ય રાખી શકે છે.

૧૭. જ્યાં કાયદા હેઠળ મૂળભૂત અધિકારોના ઉલ્લંઘનનો આરોપ હોય અથવા જ્યારે નિર્વિવાદ હકીકતો પર કરવેરા સત્તામંડળો પાસે જે

અધિકારક્ષેત્ર નથી તે તેમણે ધારણ કર્યું હોવાનું દર્શાવવામાં આવે ત્યારે તેવા આધારો હોઈ શકે છે જેના પર રિટ અરજીઓ ગ્રાહ્ય રાખી શકાય છે. પરંતુ સામાન્ય રીતે, જ્યાં સુધી એવું દર્શાવવામાં ન આવે કે કેસમાં કંઈક વિશેષ છે, અધિકારીના અધિકારક્ષેત્રના મૂળ સુધી જતી કોઈ બાબત છે, એવી કોઈ બાબત છે જે દર્શાવે કે રિટ અરજદારને કાયદા દ્વારા પૂરા પાડવામાં આવેલા ઉપાયો અપનાવવાની ફરજ પાડવી તે તેના માટે સ્પષ્ટ અન્યાયનો કેસ હશે, ત્યાં સુધી વડી અદાલતે રિટ અરજીઓ ગ્રાહ્ય રાખવી જોઈએ નહીં. આ અદાલતે એલ. હૃદય નારાયણ વિ. ઇન્કમ ટેક્સ ઓફિસર, બરેલી એ.આઈ.આર. (૧૯૭૧) એસ.સી. ૩૩ માં નોંધ્યું હતું કે જો વડી અદાલતે વૈકલ્પિક ઉપાય ઉપલબ્ધ હોવા છતાં અરજી ગ્રાહ્ય રાખી હોય અને ગુણદોષ પર પક્ષકારોને સાંભળ્યા હોય તો વૈધાનિક ઉપાયોનો સંપૂર્ણ ઉપયોગ ન કરવાના આધારે વડી અદાલત માટે તેને ફગાવી દેવી સામાન્ય રીતે ગેરવાજબી રહેશે; સિવાય કે વડી અદાલતને જણાય કે હકીકતલક્ષી વિવાદો સંકળાયેલા છે અને રિટ અરજીમાં તેમની સાથે કામ લેવું યોગ્ય રહેશે નહીં.

૨૦. સંખ્યાબંધ ચુકાદાઓમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે જ્યારે અધિનિયમ હેઠળ વૈધાનિક ઉપાય ઉપલબ્ધ હોય ત્યારે અપવાદરૂપ સંજોગો દર્શાવવામાં ન આવે ત્યાં સુધી સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની રિટ અરજી ગ્રાહ્ય રાખવી જોઈએ નહીં.”

૪૫. ઉપર દર્શાવેલા ત્રણ ચુકાદાઓ કાયદાનો એવો સિદ્ધાંત સ્થાપિત કરે છે કે

જ્યારે અધિનિયમ હેઠળ વૈધાનિક ઉપાય ઉપલબ્ધ હોય ત્યારે જ્યાં સુધી અપવાદરૂપ સંજોગો સાબિત ન થાય ત્યાં સુધી ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની રિટ અરજી ગ્રાહ્ય રાખવી જોઈએ નહીં.

૪૬. ઉપરોક્ત ચર્ચાને ધ્યાને લેતાં, ઓછામાં ઓછી એક બાબત સ્પષ્ટ છે કે બી.આઈ.આર. એક્ટ, ૧૯૪૬ હેઠળ ઘડવામાં આવેલા મોડેલ સ્ટેનિંગ ઓર્ડર્સનું ઉદ્દંઘન થયું છે માત્ર તે જ આધારે રિટ અરજીઓ ટકવાપાત્ર કહી શકાય નહીં.

૪૭. આ બાબત અહીં જ અટકી જતી નથી અને આ મુકદ્દમાની હકીકતો એવી છે કે મારે તેને તેના તાર્કિક અંત સુધી લઈ જવી જ જોઈએ. મેં અગાઉ અવલોકન કર્યા મુજબ, આ મુકદ્દમાનું મૂળ સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૧૦૩૦/૨૦૧૦ માં રહેલું છે. મેં સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૧૦૩૦/૨૦૧૦ માં આ અદાલત દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા તારીખ ૧૦ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૦ ના વચગાળાના હુકમની પણ નોંધ લીધી છે. સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૧૦૩૦/૨૦૧૦ માં પડકારવામાં આવેલો વિષય સહકારી મંડળીઓના રજિસ્ટ્રાર દ્વારા તારીખ ૨૯ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૦ ના રોજ પસાર કરવામાં આવેલો હુકમ છે, જેના દ્વારા રિટ અરજદારોની મૂળ નિમણૂકો ગેરકાયદેસર હોવાના આધારે તેમની સેવાઓ સમાપ્ત કરવામાં આવી હતી. સેવા સમાપ્તિનો આવો હુકમ સહકારી મંડળીઓના રજિસ્ટ્રાર દ્વારા ગુજરાત કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ એક્ટની કલમ ૧૬૦ હેઠળની સત્તાની રૂએ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો, જે વાદગ્રસ્ત હુકમ પરથી જ સ્પષ્ટ થાય છે. ગુજરાત કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ એક્ટની કલમ ૧૬૦ હેઠળની પોતાની સત્તાની રૂએ

સહકારી મંડળીઓના રજિસ્ટ્રાર દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલો તારીખ ૨૯ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૦ નો સંયુક્ત હુકમ એક જાહેર હિતની અરજીમાં આ અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમને અનુસરીને હતો. હું તે અંગે સ્પષ્ટ ખ્યાલ આપું. બેંકમાં રિટ અરજદારોની કથિત ગેરકાયદેસર નિમણૂકોના સંબંધમાં યોગ્ય પગલાં લેવાની માંગણી સાથે અદાલત સમક્ષ અનુક્રમે સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૧૪૬૯/૨૦૦૦, ૫૪૩૫/૨૦૦૧ અને ૨૯૪૪/૨૦૦૧ એમ ત્રણ રિટ અરજીઓ દાખલ કરવામાં આવી હતી. જાહેર હિતની અરજીના સ્વરૂપની આ ત્રણ રિટ અરજીઓનો નીચેની શરતોએ નિકાલ કરવામાં આવ્યો હતો;

“અમારી વિચારણા માટે ત્રણેય રિટ અરજીઓમાં સંયુક્ત પ્રશ્ન સંકળાયેલો છે. ભરતીના નિયમોની યોગ્ય પ્રક્રિયાનું પાલન કર્યા વિના જે ખાનગી સામાવાળાઓની નિમણૂક કરવામાં આવી છે તેમની સામે યોગ્ય પગલાં લેવા માટે ગુજરાત કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ એક્ટની વિવિધ જોગવાઈઓ હેઠળ સામાવાળા નં. ૩ થી ૫ ના સત્તામંડળ સામે તાત્કાલિક પગલાં લેવા સામાવાળા નં. ૧ અને ૨ ને નિર્દેશ આપવા માટેની મુખ્ય દાદ સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૧૪૬૯/૨૦૦૦ માં માંગવામાં આવી છે.

સંયુક્ત રજિસ્ટ્રારના અહેવાલનો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો કે જેના અનુસાર અરજદારોના જણાવ્યા મુજબ હરીફ સામાવાળાઓની નિમણૂકની બાબતમાં બેંકે ઘણી અનિયમિતતાઓ આચરી છે. પોતાના અહેવાલના આધારે યોગ્ય પગલાં લેવા માટે બેંકના ચેરમેન અને મેનેજરને

સંબોધવામાં આવેલા સંયુક્ત રજિસ્ટ્રારના પત્રોનો પણ સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો.

વિદ્વાન એજુપીએ સામાવાળા નં. ૨ જિલ્લા રજિસ્ટ્રાર, સહકારી મંડળીઓ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલા કાઉન્ટર-એફિડેવિટ, ખાસ કરીને તારીખ ૧૭.૦૮.૨૦૦૦ અને ૦૧.૦૯.૨૦૦૦ ના પત્રોનો ઉલ્લેખ કરતા સોગંદનામાના પેરા-૭ નો પણ સંદર્ભ આપ્યો હતો અને એમ પણ જણાવ્યું હતું કે તેમણે અન્ય બે રિટ અરજીઓમાં અલગ કાઉન્ટર એફિડેવિટ દાખલ કર્યું છે.

રિટ અરજીઓમાં ઉઠાવવામાં આવેલા કથનો, દલીલો અને રજૂઆતોને ધ્યાને લેતાં, અમે સત્તામંડળ પર કાયદા અનુસાર, ખાસ કરીને ગુજરાત કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ એક્ટની જોગવાઈઓનું ચુસ્તપણે પાલન કરીને કાર્ય કરવાનું છોડીએ છીએ. આ બાબતો ઘણા વર્ષોથી આ અદાલત સમક્ષ પેનિંગ હોવાથી, સામાવાળા-રાજ્ય સત્તામંડળે અસરગ્રસ્ત પક્ષકારોને નોટિસ આપીને આ હુકમની નકલ મળ્યાની તારીખથી ત્રણ મહિનાની અંદર યોગ્ય પગલાં લેવાના રહેશે. અમે સ્પષ્ટ કરીએ છીએ કે અમે કેસના ગુણદોષ પર કોઈ અભિપ્રાય વ્યક્ત કરતા નથી.

અમે નોંધીએ છીએ કે સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૧૪૬૯/૨૦૦૦ ના સામાવાળા નં. ૩ હવે હયાત નથી અને સામાવાળા નં. ૪, ૫ અને ૬ નિવૃત્ત થઈ ગયા છે.

ઉપરોક્ત અવલોકનો અને નિર્દેશ સાથે, ત્રણેય સ્પેશિયલ સિવિલ

એપિલકેશનોનો નિકાલ કરવામાં આવે છે. ”

૪૮. આ અદાલત દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા ઉપરોક્ત હુકમ પર આધાર રાખીને, સહકારી મંડળીઓના રજિસ્ટ્રારે, અયોગ્ય ઉતાવળ અને વિચારહીનતા સાથે, તે સંબંધમાં ઔપચારિક તપાસ કર્યા પછી રિટ અરજદારોની સેવાઓ સમાપ્ત કરતો તારીખ ૨૯ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૦ નો હુકમ પસાર કરવા તરફ આગળ વધ્યા. મને કહેવામાં આવ્યું છે કે સહકારી મંડળીઓના રજિસ્ટ્રાર દ્વારા હાથ ધરવામાં આવેલી તપાસમાં, રિટ અરજદારોને સાંભળવામાં આવ્યા હતા અને ત્યાર બાદ આ હુકમ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

૪૯. મારી વિચારણા માટે જે પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે તે એ છે કે શું રજિસ્ટ્રાર પાસે ગુજરાત કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ એક્ટની કલમ ૧૬૦ હેઠળ પોતાની સત્તાની રૂએ દાયકાઓ પહેલાં કરવામાં આવેલી રિટ અરજદારોની નિમણૂકોને ગેરકાયદેસર જાહેર કરીને તેમની સેવાઓ સમાપ્ત કરતો વાદગ્રસ્ત હુકમ પસાર કરવાની કોઈ સત્તા કે સત્તાધિકાર હતો.

૫૦. ઉપરોક્ત પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવામાં કોઈ સમસ્યા ન હોવી જોઈએ કારણ કે પરમાર દિપુભાઈ અને અન્ય વિ. એ કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ, ૨૦૦૬ (૨) જી.એલ.એચ. ૬૫૯ ના કેસમાં આ અદાલત દ્વારા તેનો ઉત્તર આપવામાં આવ્યો છે. સદર કેસમાં, ગુજરાત કો-ઓપરેટિવ હાઉસિંગ સોસાયટીઝ એક્ટ, ૧૯૬૯ ની જોગવાઈઓ હેઠળ નોંધાયેલી સોસાયટીમાં ૧૬૧ કર્મચારીઓની નિમણૂકો ગેરકાયદેસર અને રદબાતલ કરવાપાત્ર હોવાના આધારે તેમની સેવાઓ સમાપ્ત કરતા રજિસ્ટ્રાર દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા હુકમને પડકારવામાં આવ્યો હતો.

આ અદાલતે, અધિનિયમ, ૧૯૬૧ ની કલમ ૧૬૦ ના સાચા હેતુ અને રજિસ્ટ્રારની સત્તાઓની સમજૂતી આપતાં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું;

“૩૧. સામાવાળા નં. ૧ વતી ડેપ્યુટી રજિસ્ટ્રાર દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલા સોગંદનામામાં સ્પષ્ટપણે જણાવવામાં આવ્યું છે કે હુકમ અધિનિયમની કલમ ૧૬૦ હેઠળ પસાર કરવામાં આવ્યો નથી, તેમ છતાં તેના પર આધાર રાખવામાં આવ્યો છે. તેના પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હોવાથી, તેની મૂલવણી કરવી જરૂરી છે. કલમ ૧૬૦ રજિસ્ટ્રારને સોસાયટીને નિર્દેશ આપવાની સત્તા આપે છે જો રજિસ્ટ્રાર પોતાની મેળે અથવા અન્યથા સંતુષ્ટ થાય કે (૧) જાહેર હિતમાં અથવા (૨) રાજ્ય સરકાર દ્વારા મંજૂર કરાયેલા અથવા હાથ ધરાયેલા સહકારી ઉત્પાદન અને અન્ય વિકાસલક્ષી કાર્યક્રમોનું યોગ્ય અમલીકરણ સુનિશ્ચિત કરવાના હેતુ માટે અથવા (૩) માર્કેટિંગ અને ધિરાણ જેવી સહકારી પ્રવૃત્તિઓનું સંકલન અને જોડાણ કરવા માટે અથવા (૪) સોસાયટીના કામકાજ કે વ્યવસાયનું યોગ્ય સંચાલન સુનિશ્ચિત કરવા માટે અથવા (૫) સોસાયટીના સભ્યો અથવા તેના થાપણદારો કે લેણદારોના હિતોને નુકસાનકારક રીતે સોસાયટીની બાબતોનું સંચાલન થતું અટકાવવા માટે. અધિનિયમની પ્રસ્તુત કલમ ૧૬૦ નીચે મુજબ પુનઃ રજૂ કરવામાં આવી છે:

“૧૬૦. નિર્દેશ આપવાની રજિસ્ટ્રારની સત્તા.-(૧) જો રજિસ્ટ્રાર પોતાની મેળે અથવા અન્યથા સંતુષ્ટ થાય કે જાહેર હિતમાં અથવા રાજ્ય સરકાર

દ્વારા મંજૂર કરાયેલા અથવા હાથ ધરાયેલા સહકારી ઉત્પાદન અને અન્ય વિકાસલક્ષી કાર્યક્રમોનું યોગ્ય અમલીકરણ સુનિશ્ચિત કરવાના હેતુઓ માટે અથવા માર્કેટિંગ અને ધિરાણ જેવી સહકારી પ્રવૃત્તિઓનું જોડાણ અને સંકલન કરવા માટે અથવા સામાન્ય રીતે સોસાયટીના વ્યવસાયનું યોગ્ય સંચાલન સુનિશ્ચિત કરવા માટે અથવા સોસાયટીના સભ્યો, અથવા તેના થાપણદારો કે લેણદારોના હિતોને નુકસાનકારક રીતે સોસાયટીની બાબતોનું સંચાલન થતું અટકાવવા માટે, સામાન્ય રીતે સોસાયટીઓના કોઈપણ વર્ગને અથવા ખાસ કરીને કોઈપણ સોસાયટી કે સોસાયટીઓને નિર્દેશો આપવા જરૂરી છે, તો તેઓ સમયાંતરે તેમને નિર્દેશો આપી શકે છે, અને તમામ સોસાયટીઓ અથવા સંબંધિત સોસાયટી, જેવો કેસ હોય, તેવા નિર્દેશોનું પાલન કરવા માટે બંધાયેલી રહેશે.

(૨) રજિસ્ટ્રાર પોતાની મેળે અથવા અન્યથા પેટા-કલમ (૧) હેઠળ આપવામાં આવેલા કોઈપણ નિર્દેશોમાં ફેરફાર કરી શકે છે અથવા રદ કરી શકે છે, અને તેવા નિર્દેશોમાં ફેરફાર કરતી વખતે અથવા રદ કરતી વખતે તેઓ યોગ્ય જણાય તેવી શરતો લાદી શકે છે.

(૩) જ્યાં રજિસ્ટ્રાર સંતુષ્ટ થાય કે કોઈપણ સમિતિ અથવા, જેવો કેસ હોય, કોઈપણ સોસાયટીની સામાન્ય સભા, જેની ફરજ ઉપર મુજબ જારી કરાયેલા અથવા સુધારેલા કોઈપણ નિર્દેશોનું પાલન કરવાની હતી, તે કોઈપણ વાજબી અથવા પૂરતા કારણ વિના તેવા નિર્દેશોનું પાલન કરવામાં નિષ્ફળ ગઈ છે, તો રજિસ્ટ્રાર કલમ ૮૧ ની પેટા-કલમ (૧)

હેઠળ અથવા, જેવો કેસ હોય, કલમ ૧૦૭ ની પેટા-કલમ (૧) હેઠળ તેમને આપવામાં આવેલી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરી શકે છે.

(૪) જ્યાં રજિસ્ટ્રાર સંતુષ્ટ થાય કે કોઈપણ વ્યક્તિ, જેની ફરજ ઉપર મુજબ જારી કરાયેલા અથવા સુધારેલા કોઈપણ નિર્દેશોનું પાલન કરવાની હતી, તે કોઈપણ વાજબી અથવા પૂરતા કારણ વિના તેવા નિર્દેશોનું પાલન કરવામાં નિષ્ફળ ગઈ છે, તો રજિસ્ટ્રાર લેખિત હુકમ દ્વારા, -

(એ) જો આવી નિષ્ફળતા સોસાયટીની સમિતિના સભ્ય દ્વારા આવી સમિતિના સભ્ય તરીકેની તેની ક્ષમતામાં આચરવામાં આવી હોય, તો તેને સમિતિમાંથી સભ્ય તરીકે દૂર કરી શકે છે અને તેના હોદ્દાની બાકી રહેલી મુદત માટે તેના સ્થાને અન્ય કોઈપણ વ્યક્તિને સમિતિના સભ્ય તરીકે નિયુક્ત કરી શકે છે;

(બી) જો આવી નિષ્ફળતા ખંડ (એ) હેઠળ ન આવતા સોસાયટીના સભ્ય દ્વારા આચરવામાં આવી હોય, તો તેને સોસાયટીના સભ્ય તરીકે દૂર કરી શકે છે:

(સી) જો આવી નિષ્ફળતા સોસાયટીના કર્મચારી દ્વારા કરવામાં આવી હોય, તો સોસાયટીને આવા કર્મચારીને સોસાયટીની રોજગારીમાંથી તાત્કાલિક દૂર કરવા નિર્દેશ આપી શકે છે અને જો સોસાયટી વાજબી અથવા પૂરતા કારણ વિના આવા નિર્દેશને અનુસરીને પગલાં લેવામાં નિષ્ફળ જાય,

આવી વ્યક્તિને સોસાયટીની રોજગારીમાંથી દૂર કરતો હુકમ કરી શકે છે અને ત્યાર બાદ આવી વ્યક્તિને સોસાયટી દ્વારા દૂર કરવામાં આવી હોવાનું માનવામાં આવશે:

પરંતુ શરત એ છે કે, આ પેટા-કલમ હેઠળ કોઈપણ હુકમ કરતા પહેલાં, રજિસ્ટ્રાર સંબંધિત વ્યક્તિને તેની સામે લેવાના પ્રસ્તાવિત પગલાં સામે કારણ દર્શાવવાની વાજબી તક આપશે અથવા અપાવશે.”

૩૨. અધિનિયમની કલમ ૧૬૦ ની કાયદેસરતા અંગે આ અદાલતની ડિવિઝન બેંચ દ્વારા અમરેલી ડિસ્ટ્રિક્ટ કો-ઓપરેટિવ સેલ એન્ડ પરચેઝ યુનિયન (ઉપર મુજબ) માં વિચારણા કરવામાં આવી છે. ચુકાદાના પાના ૧૩૧૯ પર પેરા ૮૬ માં ડિવિઝન બેંચ દ્વારા કરવામાં આવેલા પ્રસ્તુત અવલોકનો નીચે મુજબ પુનઃ રજૂ કરવામાં આવ્યા છે:

“૮૬. અમારા મતે નિર્દેશોનું પાલન ન કરવા બદલ નિર્ધારિત કરવામાં આવેલા પરિણામો ગેરવાજબી નિયંત્રણો સમાન છે જેને જાહેર હિતના આધારે વાજબી ઠેરવી શકાય નહીં. કારણો સ્પષ્ટ છે. રાજ્ય સરકાર દ્વારા રજૂ કરાયા મુજબ જૂની કલમ ૧૬૦ ના પરિણામે ઉપસ્થિત થતી અનિષ્ટતાની મૂલવણી અમે પ્રથમ સ્થાને કરી શક્યા નથી. જૂની કલમ જ્યાં સુધી સ્ટેટ કો-ઓપરેટિવ કાઉન્સિલની પૂર્વ મંજૂરી મેળવવાની જવાબદારી પૂરી પાડતી હતી ત્યાં સુધી નિર્દેશો આપવાની રજિસ્ટ્રારની સત્તા અત્યંત મનસ્વી અને વ્યક્તિલક્ષી બની જવા સામે તે ખૂબ જ યોગ્ય અને જરૂરી સુરક્ષા હતી. સત્તાના ઉપયોગ માટેનો વધારાનો આધાર એટલે

કે જાહેર હિત અથવા સોસાયટીની બાબતોનું પ્રતિકૂળ સંચાલન એ અનિશ્ચિત અર્થવાળા શબ્દો છે. મૂળ કલમ ૧૬૦ માં નિર્ધારિત આંતરિક અંકુશ દૂર કરવો જરૂરી બન્યો હતો કારણ કે રાજ્ય સરકારના જણાવ્યા મુજબ રાજકીય ફેરફારો અથવા રાષ્ટ્રપતિ શાસનને કારણે સ્ટેટ કો-ઓપરેટિવ કાઉન્સિલની રચના થઈ શકી ન હતી અથવા તેની પરવાનગી વાજબી સમયમાં મેળવી શકાઈ ન હતી. નમ્રતાપૂર્વક કહીએ તો આ બચાવનું એક ક્ષુદ્રક બહાનું છે. રાજકીય ફેરફારો અથવા રાષ્ટ્રપતિ શાસન અથવા તેની મંજૂરી મેળવવામાં વિલંબને કારણે કાઉન્સિલની રચના કરવામાં સત્તાવાળાઓની નિષ્ક્રિયતાને જૂની કલમની કોઈપણ ખામીના પરિણામે ઉપસ્થિત થયેલી અનિષ્ટતા ભાગ્યે જ કહી શકાય. રાજકીય સત્તાઓના અચાનક હસ્તાંતરણ અથવા રાષ્ટ્રપતિ શાસનની જરૂરિયાતના પરિણામે જો કોઈ મુશ્કેલીઓ ઊભી થઈ હોય, તો તેને કલમની કોઈ આંતરિક ખામીમાંથી અથવા તેના કાર્યકારી પરિણામમાંથી ઉદ્ભવતું નુકસાનકારક કારણ કહી શકાય નહીં. નવી કલમમાં હવે જે ઉપાય પૂરો પાડવામાં આવ્યો છે તેના પરિણામે આવતા પરિણામોની વ્યાપ્તિ ખૂબ દૂરગામી છે અને તે પણ વ્યથિત સોસાયટી અથવા સંબંધિત વ્યક્તિઓને સુનાવણીની કોઈ તક આપ્યા વિના. માત્ર એટલા માટે કે રજિસ્ટ્રાર પાસે તેમના નિર્દેશોમાં સુધારો કરવાની સત્તા છે તે સત્તાનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તે પહેલાં સુનાવણીની તકનો વિકલ્પ ભાગ્યે જ કહી શકાય. તેથી અમારે ઠરાવવું જ જોઈએ કે પેટા-કલમ (૩) અને (૪) માં નિર્ધારિત

પરિણામો સમગ્ર સત્તાને વ્યવસાય અથવા વેપાર કરવાના મૂળભૂત અધિકાર પર એક ગેરવાજબી નિયંત્રણ બનાવે છે. તેથી અમારે ઠરાવવું જ જોઈએ કે પેટા-કલમ (૩) અને (૪) ને સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૯(૧) (જી) ના અધિકારક્ષેત્ર બહારની ગણવી જોઈએ અને તેને કાયદેસર અમાન્ય ઠેરવી રદ કરવી જ જોઈએ.”

૩૩. આમ, ઉપરોક્ત ચુકાદામાં આ અદાલતની ડિવિઝન બેંચ દ્વારા કરવામાં આવેલા અવલોકનો અનુસાર, પેટા-કલમ (૩) અને (૪) માં નિર્ધારિત પરિણામો સમગ્ર સત્તાને વ્યવસાય અથવા વેપાર કરવાના મૂળભૂત અધિકાર પર ગેરવાજબી નિયંત્રણ બનાવે છે. તેનો અર્થ એ છે કે અધિનિયમની કલમ ૧૬૦ હેઠળ રજિસ્ટ્રારની સમગ્ર સત્તાને ગેરવાજબી નિયંત્રણ તરીકે ગણવામાં આવી છે.

૩૪. ડિવિઝન બેંચના ઉપરોક્ત અવલોકનોને ધ્યાને લેતાં, કલમ ૧૬૦ હેઠળ રજિસ્ટ્રારની સમગ્ર સત્તાને ગેરવાજબી ગણીને અને કલમ ૧૬૦(૩) અને (૪) ને સત્તા બહારની ઠરાવતાં, ત્યાર પછી અધિનિયમની કલમ ૧૬૦ હેઠળ રજિસ્ટ્રારની સત્તાઓમાં વધુ શું બચે છે? જ્યારે રજિસ્ટ્રારે કલમ ૧૬૦ હેઠળ સત્તાનો ઉપયોગ કર્યો હોય અને તેમની પાસે સોસાયટી સામે બિન-પાલન માટે કોઈ પગલાં લેવાનો અધિકાર ન હોય, ત્યારે આવી સત્તાઓ નિર્રથક બની જાય છે અને આવી સત્તા સાથે કોઈ કાનૂની મૂલ્ય જોડી શકાતું નથી અને આવી સત્તાઓ માત્ર ઔપચારિક અથવા અર્થહીન બની જાય છે.

૩૫. અધિનિયમની કલમ ૧૬૦ ની આ પૃષ્ઠભૂમિને ધ્યાને લેતાં, સહકારી મંડળીઓના રજિસ્ટ્રાર પાસે આવા કર્મચારીની સેવાઓ સમાપ્ત કરવા માટે સોસાયટી સામે કોઈ નિર્દેશ આપવાની સત્તા છે કે નહીં તે નિર્ણય કરવાનો પ્રશ્ન છે. આ અદાલતની ડિવિઝન બેંચ દ્વારા કરવામાં આવેલા અવલોકનોના સંદર્ભમાં જો સમગ્ર કલમ ધ્યાનમાં રાખવામાં આવે, તો તે સ્પષ્ટ થાય છે કે રજિસ્ટ્રાર પાસે કલમ ૧૬૦ હેઠળ માત્ર સહકારી ઉત્પાદનનું યોગ્ય અમલીકરણ, વિકાસની પ્રગતિ, સહકારી મંડળીઓનું જોડાણ અને સંકલન તથા માર્કેટિંગ અને ધિરાણ, સોસાયટીના વ્યવસાયનું યોગ્ય સંચાલન અને સોસાયટીની બાબતો સભ્યો અથવા થાપણદારો અને લેણદારોના હિતોને નુકસાનકારક રીતે ચલાવવામાં આવતી હોય તે સંબંધમાં જ સત્તા છે. તેમાં ક્યાંય સોસાયટી દ્વારા કરવામાં આવેલી નિમણૂકોની માન્યતા નક્કી કરવાની સત્તાનો સમાવેશ થતો નથી. આ કેસની હકીકતોમાં, નિર્વિવાદપણે, સામાવાળા નં. ૨ એ કોઈ સેવા બાય-લોઝ અથવા સેવા વિનિયમો ઘડ્યા નથી. રાજ્ય સરકારે પણ અધિનિયમની કલમ ૭૬ હેઠળ સેવા નિયમો અથવા વિનિયમો ઘડ્યા નથી. એટલું જ નહીં, સામાવાળા નં. ૨ એ જે જગ્યાઓ પર ભરતી કરવામાં આવી છે તેના માટે લાયકાત પણ નિર્ધારિત કરી નથી. આવા સંજોગોમાં, જ્યારે સોસાયટી માટે કોઈ બાય-લોઝ અથવા કોઈ વૈધાનિક નિયમનું પાલન કરવાનું ફરજિયાત ન હોય, ત્યારે જો સોસાયટી, પોતાની કાર્યપદ્ધતિ અનુસાર, ઉમેદવારોની નિમણૂક કરતી વખતે લાયકાત નક્કી

કરે છે અને વ્યવસ્થાપક સમિતિ દ્વારા પેટા સમિતિની નિમણૂક કરીને ઈન્ટરવ્યુ અને પસંદગીની પ્રક્રિયા અનુસરે છે અને તેમની પસંદગી પર, આવા ઉમેદવારોની નિમણૂક કરે છે, તો શું એમ કહી શકાય કે સોસાયટીએ ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૪ ના ઉદ્દેશ્યમાં મનસ્વી રીતે અથવા ભેદભાવપૂર્ણ રીતે કાર્ય કર્યું છે. સામાવાળા નં. ૨ એ બિપિનચંદ્ર જે. સોની વિ. ગુજરાત સ્ટેટ કો-ઓપરેટિવ કોટન ફેડરેશન અને અન્ય, ૧૯૮૫ (૨) જી.એલ.આર. ૬૯૮ (કોરમ : એસ.એલ. તલાટી, ન્યાયમૂર્તિ) માં આ અદાલતે ઠરાવ્યા મુજબ ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૨ ના અર્થઘટન હેઠળ રાજ્ય અથવા રાજ્યનું અન્ય સત્તામંડળ નથી. આવા સંજોગોમાં, સોસાયટીનું ખાનગી સંચાલન પોતાની બાબતો નક્કી કરે છે, સોસાયટીની પ્રવૃત્તિઓ અને વ્યવસાયનું સંચાલન કેવી રીતે કરવું, કર્મચારીઓને કેવી રીતે નોકરી પર રાખવા તે તેમના અધિકારક્ષેત્ર, સત્તા અને સત્તાધિકારમાં છે. જે કર્મચારીઓની ભરતી નિયમો અથવા પ્રક્રિયા અનુસાર કરવામાં આવી નથી તેમની સેવા સમાપ્ત કરવા માટે રજિસ્ટ્રાર દ્વારા સોસાયટીને નિર્દેશ આપવો તે સોસાયટીઝ એક્ટની કલમ ૧૬૦ ની જરૂરિયાતને સંતોષતો નથી. સ્વીકાર્યપણે, આ કેસમાં, સોસાયટીના કોઈપણ સભ્યે અરજદારોની નિમણૂક સામે કોઈ પડકાર ફેંક્યો નથી કે કોઈ ફરિયાદ ઉઠાવી નથી. વ્યવસ્થાપક સમિતિના એક પણ સભ્યે એવી કોઈ દલીલ કે ફરિયાદ ઉઠાવી નથી કે પ્રક્રિયાનું પાલન કરવામાં ન આવ્યું હોવાથી આવી

નિમણૂક ખામીયુક્ત છે. વધુમાં, તે સમયે, રજિસ્ટ્રાર સોસાયટીની વ્યવસ્થાપક સમિતિના હોદ્દાની રૂએ સભ્ય હતા. તેઓ સ્વાભાવિકપણે સોસાયટી દ્વારા કરવામાં આવતી આવા પ્રકારની નિમણૂકોથી વાકેફ હશે, અરજદારોની નિમણૂક માટે, વ્યવસ્થાપક સમિતિ દ્વારા રચાયેલી પેટા સમિતિ દ્વારા પસંદગી કરવામાં આવી હતી અને આખરે દરેક નિમણૂક વ્યવસ્થાપક સમિતિ દ્વારા મંજૂર કરવામાં આવી હતી જેમાં રજિસ્ટ્રાર આવી સમિતિના હોદ્દાની રૂએ સભ્ય હતા, તેથી, રજિસ્ટ્રાર, સોસાયટીઝ એક્ટની કલમ ૧૬૦ હેઠળ સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે, અધિનિયમની કલમ ૧૬૦ માં વપરાયેલી ભાષાથી આગળ તેનો વ્યાપ વધારી શકતા નથી. અધિનિયમની કલમ ૧૬૦ ની ભાષા તદ્દન સ્પષ્ટ છે, સોસાયટીની અમુક પ્રવૃત્તિઓ પૂરતી મર્યાદિત છે પરંતુ તેમાં પેટા સમિતિ દ્વારા ઇન્ટરવ્યુ અને પસંદગીની યોગ્ય પ્રક્રિયા દ્વારા તેના કર્મચારીઓની નિમણૂકના સંબંધમાં સોસાયટીના નિર્ણયનો સમાવેશ થતો નથી. દેખીતી રીતે, ઉમેદવારોને કર્મચારી તરીકે નિમણૂક કરવાનું સોસાયટીનું આ પગલું અધિનિયમની કલમ ૧૬૦ ના દાયરાની બહાર છે, અન્યથા, અધિનિયમની કલમ ૧૬૦ હેઠળ સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે, સોસાયટી આવા કર્મચારીની કામગીરીથી સંતુષ્ટ હોવા છતાં રજિસ્ટ્રાર સોસાયટી સાથે કામ કરતા કોઈપણ કર્મચારીની સેવા સમાપ્ત કરવા માટે સોસાયટીને નિર્દેશ આપી શકે છે. રજિસ્ટ્રાર કોઈપણ કર્મચારીને સસ્પેન્ડ કરવા અથવા કોઈપણ કર્મચારીને રિપર્ટ કરવા કે સજા કરવા માટે

સોસાયટીને નિર્દેશ આપી શકે છે. રજિસ્ટ્રાર પાસે સોસાયટીના કર્મચારીઓ પર કોઈ શિસ્તભંગનું નિયંત્રણ નથી અને વૈધાનિક નિયમો અથવા બાય-લોઝની ગેરહાજરીમાં આવા કર્મચારીઓની ભરતીની પદ્ધતિમાં દખલ કરવાની કોઈ સત્તા પણ નથી. જો રજિસ્ટ્રારની આવી દખલગીરીને એકવાર માન્યતા આપવામાં આવે, તો તે સોસાયટી અને રજિસ્ટ્રાર વચ્ચે સીધો સંઘર્ષ બની જાય છે. તેથી, રજિસ્ટ્રાર પાસે સોસાયટીના વ્યવસાય, સંચાલન અને બંધારણને સ્પર્શતી ખૂબ જ મર્યાદિત સત્તા છે જેમાં કર્મચારીઓની ભરતીની પદ્ધતિનો સમાવેશ થતો નથી. તેથી, આ અદાલતની ડિવિઝન બેંચે અમરેલી ડિસ્ટ્રિક્ટ કો-ઓપરેટિવ સેલ એન્ડ પરચેઝ યુનિયન માં અવલોકન કર્યું હતું કે અધિનિયમની કલમ ૧૬૦ હેઠળ રજિસ્ટ્રારની સમગ્ર સત્તાઓ ગેરવાજબી છે.

૩૬. હવે, સોસાયટીઝ એક્ટમાં બીજી જોગવાઈ છે જે રજિસ્ટ્રારને સોસાયટીના બંધારણ, સંચાલન અથવા વ્યવસાયને સ્પર્શતા વિવાદોનો નિર્ણય કરવાની સત્તા આપે છે કે જેને વિવાદના કોઈપણ પક્ષકાર દ્વારા અથવા જે ફેડરલ સોસાયટી સાથે સોસાયટી સંલગ્ન હોય તેના દ્વારા અથવા સોસાયટીના લેણદાર દ્વારા નિર્ધારિત ફોર્મમાં સંદર્ભિત કરવામાં આવશે, તેથી, કલમ ૮૬ હેઠળ, જો સોસાયટીના બંધારણ, સંચાલન અથવા વ્યવસાયને સ્પર્શતો કોઈ વિવાદ હોય, તો તેને વ્યથિત પક્ષકાર દ્વારા રજિસ્ટ્રારને સંદર્ભિત કરવો પડશે અને રજિસ્ટ્રાર પાસે સોસાયટીઝ એક્ટ, ૧૯૬૧ ની કલમ ૮૬ હેઠળ વિવાદોનો નિર્ણય કરવાનું અધિકારક્ષેત્ર છે.

અધિનિયમની કલમ ૯૬ નીચે મુજબ પુનઃ રજૂ કરવામાં આવી છે:

“કલમ ૯૬. વિવાદો.—(૧) તે સમયે અમલમાં હોય તેવા અન્ય કોઈપણ કાયદામાં કંઈપણ સમાવિષ્ટ હોવા છતાં, સોસાયટીના બંધારણ, સંચાલન અથવા વ્યવસાયને સ્પર્શતો કોઈપણ વિવાદ, જો તેના પક્ષકારો નીચેનામાંથી હોય, તો વિવાદના કોઈપણ પક્ષકાર દ્વારા અથવા ફેડરલ સોસાયટી દ્વારા રજિસ્ટ્રારને નિર્ધારિત ફોર્મમાં સંદર્ભિત કરવામાં આવશે:—

(એ) સોસાયટી, તેની સમિતિ, કોઈપણ ભૂતપૂર્વ સમિતિ, કોઈપણ ભૂતપૂર્વ અથવા વર્તમાન અધિકારી, કોઈપણ ભૂતપૂર્વ અથવા વર્તમાન એજન્ટ, કોઈપણ ભૂતપૂર્વ અથવા વર્તમાન નોકર અથવા કોઈપણ મૃત અધિકારી, મૃત એજન્ટ અથવા મૃત નોકરના નોમિની, વારસદાર અથવા કાનૂની પ્રતિનિધિ, અથવા સોસાયટીના લિક્વિડેટર:

(બી) સભ્ય, ભૂતપૂર્વ સભ્ય અથવા સભ્ય, ભૂતપૂર્વ સભ્ય અથવા સોસાયટીના મૃત સભ્ય દ્વારા દાવો કરતી વ્યક્તિ, અથવા સોસાયટી જે સોસાયટીની સભ્ય છે;

(સી) સોસાયટીના સભ્ય સિવાયની વ્યક્તિ, જેને સોસાયટી દ્વારા લોન મંજૂર કરવામાં આવી હોય, અથવા જેની સાથે સોસાયટી કલમ ૪૬ ની જોગવાઈઓ હેઠળ વ્યવહારો ધરાવતી હોય અથવા ધરાવતી હતી, અને આવી વ્યક્તિ દ્વારા દાવો કરતી કોઈપણ વ્યક્તિ;

(ડી) સભ્ય, ભૂતપૂર્વ સભ્ય અથવા મૃત સભ્યના જામીનદાર, અથવા

સભ્ય સિવાયની વ્યક્તિ જેને કલમ ૪૬ હેઠળ સોસાયટી દ્વારા લોન આપવામાં આવી હોય, ભલે આવા જામીનદાર સોસાયટીના સભ્ય હોય કે ન હોય;

(ઈ) અન્ય કોઈપણ સોસાયટી, અથવા આવી સોસાયટીના લિક્વિડેટર.

(૨) જ્યારે પેટા-કલમ (૧) ના હેતુઓ માટે નિર્ણય માટે મોકલવામાં આવેલી બાબત વિવાદ છે કે નહીં તેવો કોઈ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય, ત્યારે તે પ્રશ્ન રજિસ્ટ્રાર દ્વારા વિચારવામાં આવશે, જેમનો નિર્ણય અંતિમ રહેશે;

સ્પષ્ટીકરણ ૧.- આ પેટા-કલમના હેતુઓ માટે, વિવાદમાં નીચેનાનો સમાવેશ થશે-

(૧) સભ્ય, ભૂતપૂર્વ સભ્ય અથવા મૃત સભ્યના નોમિની, વારસદાર અથવા કાનૂની પ્રતિનિધિ પાસેથી સોસાયટીને મળવાપાત્ર કોઈપણ દેવું અથવા માંગણી માટે સોસાયટી દ્વારા દાવો, પછી ભલે આવું દેવું અથવા માંગણી સ્વીકારવામાં આવી હોય કે નહીં;

(૨) મુખ્ય ઉધાર લેનારની ક્ષતિને કારણે સોસાયટી દ્વારા લોનના સંબંધમાં મુખ્ય ઉધાર લેનાર પાસેથી પોતાને મળવાપાત્ર કોઈપણ રકમ અથવા માંગણી માટે જામીનદાર દ્વારા દાવો અને જામીનદાર પાસેથી વસૂલ કરવામાં આવેલ હોય, પછી ભલે આવી રકમ અથવા માંગણી સ્વીકારવામાં આવી હોય કે નહીં;

(૩) સભ્ય, ભૂતપૂર્વ સભ્ય, અથવા મૃત સભ્ય દ્વારા, કોઈપણ

અધિકારી, ભૂતપૂર્વ અધિકારી અથવા મૃત અધિકારી દ્વારા, કોઈપણ એજન્ટ, ભૂતપૂર્વ એજન્ટ અથવા મૃત એજન્ટ દ્વારા, અથવા કોઈપણ નોકર, ભૂતપૂર્વ નોકર અથવા મૃત નોકર દ્વારા, અથવા તેની સમિતિ, ભૂતપૂર્વ કે વર્તમાન દ્વારા તેને થયેલા કોઈપણ ગુકસાન માટે સોસાયટી દ્વારા દાવો, પછી ભલે આવું ગુકસાન સ્વીકારવામાં આવ્યું હોય કે નહીં;

(જ) સોસાયટી દ્વારા સોંપણીની શરતોના ભંગ બદલ પુનઃ પ્રાપ્ત કરાયેલી જમીન અથવા અન્ય કોઈપણ સંપત્તિનો કબજો સોસાયટીને સોંપવાનો સભ્ય, ભૂતપૂર્વ સભ્ય અથવા મૃત સભ્યના નોમિની, વારસદાર અથવા કાનૂની પ્રતિનિધિ દ્વારા ઇનકાર અથવા નિષ્ફળતા.

સ્પષ્ટીકરણ ૨- આ કલમના હેતુઓ માટે, ‘એજન્ટ’ શબ્દપ્રયોગમાં હાઉસિંગ સોસાયટીના કિસ્સામાં, સોસાયટી દ્વારા રોકવામાં આવેલા આર્કિટેક્ટ, એન્જિનિયર અથવા કોન્ટ્રાક્ટરનો સમાવેશ થાય છે. ”

૩૮. પ્રશ્ન એ છે કે, શું કર્મચારીની નિમણૂક સોસાયટીના બંધારણ, સંચાલન અથવા વ્યવસાયને સ્પર્શે છે કે નહીં. બીજો પ્રશ્ન એ છે કે શું રજિસ્ટ્રાર પાસે સોસાયટી દ્વારા કર્મચારીની સેવા સમાપ્તિ અથવા સોસાયટી દ્વારા સેવાની શરતોમાં ફેરફાર અથવા સોસાયટી અને તેના કર્મચારીઓ વચ્ચેની અન્ય કોઈપણ બાબત અથવા વિવાદના સંબંધમાં અધિનિયમની કલમ ૯૬ હેઠળ અધિકારક્ષેત્ર છે. સર્વોચ્ચ અદાલત તેમજ અન્ય વિવિધ વડી અદાલતો દ્વારા સંખ્યાબંધ કેસોમાં આ પ્રશ્નની તપાસ કરવામાં આવી છે. સર્વોચ્ચ અદાલત એવા નિષ્કર્ષ પર પહોંચી છે કે

સોસાયટીના કર્મચારીઓની સેવા સમાપ્તિને લગતી બાબતો અથવા સોસાયટી દ્વારા સેવાની શરતોમાં કોઈપણ ફેરફાર અથવા તેના કર્મચારીઓ દ્વારા સોસાયટી સાથે સેવાની શરત અંગેનો કોઈપણ વિવાદ અધિનિયમની કલમ ૯૬ હેઠળ રજિસ્ટ્રારના અધિકારક્ષેત્રમાં આવરી લેવામાં આવતો નથી. રજિસ્ટ્રાર પાસે સહકારી મંડળીઓ અધિનિયમ હેઠળ ઉદ્ભવતા વિવાદોનો નિર્ણય કરવાની સત્તા છે અને સોસાયટીના બંધારણ, સંચાલન અને વ્યવસાયને સ્પર્શતા વિવાદોનો નિર્ણય કરવા માટે મર્યાદિત અધિકારક્ષેત્ર છે. આ સંજોગોમાં, રજિસ્ટ્રારની અર્ધ-ન્યાયિક સત્તા મર્યાદિત છે. તેથી, પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે, શું રજિસ્ટ્રાર પાસે અધિનિયમની કલમ ૧૬૦ હેઠળ સોસાયટી દ્વારા કરવામાં આવેલી અરજદારોની નિમણૂકોની કાયદેસરતા, માન્યતા અને ઔચિત્ય નક્કી કરવાની સત્તા અને અધિકારક્ષેત્ર છે કે જે આવા કર્મચારીઓની સેવાની શરત સાથે સંબંધિત છે. જો રજિસ્ટ્રાર પાસે અર્ધ-ન્યાયિક સત્તા ન હોય, તો કર્મચારીઓની સેવાની શરત અથવા ભરતી પ્રક્રિયા અથવા આવા અરજદારોની નિમણૂકોના સંબંધમાં સોસાયટી પર તેમની પાસે વહીવટી સત્તા કેવી રીતે હોઈ શકે. અધિનિયમની યોજના તદ્દન સ્પષ્ટ છે કે રજિસ્ટ્રાર પાસે માત્ર સોસાયટીના બંધારણ, સંચાલન અને વ્યવસાય સંબંધિત બાબતોના સંબંધમાં જ નિયંત્રણ છે અને તેનાથી આગળ, રજિસ્ટ્રારનું સોસાયટી પર કોઈ નિયંત્રણ નથી. આ પરિમાણોમાં, સેવાની શરત સંબંધિત કર્મચારીઓ અને સોસાયટી વચ્ચેના વિવાદો સ્પષ્ટપણે

અધિનિયમની કલમ ૯૬ ના દાયરાની બહાર છે, તેથી, અરજદારોના નિમણૂક હુકમોની કાયદેસરતા અને માન્યતા નક્કી કરવા માટે રજિસ્ટ્રારના અધિકારક્ષેત્ર, સત્તા અને સત્તાધિકારના પ્રશ્ન પર વિચાર કરતી વખતે કલમ ૧૬૦ ને ધ્યાનમાં રાખવી જરૂરી છે. અધિનિયમની કલમ ૯૬ ની જોગવાઈઓ સોસાયટીના બંધારણ, સંચાલન અને વ્યવસાયને સ્પર્શતા વિવાદોનો નિર્ણય કરવાની રજિસ્ટ્રારની અર્ધ-ન્યાયિક સત્તા સાથે સંબંધિત છે. તેથી, જ્યારે કર્મચારીની સેવાની શરત, ભરતી પ્રક્રિયાની પદ્ધતિ, નિમણૂક હુકમ અને આવી નિમણૂકની માન્યતા કલમ ૯૬ ના દાયરામાં વિવાદ નથી, ત્યારે કલમ ૧૬૦ ના બહાના હેઠળ કે જે સામાન્ય સ્વરૂપની છે, તેનું તે હદ સુધી અર્થઘટન કરી શકાય નહીં જેમાં અરજદારોની સેવાની શરત અથવા ભરતી પ્રક્રિયાની પદ્ધતિ અથવા રોજગારી સંબંધિત સોસાયટીના નિર્ણય અથવા પગલાંનો સમાવેશ થાય. કર્મચારીની સેવા સમાપ્ત કરવાની સત્તા તે સોસાયટી પાસે છે જેણે આવા કર્મચારીની નિમણૂક કરી છે. સોસાયટીમાં કોઈપણ કર્મચારીની નિમણૂક માટે રજિસ્ટ્રારની પૂર્વ મંજૂરીની જરૂર હોય તેવી બાય-લોઝ હેઠળ કોઈ જરૂરિયાત નથી. બાય-લોઝ વૈધાનિક બળ ધરાવતા નથી. આ કેસમાં, સામાવાળા નં. ૨ પાસે સેવા બાય-લોઝ નથી. અસ્તિત્વમાં રહેલા બાય-લોઝ ભરતી પ્રક્રિયાની પદ્ધતિ, લાયકાત માટે જોગવાઈ કરતા નથી. કલમ ૭૬ હેઠળ, રાજ્ય સરકારે કોઈ નિયમો ઘડ્યા નથી. તેથી, ભરતી પ્રક્રિયાની પદ્ધતિ માટે કોઈ વૈધાનિક નિયમો નથી અને સામાવાળા નં. ૨

માં ભરતી માટે કોઈ સેવા બાય-લોઝ નથી, તેથી, આવા સેવા બાય-લોઝ અથવા વિનિયમ અથવા વૈધાનિક નિયમોની ગેરહાજરીમાં, સોસાયટી દ્વારા અપનાવવામાં આવેલી પ્રક્રિયામાં સામાવાળા નં. ૨ એ પણ રજિસ્ટ્રાર પાસેથી કોઈ પૂર્વ પરવાનગી કે અનુગામી મંજૂરી મેળવવાની જરૂર નથી. આવી નિમણૂકો સોસાયટીના બંધારણ, સંચાલન અને વ્યવસાયને સ્પર્શતી નથી. જો એમ હોય, તો કલમ ૧૬૦ હેઠળ, સુઓ મોટુ દ્વારા કે અન્યથા, રજિસ્ટ્રાર સામાવાળા નં. ૨ સોસાયટીને તેના કર્મચારીઓની સેવા સમાપ્ત કરવા માટે કેવી રીતે નિર્દેશ આપી શકે? તેથી, તે સોસાયટીઝ એક્ટની કલમ ૧૬૦ ના દાયરાની બહાર છે. તે સિવાય, એવી કોઈ અન્ય જોગવાઈ નથી કે જે રજિસ્ટ્રારને આવી નિમણૂક રદ કરવાની સત્તા અથવા અધિકારક્ષેત્ર આપે.

૩૯. અલ્હાબાદ ડિસ્ટ્રિક્ટ કોઓપરેટિવ બેંક લિમિટેડ વિ. હનુમાન દત્ત તિવારી, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૨ એસ.સી. ૧૨૦ માં, કલમ ૯૬ ના સંબંધમાં પેરા ૧, ૨ અને ૩ માં સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે:

“૧. આ અપીલમાં ઉઠાવવામાં આવેલો એકમાત્ર પ્રશ્ન એ છે કે શું અપીલકર્તા અલ્હાબાદ ડિસ્ટ્રિક્ટ કો-ઓપ. લિમિટેડ, અલ્હાબાદ, કે જે ઉત્તર પ્રદેશ કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ એક્ટ હેઠળ રચાયેલી સહકારી મંડળી છે, તેના દ્વારા સામાવાળાની સેવાઓની છટણી સામે તેણે દાખલ કરેલો દાવો અધિનિયમની કલમ ૭૦ ની જોગવાઈઓ દ્વારા પ્રતિબંધિત

છે. અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલ શ્રી પ્રમોદ સ્વરૂપના જણાવ્યા મુજબ, વિવાદ સહકારી મંડળીના વ્યવસાય સાથે સંબંધિત છે અને તેથી, કલમ ૭૦ ની જોગવાઈઓ દ્વારા દાવો પ્રતિબંધિત છે.

૨. ‘સોસાયટીના વ્યવસાય’ શબ્દપ્રયોગનું આ અદાલતના સંખ્યાબંધ ચુકાદાઓ દ્વારા અર્થઘટન કરવામાં આવ્યું છે. ડેક્કન મર્ચન્ટ્સ કો-ઓપરેટિવ બેંક લિમિટેડ વિ. દલીચંદ જુગરાજ જૈન, (૧૯૬૯) ૧ એસ.સી.આર. ૮૮૭ (એ.આઈ.આર. ૧૯૬૯ એસ.સી. ૧૩૨૦) માં એ નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો હતો કે ‘વ્યવસાય’ શબ્દનો ઉપયોગ સંકુચિત અર્થમાં કરવામાં આવ્યો છે અને તેનો અર્થ સોસાયટીની વાસ્તવિક વ્યાપારી કે વાણિજ્યિક અથવા અન્ય સમાન વ્યાપારી પ્રવૃત્તિ છે જેને હાથ ધરવા માટે સોસાયટી કાયદા, નિયમો અને તેના બાય-લોઝ હેઠળ અધિકૃત છે. કો-ઓપરેટિવ સેન્ટ્રલ બેંક લિમિટેડ વિ. એડિશનલ ઈન્ડસ્ટ્રીયલ ટ્રિબ્યુનલ, આંધ્રપ્રદેશ, (૧૯૭૦) ૧ એસ.સી.આર. ૨૦૫ : (એ.આઈ.આર. ૧૯૭૦ એસ.સી. ૨૪૫) માં, એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે ‘પરંતુ અમારા મતે, ‘સોસાયટીના વ્યવસાયને સ્પર્શતા’ શબ્દપ્રયોગને આપવામાં આવેલો અર્થ એ અત્યંત શંકાસ્પદ બનાવે છે કે શું સેવાની શરતોમાં ફેરફાર સંબંધિત વિવાદ આ શબ્દપ્રયોગ દ્વારા આવરી લેવાયેલો ગણી શકાય. ‘વ્યવસાય’ શબ્દ સોસાયટીની વાસ્તવિક વ્યાપારી અથવા વાણિજ્યિક અથવા અન્ય સમાન વ્યાપારી પ્રવૃત્તિ સમાન ગણાયો હોવાથી, અને સોસાયટી પોતાના ઉદ્દેશ્યો પૂરા કરવાના હેતુ માટે જે કંઈ

કરે છે અથવા જે કરવું અનિવાર્યપણે જરૂરી છે, જેમ કે તેના કર્મચારીઓની શરતો નક્કી કરવી, તેને તેના વ્યવસાયનો ભાગ કહી શકાય તેવી દરખાસ્તને સમર્થન આપવું મુશ્કેલ હોવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું હોવાથી, એવું જણાશે કે સોસાયટી દ્વારા નિયુક્ત કામદારોની સેવાની શરતો સંબંધિત વિવાદને સોસાયટીના વ્યવસાયને સ્પર્શતો વિવાદ ગણી શકાય નહીં.’

૩. આ અદાલતના ઉપરોક્ત ચુકાદાઓને ધ્યાને લેતાં, અમે શ્રી પ્રમોદ સ્વરૂપની રજૂઆત સ્વીકારી શકીએ નહીં. તેથી, ખર્ચ સાથે અપીલ ફગાવી દેવામાં આવે છે.”

૪૦. વિવિધ વડી અદાલતો દ્વારા સમાન મત લેવામાં આવ્યો છે. [જુઓ: કેન્દ્રીય સર્વોદય સહકારી સંઘ વિ. જવાન સિંહ અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૮ રાજસ્થાન પાના ૩૩ માં નોંધાયેલ; કસ્તુરબાનગર કોઓપરેટિવ હાઉસીસ કન્સ્ટ્રક્શન સોસાયટી વિ. કે. સુંદરરાજન અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૮ મદ્રાસ પાના ૬૭; રામભાઉ જયરામ ધામણગે અને અન્ય વિ. પ્રેસિડેન્ટ, વિણકર કોઓપરેટિવ સોસાયટી લિમિટેડ, ચાંદા અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૬ બોમ્બે ૧૮૭ (નાગપુર ખાતે)].

૪૧. બિહાર સ્ટેટ કોઓપરેટિવ માર્કેટિંગ યુનિયન લિમિટેડ વિ. રજિસ્ટ્રાર, કોઓપરેટિવ સોસાયટીઝ, બિહાર અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૪ પટના ૭૭ માં નીચે મુજબ અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે: [હેડ નોટ એ]

“કલમ ૪૮ માં 'વિવાદ' શબ્દ તેના દાયરામાં સોસાયટીના કર્મચારીઓની સેવાની શરતોનો સમાવેશ કરતો નથી. તેથી, કેશિયરને એકાઉન્ટન્ટના પદ પર બઢતી આપવી માન્ય અને વાજબી ન હતી તેવો વિવાદ નોકર કર્મચારીની સેવાની શરતો સંબંધિત વિવાદ હોવાથી તેને સોસાયટીના વ્યવસાયને સ્પર્શતો વિવાદ ગણી શકાય નહીં. તેથી, રજિસ્ટ્રાર પાસે અધિનિયમની કલમ ૪૮ (૧) હેઠળ આવા વિવાદ સાથે કામ લેવાનું કોઈ અધિકારક્ષેત્ર નથી (૧૯૬૨) આઈ.એલ.આર. ૪૧ પટના ૩૨૫ જુદું પડે છે.

તેમજ કલમ ૪૮ (૧)(બી) અને (સી) હેઠળની અરજીને બિહાર સ્ટેટ કોઓપરેટિવ માર્કેટિંગ યુનિયન લિમિટેડના સ્ટાફ રેગ્યુલેશન્સની કલમ એ (૩) અથવા એચ (૨) હેઠળની અપીલ ગણી શકાય નહીં.”

૪૨. કો-ઓપરેટિવ સેન્ટ્રલ બેંક લિમિટેડ અને અન્ય વગેરે વિ. એડિશનલ ઇન્ડસ્ટ્રીયલ ટ્રિબ્યુનલ આંધ્રપ્રદેશ, હૈદરાબાદ અને અન્ય વગેરે, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૦ એસ.સી. ૨૪૫ માં હેડ નોટ્સ (એ), (બી) અને (સી) નીચે મુજબ પુનઃ રજૂ કરવામાં આવ્યા છે:

“(એ) કોઓપરેટિવ સોસાયટીઝ – આંધ્રપ્રદેશ કોઓપરેટિવ સોસાયટીઝ એક્ટ (૧૯૬૪ નો ૭), કલમ ૬૧ – કલમ ૬૧ હેઠળ રજિસ્ટ્રાર દ્વારા ઉકેલવા સક્ષમ વિવાદ – ઇન્ડસ્ટ્રીયલ ડિસ્પ્યુટ્સ એક્ટ, ૧૯૪૭ હેઠળ ઇન્ડસ્ટ્રીયલ ટ્રિબ્યુનલનું અધિકારક્ષેત્ર પ્રતિબંધિત છે (પેરા ૨)

(બી) કોઓપરેટિવ સોસાયટીઝ – આંધ્રપ્રદેશ કોઓપરેટિવ સોસાયટીઝ

એક્ટ (૧૯૬૪ નો ૭), કલમો ૬૧, ૧૬ – 'સોસાયટીના વ્યવસાયને સ્પર્શતો વિવાદ' – સેવાની શરતોમાં ફેરફાર સંબંધિત વિવાદ – તેને સોસાયટીના 'વ્યવસાય' ને સ્પર્શતો વિવાદ ગણી શકાય નહીં – આવા વિવાદ પર કલમ ૬૨ હેઠળ વિચારણા કરવાનું ધ્યાને લેવાયું નથી અને તેથી, કલમ ૬૧ ના દાયરાની બહાર છે; તેની સાથે માત્ર ઇન્ડસ્ટ્રીયલ ડિસ્પ્યુટ્સ એક્ટ, ૧૯૪૭ હેઠળ ઔદ્યોગિક ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા જ કામ લઈ શકાય – કલમ ૬૧ હેઠળ રજિસ્ટ્રારના અધિકારક્ષેત્રના વ્યાપ પર વિચાર કરતી વખતે કલમ ૧૬(૫) ની જોગવાઈઓ અપ્રસ્તુત છે.

(સી) કોઓપરેટિવ સોસાયટીઝ – આંધ્રપ્રદેશ કોઓપરેટિવ સોસાયટીઝ એક્ટ (૧૯૬૪ નો ૭) અધિનિયમની જોગવાઈઓને અનુસરીને ઘડવામાં આવેલા સહકારી મંડળીના બાય-લોઝ ૦ તેઓ કાયદાનું બળ ધરાવતા હોવાનું ગણી શકાય નહીં – (કંપનીઝ એક્ટ (૧૯૫૬), કલમ ૩૬) – (ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એમ્પ્લોયમેન્ટ (સ્ટેનિંગ ઓર્ડર્સ) એક્ટ (૧૯૪૬) કલમ ૨(જી)).

અધિનિયમની જોગવાઈઓને અનુસરીને ઘડવામાં આવેલા સહકારી મંડળીના બાય-લોઝ કાયદો છે અથવા કાયદાનું બળ ધરાવે છે તેમ ગણી શકાય નહીં. એમાં કોઈ શંકા નથી કે એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે જો કોઈ કાયદો સરકાર અથવા અન્ય સત્તામંડળને નિયમો બનાવવાની સત્તા આપે છે, તો તે રીતે ઘડવામાં આવેલા નિયમો કાયદાનું બળ ધરાવે છે અને કાયદાના એક ભાગ તરીકે સમાવિષ્ટ થયેલા ગણવામાં આવે છે. જો કે, તે

સિદ્ધાંત સહકારી મંડળીને કાયદા દ્વારા બનાવવાની સત્તા આપવામાં આવેલ તે પ્રકારના બાય-લોઝને લાગુ પડતો નથી. કાયદા દ્વારા ધ્યાને લેવાયેલા બાય-લોઝ માત્ર તે હોઈ શકે છે જે સોસાયટીના આંતરિક સંચાલન, વ્યવસાય અથવા વહીવટનું નિયમન કરે છે. તેઓ કંપનીઝ એક્ટ હેઠળ સ્થાપિત કંપનીના આર્ટિકલ્સ ઓફ એસોસિએશન જેવા સ્વરૂપના હોય છે. તેઓ તેમના દ્વારા અસર પામેલા વ્યક્તિઓ વચ્ચે બંધનકર્તા હોઈ શકે છે પરંતુ તેમની પાસે કાયદાનું બળ હોતું નથી. (પેરા ૧૦)”

૪૩. નેશનલ કોઓપરેટિવ કન્સ્યુમર્સ ફેડરેશન લિમિટેડ વિ. દિલ્હી એડમિનિસ્ટ્રેશન, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૧ દિલ્હી પાના ૧૪૧ માં નોંધાયેલા ચુકાદા અનુસાર દિલ્હી વડી અદાલત દ્વારા સમાન મત લેવામાં આવ્યો છે.

ગુજરાત સ્ટેટ કોઓપરેટિવ લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેંક લિમિટેડ વિ. પી.આર. માંકડ, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૯ એસ.સી. ૧૨૦૩ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે પેરા ૨૧, ૩૪, ૩૫ અને ૩૭ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે:

“૨૧. પ્રથમ કસોટીના સંબંધમાં, એ નોંધવાનું રહે છે કે ૧૯૨૫ અને ૧૯૬૧ ના કાયદાઓમાં 'કોઈપણ વિવાદ' અભિવ્યક્તિ વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવી નથી. 'વિવાદ' શબ્દનો અર્થ હકારાત્મક અને નકારાત્મક બંને પાસાઓ ધરાવતી તકરાર થાય છે. તે એક પક્ષ દ્વારા દાવાની રજૂઆત અને બીજા પક્ષ દ્વારા તેના ઇનકારની પૂર્વધારણા કરે છે.

'વિવાદ' ની આગળ લાગેલ 'કોઈપણ' શબ્દ, પ્રથમ નજરે, 'કોઈપણ વિવાદ' અભિવ્યક્તિને તમામ વર્ગોના વિવાદોને આવરી લેતી ખૂબ વ્યાપકતા આપતો જણાઈ શકે છે, પછી ભલે તેમનું સ્વરૂપ ગમે તે હોય. પરંતુ આ જોગવાઈઓનો સંદર્ભ, ૧૯૨૫/૧૯૬૧ ના કાયદાઓનો ઉદ્દેશ્ય અને યોજના દર્શાવે છે કે ધારાસભા આ અભિવ્યક્તિને આટલો વ્યાપક અવકાશ આપવાનો ક્યારેય આશય ધરાવતી ન હતી. સંબંધિત જોગવાઈઓ અને કાયદાઓની યોજના અચૂકપણે નિર્દેશ કરે છે કે 'કોઈપણ વિવાદ' અભિવ્યક્તિનો ઉપયોગ દીવાની સ્વરૂપના વિવાદિત દાવાઓ પૂરતો મર્યાદિત સંકુચિત અર્થમાં કરવામાં આવ્યો છે, જે ૧૯૨૫ ના અધિનિયમની કલમ ૫૪ અથવા ૧૯૬૧ ના અધિનિયમની કલમ ૯૬ માં જોવા મળતી રજિસ્ટ્રાર અથવા તેમના નોમિની દ્વારા ફરજિયાત લવાઈ સંબંધિત જોગવાઈઓ ન હોત તો દીવાની અથવા મહેસૂલી અદાલતો દ્વારા નિર્ણિત થઈ શક્યા હોત. આ યોગ્ય અર્થઘટન હોવાનો પ્રથમ સંકેત કલમ ૯૬ ની પેટા-કલમ (૨) માં જોવા મળે છે જે જણાવે છે કે જ્યારે પેટા-કલમ (૧) ના હેતુઓ માટે નિર્ણય માટે મોકલવામાં આવેલી બાબત વિવાદ છે કે નહીં તેવો કોઈ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય, ત્યારે તે પ્રશ્ન રજિસ્ટ્રાર દ્વારા વિચારવામાં આવશે, જેમનો નિર્ણય અંતિમ રહેશે. આનો અર્થ એ છે કે વિવાદ કલમ ૯૬ ની પેટા-કલમ (૧) હેઠળ પોતાના અધિકારક્ષેત્રમાં આવતા પ્રકારનો છે કે નહીં તે પ્રાથમિક મુદ્દા તરીકે નક્કી કરવાની રજિસ્ટ્રાર પર જવાબદારી છે. જો આ પ્રાથમિક મુદ્દો નકારાત્મક જણાય,

તો તેમની પાસે બાબત સાથે કામ લેવાનું આગળ કોઈ અધિકારક્ષેત્ર રહેશે નહીં.”

“૩૪. આ સંબંધમાં, એ નોંધી શકાય કે જેમ કલમ ૯૬(૧) માં છે, તેમ આંધ્રપ્રદેશ કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ એક્ટ, ૧૯૬૪ ની કલમ ૬૧ માં પણ, જે આ અદાલત સમક્ષ કો-ઓપરેટિવ સેન્ટ્રલ બેંક ના કેસ (એ.આઈ.આર. ૧૯૭૦ એસ.સી. ૨૪૫) માં વિચારણા માટે આવી હતી, 'બંધારણ, સંચાલન અથવા વ્યવસાય' શબ્દોના સંયોજનમાં સંચાલન શબ્દ આવે છે. પરંતુ ત્યારે એવી કોઈ ચોક્કસ દલીલ ઉઠાવવામાં આવી હોય તેમ જણાતું નથી કે સોસાયટી અને તેના ભૂતપૂર્વ નોકરો વચ્ચે સેવાની શરતો સંબંધિત વિવાદ 'સોસાયટીના સંચાલનને સ્પર્શતા' અભિવ્યક્તિના દાયરામાં આવે છે. સંભવતઃ, એવું માની લેવામાં આવ્યું હતું કે જો વિવાદ 'સોસાયટીના વ્યવસાય' અભિવ્યક્તિ દ્વારા સમાવિષ્ટ ન હતો, તો તે 'સોસાયટીના સંચાલન' શબ્દો દ્વારા પણ આવરી લેવાશે નહીં. જોકે ચુકાદામાં 'સંચાલન' અભિવ્યક્તિના વ્યાપ અને અર્થ અંગે બહુ ઓછી ચર્ચા છે, છતાં, નિષ્કર્ષમાં, સ્પષ્ટ અને ભારપૂર્વક ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે તે કેસમાં વિવાદ 'કલમ ૬૧ ના દાયરાની બહાર' હતો.”

“૩૫. અમે હવે, ૧૯૬૧ ના અધિનિયમની કલમ ૯૬(૧) માં વપરાયેલી 'સોસાયટીનું સંચાલન' અભિવ્યક્તિ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરીશું. વ્યાકરણની દ્રષ્ટિએ, 'સંચાલન' શબ્દનો એક અર્થ છે: 'બોર્ડ ઓફ ડિરેક્ટર્સ' અથવા 'સર્વોચ્ચ સંસ્થા' અથવા સંચાલન સંભાળતી

એકિઝક્યુટિવ કમિટી કે જે સોસાયટીની બાબતોનું માર્ગદર્શન, નિયમન, દેખરેખ, નિર્દેશન અને નિયંત્રણ કરે છે'. આ અર્થમાં, તેમાં તે વ્યક્તિઓનો સમાવેશ થઈ શકે નહીં કે જેઓ તે સંચાલક મંડળ અથવા સમિતિના એકંદર નિયંત્રણ હેઠળ, સોસાયટીનો રોજિંદો વ્યવસાય ચલાવે છે. (જુઓ વેસ્ટ પબ્લિશિંગ કંપની દ્વારા વર્સ એન્ડ ફ્રેઝિસ, પર્મેનન્ટ એડિશન, વોલ્યુમ ૨૬, પાના ૩૫૭, વોર્નર એન્ડ સ્વાસી કો. વિ. રસ્ટરહોલ્ઝ ડી.સી.મિન ૪૧ એફ. સપ્લી. ૩૯૮, ૫૦૫ ને ટાંકતાં). 'સંચાલન' શબ્દનો બીજો અર્થ હોઈ શકે છે: 'સોસાયટીની બાબતોના નિર્દેશન, માર્ગદર્શન, અધિક્ષણ, નિયમન અને નિયંત્રણ દ્વારા સંચાલન અથવા શાસન કરવાનું કાર્ય કે કાર્યો'."

“૩૭. ગમે તે હોય, અધિનિયમની યોજના અને ઉદ્દેશ્ય દ્વારા જ રજિસ્ટ્રાર માટે જે સીધું જ 'હદ બહારનું' ઠરાવવામાં આવ્યું છે, તેને 'સંચાલન' ના અર્થને વિસ્તૃત કરીને પરોક્ષ રીતે દાખલ કરી શકાય નહીં. સંદર્ભગત મર્યાદાઓથી મુક્ત એવું અર્થઘટન, જે 'કોઈપણ વિવાદ' અભિવ્યક્તિની મર્યાદિત સીમાઓમાં એવા વિવાદને ઘુસાડવાની અસર ધરાવે છે કે જે તેના સ્વરૂપથી જ રજિસ્ટ્રાર દ્વારા ઉકેલવા અસમર્થ છે, તેને દૂર રાખવું પડશે. આ રીતે વિચારતાં, સોસાયટી સામે તેના છૂટા કરાયેલા નોકર દ્વારા પાછલા વેતન સાથે સેવામાં પુનઃસ્થાપના જેવી દાદ મેળવવા માટે ઉઠાવવામાં આવેલો વિવાદ, જે દીવાની અદાલતમાં લાગુ કરી શકાય તેમ નથી, તે ૧૯૬૧ ના અધિનિયમની કલમ ૯૬ (૧) માં વપરાયેલ

'સોસાયટીના સંચાલનને સ્પર્શતા' અભિવ્યક્તિના દાયરાની બહાર છે, અને રજિસ્ટ્રાર પાસે તેની સાથે કામ લેવાનું અને તેનો નિર્ણય કરવાનું કોઈ અધિકારક્ષેત્ર નથી. આવો વિવાદ બી.આઇ.આર. એક્ટ હેઠળ લેબર કોર્ટના અધિકારક્ષેત્રમાં સ્પષ્ટપણે આવે છે."

જલંધર ટ્રાન્સપોર્ટ કોઓપરેટિવ સોસાયટી જલંધર વિ. પંજાબ રાજ્ય મારફતે સચિવ, શ્રમ વિભાગ, એ.આઇ.આર. ૧૯૫૯ પંજાબ પાના ૩૪ માં સમાન મત લેવામાં આવ્યો છે.

ઉપરોક્ત ચુકાદાઓ પરથી અને આ કેસની હકીકતોને ધ્યાને લેતાં પણ, તે સ્પષ્ટ છે કે કલમ ૧૬૦ માં વપરાયેલી ભાષા સહકારી ઉત્પાદન, અન્ય વિકાસલક્ષી કાર્યક્રમોનું યોગ્ય અમલીકરણ સુનિશ્ચિત કરવા, માર્કેટિંગ અને ધિરાણ જેવી સહકારી પ્રવૃત્તિઓનું જોડાણ અને સંકલન કરવા અને સભ્યો અથવા થાપણદારો કે લેણદારોના હિતોને નુકસાનકારક રીતે ચલાવવામાં આવતા સોસાયટીના વ્યવસાયનું યોગ્ય સંચાલન સુનિશ્ચિત કરવાના હેતુ માટે રજિસ્ટ્રારને સત્તા આપે છે. તેને ધ્યાનમાં લેતાં, અધિનિયમની કલમ ૧૬૦ માં નિર્દિષ્ટ કરેલી કોઈપણ બાબત ભરતી પ્રક્રિયાનું પાલન કર્યા વિના સોસાયટી દ્વારા કરવામાં આવેલી ભરતી/નિમણૂકોની પદ્ધતિની માન્યતા અને નિમણૂકોની માન્યતાના મુદ્દાને આવરી લેતી નથી. અધિનિયમની કલમ ૧૬૦ ને સંકુચિત અર્થ આપવો જોઈએ કારણ કે કર્મચારીઓની મદદથી હાથ ધરવામાં આવતી સંખ્યાબંધ પ્રવૃત્તિઓ ધરાવતી સોસાયટીનું સંચાલન, પરંતુ આવા

કર્મચારીઓની નિમણૂકની માન્યતા અથવા સેવા સમાપ્તિ કે છટણી આ કલમમાં સમાવિષ્ટ નથી કે જે સામાવાળા નં. ૨ સોસાયટી દ્વારા કરવામાં આવેલી નિમણૂકો રદ કરવા અથવા સમાપ્ત કરવા માટે સામાવાળા નં. ૨ ને આવો નિર્દેશ આપવાની રજિસ્ટ્રારને સત્તા અને અધિકારક્ષેત્ર આપે. અધિનિયમની કલમ ૧૬૦ અનુસાર કર્મચારીઓની સેવાની શરતો અથવા કર્મચારીઓની નિમણૂકો અથવા ભરતી પ્રક્રિયાની પદ્ધતિના સંબંધમાં રજિસ્ટ્રાર જે સીધું કરી શકતા નથી તે પરોક્ષ રીતે કરવાની પરવાનગી આપી શકાય નહીં. તેથી, તે સ્પષ્ટ છે કે સામાવાળા નં. ૨ ના ૧૬૧ કર્મચારીઓની સેવા રદ કરવા અથવા સમાપ્ત કરવા માટે સામાવાળા નં. ૨ સોસાયટીને નિર્દેશ આપવાનું રજિસ્ટ્રારનું પગલું અધિકારક્ષેત્ર બહારનું છે અને અધિનિયમની કલમ ૧૬૦ માં વપરાયેલી ભાષા દ્વારા આવરી લેવાયેલું નથી.

૪૪. ઔદ્યોગિક મંચ સમક્ષ છટણી નોટિસોને પડકારવા માટે અરજદાર પાસે વૈકલ્પિક ઉપાય હોવાથી રિટ અરજીઓ ટકવાપાત્ર નથી તેવી સામાવાળા નં. ૩ વતી શ્રી યાજ્ઞિક દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલ સ્વીકારી શકાય નહીં કારણ કે આ અરજીઓમાં મુખ્ય પડકાર સહકારી મંડળીઓના રજિસ્ટ્રારનો તારીખ ૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૩/૩જી માર્ચ, ૨૦૦૩ નો હુકમ છે અને સામાવાળા નં. ૨ સોસાયટી દ્વારા આપવામાં આવેલી છટણી નોટિસો સહકારી મંડળીઓના રજિસ્ટ્રારના સદર નિર્દેશો પર આધારિત છે. વધુમાં, ઔદ્યોગિક મંચ સામાવાળા નં. ૧ રજિસ્ટ્રારના

હુકમ/નિર્દેશની કાયદેસરતા, માન્યતા અને ઔચિત્યનો નિર્ણય કરી શકે નહીં અને તે માત્ર રિટ અધિકારક્ષેત્રમાં જ નિર્ણિત થઈ શકે છે. તેથી, ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની આ અરજીઓ ટકવાપાત્ર છે.

૪૫. મદન મોહન સેન ગુપ્તા અને અન્ય વિ. પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૬ કલકત્તા ૨૩ માં, એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે સહકારી મંડળી સામે રિટ અરજી ટકવાપાત્ર છે. (જુઓ એ.કે. ગુલામનાબી મન્સૂરી વિ. જનતા કોમર્શિયલ કોઓપરેટિવ બેંક લિમિટેડ, ૧૯૯૮ (૨) જી.એલ.એચ. ૨૨૬).

૪૬. આ અદાલતના સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૨૦૬૨૫/૨૦૦૫ માં તારીખ ૨૯ નવેમ્બર, ૨૦૦૫ ના ચુકાદા (કોરમ : ડી.એન. પટેલ, ન્યાયમૂર્તિ) પર આધાર રાખીને, શ્રી યાજ્ઞિક દ્વારા એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ અદાલત પ્રથમ દર્શનીય રીતે એવા નિષ્કર્ષ પર પહોંચી છે કે આવા કર્મચારીની સેવાની શરતના કિસ્સામાં પણ રજિસ્ટ્રાર પાસે અધિનિયમની કલમ ૧૬૦ હેઠળ સત્તા છે. તેમણે આ અદાલત સમક્ષ સદર હુકમની નકલ પણ રજૂ કરી હતી અને એવી રજૂઆત કરી હતી કે તેને ધ્યાને લેતાં, જો આ અદાલતનો ભિન્ન મત હોય, તો તેને ડિવિઝન બેંચને મોકલવો જોઈએ. મેં સદર હુકમનું અવલોકન કર્યું છે. સદર હુકમમાં, આ અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે:

“હાલના કેસની હકીકતોમાં, મારો એવો મત છે કે રજિસ્ટ્રાર પાસે ગુજરાત

કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ એક્ટ, ૧૯૬૧ ની કલમ ૧૬૦ હેઠળ નોટિસ આપવાની પ્રથમ દર્શનીય સત્તા અને અધિકારક્ષેત્ર છે. અધિકારક્ષેત્રનો સંપૂર્ણ અભાવ નથી. તેમ છતાં, આ પ્રશ્ન રજિસ્ટ્રાર દ્વારા અને ગુજરાત કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ એક્ટ, ૧૯૬૧ હેઠળના એપેલેટ સત્તામંડળ દ્વારા તેના નિર્ણય માટે ખુલ્લો રાખવામાં આવે છે. આ તબક્કે, આ અદાલત તારીખ ૬ ઓક્ટોબર, ૨૦૦૫ ની કારણદર્શક નોટિસમાં કરાયેલા કથનોની વાજબીતામાં પ્રવેશતી નથી. એટલું કહેવું પૂરતું છે કે પ્રથમ દર્શનીય રીતે, અરજદાર-સોસાયટીના હિત, સભ્યો, લેણદારો, અરજદાર-સોસાયટીના થાપણદારો અને વધારાની જવાબદારી વચ્ચે સંબંધ છે.

૪૭. ઉપરોક્ત ચુકાદા પરથી, એ સ્પષ્ટ થાય છે કે સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૨૦૬૨૫/૨૦૦૫ માં આ અદાલત પ્રથમ દર્શનીય વિચારણા પર વિવાદિત બાબતની તપાસ કરી રહી હતી જ્યારે આ અદાલત આખરી રીતે આ બાબતની તપાસ કરી રહી છે અને તેથી, પ્રથમ દર્શનીય વિચારણાનો કોઈ પ્રશ્ન હોઈ શકે નહીં. તે માત્ર અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલો પ્રથમ દર્શનીય અભિપ્રાય હતો. બાબતના ગુણદોષ પર કોઈ નિર્ણય નથી. જો કે, એ સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે કે આ અદાલત (કોરમ : ડી.એન. પટેલ, ન્યાયમૂર્તિ) દ્વારા જે બાબતની તપાસ કરવામાં આવી હતી, તેમાં બેંક પાસે ભરતી પ્રક્રિયા સંબંધિત બાય-લોઝ હતા જ્યારે હાથ પરના કેસમાં, સામાવાળા સોસાયટી પાસે ભરતી પ્રક્રિયાની

પદ્ધતિ સંબંધિત બાય-લોઝ નથી અને રાજ્ય સરકાર દ્વારા પણ અધિનિયમની કલમ ૭૬ હેઠળ તે ઘડવામાં આવ્યા નથી. તેથી, સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૨૦૬૨૫/૨૦૦૫ માં તારીખ ૨૯ નવેમ્બર, ૨૦૦૫ નો આ અદાલતનો ચુકાદો આ અદાલત પર બંધનકર્તા અસર ધરાવતો નથી કારણ કે સદર બાબતમાં કોઈ મુદ્દાની આખરી તપાસ અને નિર્ણય કરવામાં આવ્યો નથી. સંખ્યાબંધ કેસોમાં સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા આ મુદ્દા પર કાયદો નક્કી કરવામાં આવ્યો છે. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. ધનવંતી દેવી (૧૯૬૬) ૬ એસ.સી.સી. ૪૪; (૧૯૯૬ એ.આઈ.આર. એસ.સી.૬બલ્યુ. ૪૦૨૦) ના કેસમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે એવા સંજોગોના સંબંધમાં કાયદો સુસ્થાપિત કર્યો છે કે જ્યાં ચુકાદો બંધનકર્તા પૂર્વચુકાદો બનશે. ન્યાયમૂર્તિશ્રીઓએ (એ.આઈ.આર. એસ.સી.૬બલ્યુ. ના પાના ૪૦૨૪-૨૦૨૫ પર) અવલોકન કર્યું:-

“ચુકાદો તે જે વાસ્તવમાં નક્કી કરે છે તેના માટે જ એક સત્તાધિકાર છે. ચુકાદામાં જે બાબત સારરૂપ છે તે તેનો રેશિયો છે અને તેમાં જોવા મળતું દરેક અવલોકન નહીં કે ચુકાદામાં કરાયેલા વિવિધ અવલોકનોમાંથી તાર્કિક રીતે જે કંઈ પરિણામે છે તે પણ નહીં. દરેક ચુકાદો સાબિત થયેલી અથવા સાબિત થયેલી માની લીધેલી ચોક્કસ હકીકતોને લાગુ પડતો હોય તે રીતે વાંચવો જોઈએ, કારણ કે ત્યાં જોવા મળતી અભિવ્યક્તિઓની સામાન્યતા સમગ્ર કાયદાનું વિસ્ફોટન કરવાનો હેતુ ધરાવતી નથી, પરંતુ જે કેસમાં આવી અભિવ્યક્તિઓ જોવા મળે છે તે કેસની ચોક્કસ હકીકતો

દ્વારા સંચાલિત અને યોગ્ય બને છે. તેથી, ચુકાદામાંથી અહીં-તહીંથી વાક્ય તારવીને તેના પર આધાર બાંધવો ફાયદાકારક રહેશે નહીં કારણ કે નિર્ણયનો સાર તેનો રેશિયો છે અને તેમાં જોવા મળતું દરેક અવલોકન નહીં. ”

ન્યાયમૂર્તિશ્રીઓએ વધુમાં અવલોકન કર્યું:-

તેથી, ચુકાદાના બંધનકર્તા બળને સમજવા અને તેની મૂલવણી કરવા માટે જે કેસમાં ચુકાદો આપવામાં આવ્યો હતો તે કેસની હકીકતો શું હતી અને કયા મુદ્દાનો નિર્ણય કરવાનો હતો તે જોવું હંમેશા જરૂરી છે. કોઈપણ ચુકાદાને જાણે તે કાયદો હોય તેમ વાંચી શકાય નહીં. ચુકાદામાં રહેલા કોઈ શબ્દ અથવા ખંડ કે વાક્યને કાયદાનું સંપૂર્ણ નિરૂપણ ગણી શકાય નહીં. કાયદો સ્થિર રહેવાનું પરવડી શકે નહીં અને તેથી, ન્યાયાધીશોએ પૂર્વચુકાદાઓના ઉપયોગમાં બુદ્ધિશાળી તકનીકનો ઉપયોગ કરવાનો હોય છે.”

૫૧. ઉપરોક્ત બાબતને ધ્યાને લેતાં, એવા નિષ્કર્ષ પર આવવામાં મને કોઈ ખચકાટ નથી કે સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૧૦૩૦/૨૦૧૦ માં પડકારવામાં આવેલ તારીખ ૨૯મી જાન્યુઆરી, ૨૦૧૦ નો વાદગ્રસ્ત હુકમ રદ કરવાને પાત્ર છે, અને આથી તે કાયદેસર અમાન્ય હેરવી રદ કરવામાં આવે છે.

૫૨. ઉપર ઉલ્લેખિત આ અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા તારીખ ૧૦મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૦ ના વચગાળાના હુકમના આધારે રિટ અરજદારોને સેવામાં પુનઃસ્થાપિત કર્યા પછી, રિટ અરજદારોને સુનાવણીની કોઈ તક આપ્યા વિના ઔદ્યોગિક

વિવાદ અધિનિયમ, ૧૯૪૭ ની કલમ ૨૫-એફ હેઠળ છટાણી તરીકેનું લેબલ લગાવીને રિટ અરજદારોની સેવા સમાપ્ત કરવા માટે બેંક દ્વારા લેવામાં આવેલ પગલું, ગુજરાત રાજ્યના રજિસ્ટ્રાર, કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ દ્વારા આપવામાં આવેલી સૂચનાઓનું સીધું પરિણામ સિવાય અન્ય કંઈ ન હતું. આ સંબંધમાં રેકૉર્ડ પરના વ્યાપક દસ્તાવેજ પુરાવા તેની પુષ્ટિ કરે છે. રજિસ્ટ્રાર, કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ, કોઈપણ ભોગે બેંક રિટ અરજદારોની સેવા સમાપ્ત કરે તેમ ઈચ્છતા હતા, અને રજિસ્ટ્રારના દબાણ સમક્ષ ઝૂકી જઈને, બેંકે રિટ અરજદારોની સેવા સમાપ્ત કરવા માટે એક અત્યંત નવીન નુસખો અપનાવ્યો હતો. બેંકે જે કર્યું તે ખૂબ જ અસામાન્ય હતું. તેણે એક ઠરાવ પસાર કર્યો હતો, જે નીચે મુજબ વાંચી શકાય છે;

“તારીખ ૩૦.૧૧.૨૦૧૦ ના રોજ બોર્ડ ઓફ ડિરેક્ટર્સ દ્વારા લેવાયેલા અગાઉના નિર્ણયને ધ્યાને લેતાં, બેંક મેનેજરે ગુજરાત હાઈકોર્ટના સિનિયર એડવોકેટ શ્રી કે.એમ. પટેલનો કાનૂની અભિપ્રાય મેળવેલ છે અને તેમની સલાહ લીધા પછી, બોર્ડ ઓફ ડિરેક્ટર્સે કાયદા હેઠળ જોગવાઈ કર્યા મુજબ જરૂરી ચૂકવણી કરીને ગેરકાયદેસર રીતે નિમણૂક પામેલા તમામ ૧૮ કર્મચારીઓની સેવા સમાપ્ત કરવાનો નિર્ણય લીધો છે. તે મુજબ, એવી સૂચના આપવામાં આવે છે કે પ્રક્રિયા અનુસરીને અને કાયદા મુજબ જરૂરી ચૂકવણી કર્યા પછી, તમામ ૧૮ કર્મચારીઓની સેવા તારીખ ૧૦.૧.૨૦૧૧ ના રોજ સમાપ્ત કરવામાં આવે અને તે હેતુ માટે, બેંક મેનેજરને યાદી અને સેવા સમાપ્તિની લેણી રકમ તૈયાર કરવાની અને

તે મુજબ જરૂરી કાર્યવાહી કરવાની સૂચના પણ આપવામાં આવે છે કારણ કે બોર્ડ ઓફ ડિરેક્ટર્સ પણ ઉપરોક્ત ૧૮ કર્મચારીઓની સેવા સમાપ્ત કરવા માટે રજિસ્ટ્રાર સમક્ષ સહમત થયેલ છે. તે મુજબ, બોર્ડ ઓફ ડિરેક્ટર્સે ૧૮ કર્મચારીઓની સેવા તારીખ ૧૦.૧.૨૦૧૧ થી સમાપ્ત કરવાનો નિર્ણય લીધો છે.”

૫૩. ઉપર ઉલ્લેખિત ઠરાવ પસાર કર્યા પછી, સીધેસીધા સેવા સમાપ્ત કરતા હુકમો કરવામાં આવ્યા હતા. જો સેવા સમાપ્તિના હુકમો રજિસ્ટ્રાર દ્વારા આપવામાં આવેલી સૂચનાઓ અને દબાણનું સીધું પરિણામ હતા, તો સારૂપમાં, એમ કહી શકાય કે રજિસ્ટ્રાર, કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝનું આ ગેરકાયદેસર અને શંકાસ્પદ કૃત્ય છે જેને પડકારવામાં આવ્યું છે અને તેથી, મારો એવો મત છે કે રિટ અરજીઓ ટકવાપાત્ર છે અને તેની તપાસ થવી જોઈએ.

૫૪. ઉપરોક્ત મત અપનાવવામાં મને આંધ્ર પ્રદેશ હાઈકોર્ટની ડિવિઝન બેંચના વી. રામ રેડ્ડી વિ. ધી ચેરમેન, ધી સિરસિલા કો-ઓપરેટિવ એગ્રીકલ્ચરલ ડેવલપમેન્ટ બેંક લિમિટેડ અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૨ એ.પી. ૨૦ માં અહેવાલ થયેલા કેસના નિર્ણયથી સમર્થન મળે છે. તે ખૂબ જ ટૂંકો ચુકાદો છે, પરંતુ તેમાં પ્રતિપાદિત કરવામાં આવેલો સિદ્ધાંત મહત્વપૂર્ણ છે, અને હું તેને અનુસરવાનું યોગ્ય માનું છું. સદર ચુકાદો નીચે મુજબ ટાંકવામાં આવ્યો છે.

“અરજદારની નિમણૂક તારીખ ૧૯-૭-૧૯૭૪ ના રોજ પ્રાઈમરી લેન્ડ મોર્ટગેજ બેંક, સિરસિલા, જે હવે ધી સિરસિલા કો-ઓપરેટિવ એગ્રીકલ્ચરલ ડેવલપમેન્ટ બેંક લિમિટેડ તરીકે ઓળખાય છે, તેમાં

કામચલાઉ સુપરવાઈઝર તરીકે કરવામાં આવી હતી. અગાઉ જ્યારે તેઓ લેન્ડ મોર્ટગેજ બેંક, જગત્યાલમાં સુપરવાઈઝરનો હોદ્દો ધરાવતા હતા ત્યારે ૧૯૭૩ માં તેમણે રૂ. ૩૧/- ની રકમનો દુર્વિનિયોગ કર્યો હોવાના કારણોસર તેમની સેવા સમાપ્ત કરવામાં આવી હતી. અરજદારનો એવો કેસ છે કે કોઈ તપાસ હાથ ધરવામાં આવી ન હતી અને કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું ઉલ્લંઘન કરીને તેમની સેવા સમાપ્ત કરવામાં આવી હતી. સદર સેવા સમાપ્તિ પછી, તેઓ કામચલાઉ સુપરવાઈઝર તરીકે સિરસિલા બેંકમાં જોડાયા હતા. સેન્ટ્રલ એગ્રીકલ્ચરલ ડેવલપમેન્ટ બેંકના મેનેજર તારીખ ૧૨-૯-૧૯૭૪ ના પોતાના પત્ર દ્વારા નોકરીદાતાને જાણ કરી હતી કે અરજદાર એક સહયોગી સંસ્થાના ભંડોળના દુર્વિનિયોગમાં સંડોવાયેલા હતા અને પ્રથમ સામાવાળા એટલે કે સિરસિલા બેંકને તેમની સેવા સમાપ્ત કરવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો. ત્યારબાદ, ડેપ્યુટી રજિસ્ટ્રાર, એગ્રીકલ્ચરલ ડેવલપમેન્ટ બેંક, વારંગલ દ્વારા તારીખ ૧૩-૧૨-૧૯૭૪ થી ૩-૯-૧૯૭૫ ના સમયગાળા દરમિયાન અરજદારની સેવા સમાપ્ત કરવાનો બેંકને નિર્દેશ આપતા સંખ્યાબંધ પત્રો લખવામાં આવ્યા હતા અને જો તેમ કરવામાં નિષ્ફળ જાય તો અરજદારને ચૂકવવામાં આવેલ પગાર જવાબદાર વ્યક્તિઓ પાસેથી વસૂલ કરવામાં આવશે તેવી ધમકી આપવામાં આવી હતી. છેવટે તારીખ ૨૬-૧૧-૧૯૭૬ ના રોજ પ્રથમ સામાવાળા બેંકની વ્યવસ્થાપક સમિતિ દ્વારા એક ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો કે તેમની સેવા સમાપ્ત કરવી જોઈએ. આ ઠરાવનો અમલ

કરતાં ચેરમેને તારીખ ૨૭-૧૧-૧૯૭૬ ના રોજ અરજદારની સેવા તારીખ ૨૭-૧૧-૧૯૭૬ થી સમાપ્ત કરતો હુકમ કર્યો હતો. સદર હુકમને પડકારતાં, અરજદારે આ રિટ અરજી દાખલ કરી હતી.

૨. એક પ્રાથમિક વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો કે કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીના હુકમને કાયદેસર અમાન્ય ઠેરવી રદ કરવા માટે રિટ ટકવાપાત્ર નથી. જ્યારે આ બાબત રઘુવીર, ન્યાયમૂર્તિ સમક્ષ આવી, ત્યારે તેમણે રિટ અરજીને ડિવિઝન બેંચ સમક્ષ મૂકવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો.

૩. અરજદાર તરફથી વિદ્વાન વકીલ શ્રી ગુરુરાજ રાવ દલીલ કરે છે કે તારીખ ૨૯-૭-૧૯૭૭ ની ડબલ્યુ.પી. નં. ૮૧૮/૭૫ (૧૯૭૮ લેબ ૧સી પરટ (આંધ્ર પ્રદેશ) માં અહેવાલ થયેલ) માં આ અદાલતની ડિવિઝન બેંચના નિર્ણય સહિત સહકારી મંડળી સામે રિટ અરજી ટકવાપાત્ર નથી તેવું ઠરાવતા નિર્ણયો સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયોના તાજેતરના વલણને ધ્યાને લેતાં પુનર્વિચારણાને પાત્ર છે. જો કે, અમે આ પ્રશ્નમાં ઊંડા ઉત્તરવું બિનજરૂરી માનીએ છીએ કારણ કે અમારો એવો મત છે કે વાસ્તવમાં આ રિટ અરજીમાં જે બાબત પડકારવામાં આવી રહી છે તે ડેપ્યુટી રજિસ્ટ્રાર, એગ્રીકલ્ચરલ ડેવલપમેન્ટ બેંક, જેઓ અહીં બીજા સામાવાળા છે, તેમના દ્વારા આપવામાં આવેલી સૂચના છે. ચેરમેનના તારીખ ૨૭-૧૧-૧૯૭૪ ના હુકમ પરથી પણ એ સ્પષ્ટ થાય છે કે ડેપ્યુટી રજિસ્ટ્રાર તારીખ ૧૩-૧૨-૧૯૭૪, ૧૭-૫-૧૯૭૫, ૧૯-૬-

૧૯૭૫ વર્ગેના પોતાના પત્રો દ્વારા બેંકને અરજદારની સેવા સમાપ્ત કરવાનો નિર્દેશ આપી રહ્યા હતા અને જો તેમની સૂચનાઓનું પાલન કરવામાં ન આવે તો સરચાર્જ વસૂલવાની ધમકી પણ આપી રહ્યા હતા. વાદગ્રસ્ત હુકમમાં આ પત્રોનો ચોક્કસપણે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. સમગ્ર રીતે હુકમનું વાંચન કરતાં, અમને સંતોષ થાય છે કે સેવા સમાપ્તિનો હુકમ ડેપ્યુટી રજિસ્ટ્રાર દ્વારા તેમના પત્રોમાં આપવામાં આવેલી સૂચનાઓનું સીધું પરિણામ છે. તેથી, આ રિટ અરજી સારૂપમાં, ડેપ્યુટી રજિસ્ટ્રાર દ્વારા આપવામાં આવેલી સૂચનાઓને પડકારતી અરજી છે. આ સંજોગોમાં, અમારો એવો મત છે કે રિટ અરજી ટકવાપાત્ર છે.

૪. આ સંબંધમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના ન્યાયઢ કો-ઓપરેટિવ સેન્ટ્રલ બેંક વિ. નારાયણ, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૭ એસ.સી. ૧૧૨ ના કેસના નિર્ણયનો સંદર્ભ લઈ શકાય છે જ્યાં સર્વોચ્ચ અદાલતના વિદ્વાન ન્યાયમૂર્તિશ્રીઓએ, સહકારી મંડળી સામે રિટ અરજી ટકવાપાત્ર નથી તેવા અભિપ્રાય તરફ પોતાનો ઝુકાવ દર્શાવતી વખતે, અવલોકન કર્યું હતું કે તે કેસમાં અરજદાર ખરેખર સહકારી મંડળી સામે દાદ માંગી રહ્યા ન હતા પરંતુ રજિસ્ટ્રાર દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમના સંબંધમાં દાદ માંગી રહ્યા હતા જેમણે બેંકના સેક્રેટરી તરીકે સામાવાળા નં. ૧ ની નિમણૂકને નામંજૂર કરી હતી અને ત્યારબાદ બેંકના પ્રમુખે સેક્રેટરીની સેવા સમાપ્ત કરતો હુકમ બહાર પાડ્યો હતો.

૫. શ્રી કૃષ્ણ મૂર્તિએ અમને એવું સમજાવવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો કે

વાદગ્રસ્ત હુકમ માત્ર એટલા માટે કરવામાં આવ્યો ન હતો કે ડેપ્યુટી રજિસ્ટ્રારે બેંકને અરજદારની સેવા સમાપ્ત કરવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે સેવા સમાપ્ત કરવા માટેનું અન્ય એક કારણ હતું એટલે કે, વિશેષ બાય-લો નં. ૮ દ્વારા જરૂરી મુજબ પ્રમુખ, સેન્ટ્રલ લેન્ડ મોર્ટગેજ બેંકની પૂર્વ મંજૂરી વિના અરજદારની નિમણૂક કરવામાં આવી હોવાથી તે અનિયમિત હતી. તેઓ સહયોગી સંસ્થાના ભંડોળના દુર્વિનિયોગમાં પણ સંડોવાયેલા હતા તે કારણોસર સેવા સમાપ્તિ માત્ર એક હકીકતનું નિવેદન હતું જે અંગે એ.પી.સી.સી.એ.ડી. બેંક, વારંગલના બ્રાન્ચ મેનેજર દ્વારા સંબોધવામાં આવેલા પત્ર દ્વારા તેઓને વાકેફ કરવામાં આવ્યા હતા. વાદગ્રસ્ત હુકમના આ અર્થઘટન સાથે સંમત થવાનું અમારું વલણ નથી. તેમાં કોઈ શંકા હોઈ શકે નહીં કે સેવા સમાપ્તિનો હુકમ પસાર કરવાનું મુખ્ય કારણ અગાઉ ઉલ્લેખિત વિવિધ પત્રોમાં સમાવિષ્ટ ડેપ્યુટી રજિસ્ટ્રારની સૂચના અને ડેપ્યુટી રજિસ્ટ્રારની એવી ધમકી હતી કે આ અનિયમિત નિમણૂક માટે નોકરીદાતા પર સરચાર્જ વસૂલ કરવો જોઈએ.

૬. સેવા સમાપ્તિનો હુકમ એ કારણસર હતો કે અરજદાર અગાઉ સહયોગી સંસ્થાના ભંડોળના દુર્વિનિયોગમાં સંડોવાયેલા હતા તેવા નિષ્કર્ષને ધ્યાને લેતાં, એ વાતનો ઇનકાર કરી શકાય નહીં કે આવા ગેરવર્તણૂક માટે સેવા સમાપ્તિ માત્ર અરજદારને નોટિસ અને તેમના વાંધાઓ જણાવવાની તક આપ્યા પછી જ અસરકારક બનાવી શકાય છે. સ્વીકાર્ય રીતે આવી કોઈ

તક આપવામાં આવી ન હતી. જો એમ માની લેવામાં આવે કે સેવા સમાપ્તિનું કારણ એ હતું કે, તેમની અગાઉની નિમણૂક અનિયમિત અને બાય-લોથી વિરુદ્ધ હતી, તો પણ આવા કેસમાં અમારો એવો મત છે કે અરજદારને તેમની સેવા કેમ સમાપ્ત ન કરવી જોઈએ તે અંગે કારણ દર્શાવવાની તક આપવી જોઈતી હતી.

૭. તેથી, અમે આ રિટ અરજી મંજૂર કરીએ છીએ અને સેવા સમાપ્તિનો હુકમ રદ કરીએ છીએ. જો સત્તાવાળાઓને યોગ્ય સલાહ મળે તો, અરજદારને નોટિસ અને ઊભા કરવામાં આવનારા કેસનો સામનો કરવા માટે વાજબી તક આપ્યા પછી તેમની સામે યોગ્ય કાર્યવાહી કરવા માટે આ બાબત સત્તાવાળાઓને અટકાવશે નહીં. સંજોગોમાં, ખર્ચ અંગે કોઈ હુકમ કરવામાં આવતો નથી.

૮. શ્રી કૃષ્ણ મૂર્તિ સર્વોચ્ચ અદાલતમાં અપીલ કરવાની પરવાનગી માટે મૌખિક અરજી કરે છે. આ રિટ અરજીમાં સંકળાયેલા સામાન્ય મહત્વના કાયદાનો કોઈ મહત્વપૂર્ણ પ્રશ્ન સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા વિચારણા કરવા જેવો અમને જણાતો નથી. મૌખિક અરજી નકારવામાં આવે છે.

અરજી મંજૂર કરવામાં આવે છે.”

૫૫. આંધ્ર પ્રદેશ હાઈકોર્ટના ઉપર નોંધાયેલા નિર્ણયમાં, ધી નયાગઢ કો-ઓપરેટિવ સેન્ટ્રલ બેંક લિમિટેડ અને અન્ય વિ. નારાયણ રથ અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૭ એસ.સી. ૧૧૨ ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયનો સંદર્ભ છે, સર્વોચ્ચ અદાલતે તેમાં પેરા-૩, ૪, ૫ અને ૬ માં નીચે મુજબ

અવલોકન કર્યું હતું;

“૩. અપીલકર્તાઓ વતી ઉપસ્થિત રહેલા વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલ રજૂઆત કરે છે કે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ સહકારી મંડળી અધિનિયમ હેઠળ નોંધાયેલી સહકારી મંડળી સામે રિટ અરજી થઈ શકે તેવો મત અપનાવવામાં હાઈકોર્ટે ભૂલ કરી છે. આ દૂરગામી મહત્વનો પ્રશ્ન છે, પરંતુ આ કેસની હકીકતોને ધ્યાને લેતાં અમે નથી માનતા કે તેનો નિર્ણય કરવો જરૂરી છે. ઉપર જણાવ્યા મુજબ, સામાવાળા નં. ૧ ની નિમણૂક તારીખ ૨૫ મે, ૧૯૫૫ ના રોજ બેંકના સેક્રેટરી તરીકે કરવામાં આવી હતી અને જે બેઠકમાં સહકારી મંડળીઓના રજિસ્ટ્રારે પોતે અધ્યક્ષતા કરી હતી તે બેઠકમાં નિમણૂક કરવામાં આવી હતી. સામાવાળા નં. ૧ ની સેવા સમાપ્ત કરવા માટે યોગ્ય પગલાં લેવામાં આવે તેવી બેંકને સમયાંતરે જાણ કરવા સિવાય, રજિસ્ટ્રાર દ્વારા સામાવાળા નં. ૧ ની નિમણૂકને નિયમિત કરવા માટે કે તેમને સેવામાંથી દૂર કરવા માટે કંઈ પણ કરવામાં આવ્યું ન હતું. નિમણૂકની તારીખથી તેર લાંબા વર્ષો પછી તારીખ ૨૧ ઓગસ્ટ, ૧૯૬૮ ના રોજ રજિસ્ટ્રારે બેંકના સેક્રેટરી તરીકે સામાવાળા નં. ૧ ની નિમણૂકને નામંજૂર કરતો હુકમ કર્યો હતો. તે પાંચ દિવસ પછી સામાવાળા નં. ૧ ની સેવા સમાપ્ત કરવાના હુકમને અનુસરીને કરવામાં આવ્યો હતો. પ્રમુખના હુકમને તારીખ ૪ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૬૮ ના રોજ મેનેજમેન્ટ બોર્ડ દ્વારા બહાલી આપવામાં આવી હતી.

૪. સામાવાળા નં. ૪ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી રિટ અરજી સફળ થઈ

શકે છે. અમારા મતે, એ સંકુચિત આધાર પર કે તેમને બેંકના સેક્રેટરી તરીકે તેર વર્ષથી વધુ સમય સુધી કાર્ય કરવાની મંજૂરી આપવામાં આવી હતી અને સેક્રેટરી તરીકે તેમની નિમણૂકનો નિર્ણય એવી બેઠકમાં લેવામાં આવ્યો હતો કે જેમાં રજિસ્ટ્રાર ઓફ કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝે પોતે અધ્યક્ષતા કરી હતી. રિટ અરજી સારૂપમાં કો-ઓપરેટિવ બેંક દ્વારા પસાર કરાયેલા કોઈપણ હુકમ સામે નહીં પરંતુ બેંકના સેક્રેટરી તરીકે સામાવાળા નં. ૧ ની નિમણૂકને નામંજૂર કરતો હુકમ જે રજિસ્ટ્રાર દ્વારા કરવામાં આવ્યો હતો તેની સામે નિર્દેશિત છે. અમારા મતે, સામાવાળા નં. ૧ ની સેક્રેટરી તરીકેની નિમણૂકને માન્ય રાખી લીધા પછી અને તમામ વ્યવહારિક હેતુઓ માટે નિમણૂકને માન્ય ગણી લીધા પછી તેને રદ કરવાનું રજિસ્ટ્રાર માટે યોગ્ય ન હતું. ઘણા વર્ષો વીતી ગયા પછી આ રીતે નિમણૂકો અમાન્ય ઠેરવવામાં આવે તે અનિચ્છનીય છે.

૫. સહકારી મંડળી સામે રિટ અરજી ટકાવી શકાય કે કેમ તે પ્રશ્ન સાથે હાઈકોર્ટે કામ લીધું છે, પરંતુ અમારો એવો અભિપ્રાય છે કે હાઈકોર્ટે કરેલા અવલોકનો અને આવી રિટ અરજી ટકવાપાત્ર છે તેવો તેનો નિર્ણય આ અદાલતના નિર્ણયો અનુસાર સખત રીતે સુસંગત નથી. અમે આ પ્રશ્નમાં જાતે ઊંડા ઉત્તરવાનું પસંદ કર્યું હોત, પરંતુ તેમ કરવું બિનજરૂરી છે કારણ કે સામાવાળા નં. ૧ પોતાની રિટ અરજી દ્વારા, ખરેખર સહકારી મંડળી સામે નહીં પરંતુ રજિસ્ટ્રાર દ્વારા જે હુકમ કરવામાં આવ્યો હતો તેના સંબંધમાં દાદ માંગી રહ્યા હતા, જેઓ કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ એક્ટ

દ્વારા તેમને આપવામાં આવેલી સત્તાઓના કથિત ઉપયોગમાં વૈધાનિક સત્તામંડળ તરીકે કામ કરી રહ્યા હતા. તે દ્રષ્ટિએ રિટ અરજી ટકવાપાત્ર હતી.

૬. અમે એ અવલોકન કરવા માંગીએ છીએ કે હાઈકોર્ટના ચુકાદાને સહકારી મંડળી સામે રિટ અરજી ટકવાપાત્ર છે તે સિદ્ધાંત માટે સત્તાધિકાર ગણવો જોઈએ નહીં. તે પ્રશ્ન જ્યારે અને જેમ ઉપસ્થિત થાય ત્યારે આ અદાલતના નિર્ણયના પ્રકાશમાં હાઈકોર્ટ દ્વારા નક્કી કરવાનો રહેશે.”

૫૬. શ્રી દવેની એ દલીલથી પણ હું પ્રભાવિત થયો નથી કે આ સેવા સમાપ્તિ ઔદ્યોગિક વિવાદ અધિનિયમ, ૧૯૪૭ ની કલમ ૨(ઓઓ) ના અર્થ હેઠળની છટણી સિવાય અન્ય કંઈ ન હતી અને આવી છટણી ઔદ્યોગિક વિવાદ અધિનિયમ, ૧૯૪૭ ની કલમ ૨૫-એફ ની જોગવાઈઓ અનુસાર હતી. કેસની હકીકતોમાં, કલમ ૨૫-એફ બિલકુલ લાગુ પડશે નહીં. શ્રી દવેની એ રજૂઆતથી પણ હું પ્રભાવિત થયો નથી કે મોડેલ સ્ટેનિંગ ઓર્ડર્સની કલમ-૨૦ સેવા સમાપ્ત કરતાં પહેલાં સુનાવણીની કોઈ તક આપવાની વાત કરતી નથી. તે સંબંધમાં જોગવાઈ કદાચ મૌન હોઈ શકે છે, પરંતુ જ્યારે સેવા સમાપ્ત કરવાની વાત આવે છે, ત્યારે તેને વધુ અર્થપૂર્ણ બનાવવા અને નોકરીદાતા તરફથી થતી ગેરરીતિને ડામવા માટે તેમાં કુદરતી ન્યાયના નિયમોનો સમાવેશ કરવો જોઈએ. જ્યારે આ અદાલતે સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૧૦૩૦/૨૦૧૦ માં તારીખ ૧૦મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૦ નો વચગાળાનો હુકમ પસાર કરતી વખતે જણાવ્યું હતું કે સામાવાળા-બેંક માટે કાયદા અનુસાર કોઈપણ રિટ અરજદારની

સેવા સમાપ્ત કરવા માટે જરૂરી કાનૂની પ્રક્રિયા શરૂ કરવાનું ખુદ્દું રહેશે, ત્યારે તેનો અર્થ માત્ર રિટ અરજદારોને સુનાવણીની તક આપ્યા પછી જ એવો થઈ શકે છે.

૫૭. મારો એવો મત છે કે સમગ્ર પગલું ઘોર મનસ્વી હતું. હું થોડા સમય માટે એવું માની લઉં કે રિટ અરજદારોની નિમણૂકો ગેરકાયદેસર હતી અને કાયદા અનુસાર ન હતી, તેમ છતાં, તે બાબત પોતે જ આવા કારણોસર સેવા સમાપ્ત કરતાં પહેલાં મનસ્વી રીતે વર્તવાની કોઈ સત્તા આપતી નથી.

૫૮. મનસ્વીતાનો અર્થ અને સાચો ભાવાર્થ ચોક્કસપણે જણાવવા કે વ્યાખ્યાયિત કરવા કરતાં વધુ સરળતાથી કલ્પી શકાય છે. કોઈ વાદગ્રસ્ત કૃત્ય મનસ્વી છે કે નહીં તે પ્રશ્નનો આખરે આપેલ કેસની હકીકતો અને સંજોગોના આધારે જ જવાબ આપવાનો હોય છે. લાગુ કરવા માટેની એક સ્પષ્ટ કસોટી એ જોવાની છે કે વાદગ્રસ્ત કૃત્યમાંથી કોઈ સ્પષ્ટ સિદ્ધાંત ઉદ્ભવે છે કે કેમ અને જો તેમ હોય, તો શું તે વાજબીપણાની કસોટીને સંતોષે છે. જ્યાં કોઈ કાર્ય કરવા માટેની પદ્ધતિ નિર્ધારિત કરવામાં આવી હોય અને તે પ્રક્રિયાને અનુસરવામાં કોઈ અવરોધ ન હોય, ત્યાં કાર્યને અન્યથા અને એવી રીતે કરવું કે જે વાજબી હોય તેવો કોઈ સ્પષ્ટ સિદ્ધાંત પ્રગટ કરવું ન હોય, તે પોતે જ મનસ્વીતાના દોષને આકર્ષી શકે છે. રાજ્યનું દરેક પગલું કારણ આધારિત હોવું જોઈએ અને તે પરથી એ ફલિત થાય છે કે કારણ વગરનું પગલું મનસ્વી છે. કાયદાનું શાસન એ કાયદા દ્વારા શાસનની પરિકલ્પના કરે છે, નહીં કે જે વ્યક્તિઓને તે સમય માટે શાસન સોંપવામાં આવ્યું છે તેમના મૂડ, તરંગો કે મનસ્વી ઈચ્છાઓ દ્વારા. એ સુવિદિત સિદ્ધાંત છે કે તમે ગમે તેટલા ઉચ્ચ હો, પણ કાયદા તમારાથી ઉપર છે.

૫૯. એસ.જી. જયસિંઘાની વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, (એ.આઈ.આર. ૧૯૬૭ એસ.સી. ૧૪૨૭, પાના નં. ૧૪૩૪ પર), અદાલતે મનસ્વીતાની કસોટી અને તે દૂષણને રોકવા માટે રાજ્યના તમામ પગલાંઓમાં ટાળવા યોગ્ય જોખમો નીચે મુજબના ફકરામાં દર્શાવ્યા હતા:—

“આ સંદર્ભમાં એ બાબત પર ભાર મૂકવો મહત્વપૂર્ણ છે કે મનસ્વી સત્તાની ગેરહાજરી એ કાયદાના શાસનની પ્રથમ આવશ્યકતા છે જેના પર આપણી સમગ્ર બંધારણીય પ્રણાલી આધારિત છે. કાયદાના શાસન દ્વારા સંચાલિત પ્રણાલીમાં, જ્યારે કારોબારી સત્તાવાળાઓને મુનસફી સોંપવામાં આવે છે, ત્યારે તે સ્પષ્ટપણે વ્યાખ્યાયિત મર્યાદાઓમાં મર્યાદિત હોવી જોઈએ. આ ટ્રંઝિકોલથી કાયદાના શાસનનો અર્થ એ છે કે જાણીતા સિદ્ધાંતો અને નિયમોના ઉપયોગ દ્વારા નિર્ણયો લેવા જોઈએ અને સામાન્ય રીતે, આવા નિર્ણયો અનુમાનિત હોવા જોઈએ અને નાગરિકોને ખબર હોવી જોઈએ કે તેઓ ક્યાં ઊભા છે. જો કોઈ નિર્ણય કોઈ સિદ્ધાંત વિના કે કોઈ નિયમ વિના લેવામાં આવે તો તે અનિશ્ચિત હોય છે અને આપો નિર્ણય કાયદાના શાસન અનુસાર લેવાયેલા નિર્ણયથી તદ્દન વિપરીત છે. (જુઓ ડાયસી – ‘લો ઓફ ધી કોન્સ્ટીટ્યુશન’ – દસમી આવૃત્તિ, પ્રસ્તાવના એક્સ). ‘કાયદો તેની શ્રેષ્ઠ ક્ષણોએ પહોંચ્યો છે’, ડગ્લાસ, ન્યાયમૂર્તિએ યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ વિ. વન્ડરલિક, (૧૯૫૧–૩૪૨ યુ.એસ. ૯૮ : ૯૬ લો એડ ૧૧૩) માં જણાવ્યું હતું, ‘જ્યારે તેણે માણસને કોઈ શાસકની અમર્યાદિત મુનસફીમાંથી મુક્ત કર્યો છેજ્યાં

મુનસફી નિરુંકુશ છે, ત્યાં માણસે હંમેશા સહન કર્યું છે’. આ અર્થમાં કહી શકાય કે કાયદાનું શાસન એ મનસ્વી ઇચ્છાનું કઢર દુશ્મન છે. મુનસફી, જેમ કે લોર્ડ મેન્સફિલ્ડે જહોન વિલ્કસ (૧૭૭૦-૯૮ ઇ.આર. ૩૨૭) ના કેસમાં ઉત્કૃષ્ટ શબ્દોમાં જણાવ્યું હતું, ‘તેનો અર્થ કાયદા દ્વારા માર્ગદર્શિત મુનસફી થવો જોઈએ. તે નિયમ દ્વારા સંચાલિત હોવી જોઈએ, મૂડ દ્વારા નહીં: તે મનસ્વી, અસ્પષ્ટ અને કાલ્પનિક ન હોવી જોઈએ’.”

૬૦. લિબર્ટી ઓઈલ મિલ્સ વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૪ એસ.સી. ૧૨૭૧ ના કેસમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે ‘કોઈપણ કારણ દર્શાવ્યા વિના’ એ અભિવ્યક્તિ એવો અર્થ સૂચવે છે કે નિર્ણયની જાણ કરવાની હોય છે પરંતુ નિર્ણય માટેનું કારણ જણાવવાનું હોતું નથી; પરંતુ કારણનું અસ્તિત્વ હોવું આવશ્યક છે, અન્યથા નિર્ણય મનસ્વી બનશે. શ્રીલેખા વિદ્યાર્થીના કેસ (ઉપર મુજબ) માં ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય વતી કરવામાં આવેલી એ દલીલને ફગાવી દેવા માટે આ નિર્ણય પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો કે પેરા ૭.૦૬ ના ખંડ ૩ મુજબ સરકારી વકીલોની સેવા કોઈપણ કારણ દર્શાવ્યા વિના કોઈપણ સમયે સમાપ્ત કરી શકાય છે, જે સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયના નીચેના અવતરણ પરથી જણાય છે:-

“ખંડ ૩ નો બીજો ભાગ જે સરકારને કોઈપણ કારણ દર્શાવ્યા વિના કોઈપણ સમયે નિમણૂક સમાપ્ત કરવા સક્ષમ બનાવે છે તેને વિદ્વાન એડિશનલ એડવોકેટ જનરલ દ્વારા સૂચવવામાં આવેલી રીતે પણ ગણી શકાય નહીં. નિમણૂકની મુદત ચાલુ હોય તે દરમિયાન પણ સેવા સમાપ્તિ

થઈ શકે છે અને કોઈપણ કારણ દર્શાવ્યા વિના એટલે કે જે નિમણૂક પામેલા વ્યક્તિની નિમણૂક સમાપ્ત કરવામાં આવી રહી છે તેને કોઈપણ કારણની જાણ કર્યા વિના. જો કે, કોઈપણ કારણ દર્શાવ્યા વિના એ બાબતને કોઈપણ કારણના અસ્તિત્વ વિના સાથે સરખાવી શકાય નહીં. તેનો અર્થ માત્ર એટલો થાય છે કે જે કારણસર સેવા સમાપ્તિ કરવામાં આવી છે તે કારણ નિમણૂક પામેલા વ્યક્તિને દર્શાવવાની કે જાણાવવાની જરૂર નથી. લિબર્ટી ઓઈલ મિલ્સ વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૪ એસ.સી. ૧૨૭૧ માં ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે કોઈપણ કારણ દર્શાવ્યા વિના એ અભિવ્યક્તિ સૂચવે છે કે નિર્ણયની જાણ કરવાની હોય છે, પરંતુ નિર્ણય માટેના કારણો જાણાવવાના હોતા નથી; પરંતુ કારણોનું અસ્તિત્વ હોવું જોઈએ, અન્યથા, નિર્ણય મનસ્વી બનશે. કારણો ન દર્શાવવા અથવા તેની જાણ ન કરવી તે જાહેર નીતિ પર આધારિત હોઈ શકે છે, પરંતુ જે ઉદ્દેશ્ય માટે સત્તા આપવામાં આવી છે તેને આગળ વધારવા માટે કોઈપણ યોગ્ય કારણના અસ્તિત્વ વિના નિમણૂકની સમાપ્તિ મનસ્વી અને તેથી, જાહેર નીતિ વિરુદ્ધ ગણાશે. તેથી, પેરા ૭.૦૬ ના ખંડ ૩ નો અર્થ એવો સમજવો જોઈએ કે ડિસ્ટ્રિક્ટ ગવર્નમેન્ટ કાઉન્સેલની નિમણૂકને કડક અર્થમાં સરકાર હેઠળના પદ પરની નિમણૂક સાથે સરખાવવાની નથી, જેનો અર્થ એવો નથી થતો કે તે હોદ્દાના તેના જાહેર ચરિત્રને છીનવી લેવામાં પરિણમે છે; અને મુદત ચાલુ હોય તે દરમિયાન પણ સેવા સમાપ્તિ પાછળના કારણોની જાણ કર્યા વિના

માત્ર સેવા સમાપ્તિના નિર્ણયની જાણ કરીને નિમણૂક સમાપ્ત કરી શકાય છે. તેનો અર્થ એવો નથી થતો કે નિમણૂક સરકારની સ્વેચ્છાચારિતા પર છે જેને મુદત ચાલુ હોય તે દરમિયાન કોઈપણ યોગ્ય કારણોના અસ્તિત્વ વિના પણ કોઈપણ સમયે સમાપ્ત કરી શકાય છે.....અમારા મતે, જિલ્લાઓમાં સરકારી વકીલની નિમણૂકનું ચોક્કસ સ્વરૂપ અને નિમણૂક પામેલા વ્યક્તિઓ પાસે હોઈ શકે તેવા કરાર આધારિત કે વૈધાનિક અન્ય અધિકારોને ધ્યાનમાં લીધા વિના, અનુચ્છેદ ૧૪ ની વ્યાપક અસર નિઃશંકપણે ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય દ્વારા પોતાની કારોબારી સત્તાના ઉપયોગમાં બહાર પાડવામાં આવેલા વાદગ્રસ્ત પરિપત્રને પોતાના દાયરામાં સમાવી લે છે. આ કારણસર અમે અમારા નિર્ણયને એ આધાર પર સ્થાપિત કરીએ છીએ કે નિમણૂક પામેલા વ્યક્તિઓને ઉપલબ્ધ કોઈપણ વૈધાનિક અધિકારથી સ્વતંત્ર, અને આ કેસના હેતુ માટે એમ માની લઈએ કે અધિકારો માત્ર નિમણૂકના કરારમાંથી ઉદ્ભવે છે, તો પણ રાજ્યની કારોબારી સત્તાના ઉપયોગમાં બહાર પાડવામાં આવેલ વાદગ્રસ્ત પરિપત્ર બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ ને સંતોષતો હોવો જોઈએ અને જો તે મનસ્વી હોવાનું જણાય, તો તેને રદબાતલ ઠેરવવો જ જોઈએ.”

૬૧. ક્ષારકાદાસ મારફતિયાના કેસ (ઉપર મુજબ) માં, સબ્યસાચી મુખર્જી, ન્યાયમૂર્તિ (જેઓ તે સમયે હતા), તેમણે નીચે મુજબ અવલોકન કરીને ન્યાયિક પુનરાવલોકનની સત્તાનો વ્યાપ દર્શાવ્યો હતો:—

“.....જ્યાં રાજ્યના પગલામાં મનસ્વીતા હોય, ત્યાં અનુચ્છેદ ૧૪ સક્રિય બને છે અને ન્યાયિક પુનરાવલોકન આવા પગલાને રદબાતલ ઠેરવે છે. કારોબારી સત્તામંડળનું દરેક પગલું કાયદાના શાસનને આધીન હોવું જોઈએ અને કારણ આધારિત હોવું જોઈએ. તેથી, જાહેર સત્તામંડળની પ્રવૃત્તિ ગમે તે હોય, તેણે અનુચ્છેદ ૧૪ ની કસોટી પાર કરવી જોઈએ.....”

૬૨. છેલ્લો પ્રશ્ન, જેની મારે તપાસ કરવાની જરૂર છે, તે એ છે કે રિટ અરજદારોને શી દાદ આપવી જોઈએ. શ્રી દવે દ્વારા જણાવ્યા મુજબ એવું જણાય છે કે બેંક પતનના આરે છે. આજની તારીખે બેંકમાં ભાગ્યે જ નવ કર્મચારીઓ બાકી રહ્યા છે. ગમે ત્યારે શટર પડી શકે છે. એ વાત પણ સાચી છે કે જ્યારે સેવા સમાપ્ત કરવામાં આવી, ત્યારે દરેક રિટ અરજદારને છટણી વળતર પેટે જરૂરી રકમ ચૂકવવામાં આવી હતી, જો કે મેં એવો મત લીધો છે કે સેવા સમાપ્તિને ઔદ્યોગિક વિવાદ અધિનિયમ, ૧૯૪૭ હેઠળ છટણી તરીકે ગણી શકાય નહીં. ભલે ગમે તે હોય, આટલા વર્ષો પછી અને બેંકની દયનીય સ્થિતિ સાથે સેવામાં પુનઃસ્થાપના કરવાનો હુકમ કરવો શક્ય નથી. તેમ છતાં, ઉદ્ધત અને મનસ્વી પગલું અવગણના પામવું જોઈએ નહીં અને તેને યોગ્ય રીતે દંડિત કરવું જોઈએ. આવા સંજોગોમાં, મારો એવો મત છે કે આ તમામ મૂંઝવણ અને મુકદ્દમા તરફ દોરી જનારું પગલું રજિસ્ટ્રાર, કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ મારફત કાય રત રાજ્યનું પગલું હોવાથી, રાજ્યે દરેક રિટ અરજદારને વળતર તરીકે રૂ. ૩,૦૦,૦૦૦/- ચૂકવવા જોઈએ.

૬૩. વળતરની સદર નિર્ધારિત રકમ આ ચુકાદા તેમજ હુકમની રિટ મળ્યાની તારીખથી ગણીને ત્રણ મહિનાના સમયગાળાની અંદર અહીંના સંબંધિત દરેક રિટ અરજદારને સંપૂર્ણપણે ચૂકવી આપવામાં આવશે.

૬૪. ઉપરોક્ત સાથે, તમામ રિટ અરજીઓનો નિકાલ કરવામાં આવે છે. ઉપરોક્ત હદ સુધી રૂલ આખરી કરવામાં આવે છે.

ડાયરેક્ટ સર્વિસની પરવાનગી આપવામાં આવે છે.

(જે. બી. પારડીવાલા, ન્યાયમૂર્તિ)

This is an AI-Assisted Translation.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====